

VERSLAG VAN HET CONGRES VAN HET JAVA INSTITUUT

GEHOUDEN TE SOERABAIA 23-27 SEPTEMBER 1926

Donderdag 23 September 1926

BIJEENKOMST

1 uur n. m. in het openluchttheater
het Kunstkringgebouw.

De heer Ir. G. J. Dijkerman,
Burgemeester van Soerabaja, voorzitter
van het Comité van Ontvangst spreekt
het volgende welkomstwoord:

Mijnheer de Voorzitter van
het Java-Instituut, Dames en
Heeren.

Als voorzitter van het comité van ontvangst valt mij de aangename taak ten deel U allen hier een hartelijk woord van welkom toe te roepen. Een woord van welkom, dat tevens is een woord van dank. Want wij leden van het comité van ontvangst, ik mag wel zeggen, wij Soerabajanen zijn het Java-Instituut zeer dankbaar, dat het thans voor de eerste maal zijn congres in onze stad houdt.

Wij gevoelen, dat meer bekendheid met het Java-Instituut de bewoners van Soerabaja en omstreken slechts ten goede kan komen. De veredelende invloed, die uitgaat van de bestudeering van kunst en zeden in het land onzer inwoning, het goede voorbeeld, dat gegeven wordt door de zeer systematische wijze, waarop die studie wordt beoefend, het komt ons zeer zeker ten goede. En bij het opleven der belangstelling in de inheemsche kunst, in de danskunst, de tooneelkunst, is het voor de beoefenaren een groot geluk op zoo uitnemend verzorgde wijze en tot in finesses voorlichting te mogen ontvangen

en voorbeelden te mogen aanschouwen, die voor ons allen hier te Soerabaja ongetwijfeld onvergetelijk zullen zijn.

En dan, mijnheer de voorzitter, brengt het houden van het congres hier te Soerabaja nog een zakelijk voordeel met zich mee, dat echter in belangrijkheid voor ons slechts weinig van de beteekenis van het congres zelve onderdoet. Ik doel hier op het bijeenbrengen van zoo tal van hooge gasten in onze gemeente, gasten, die wij zoo gaarne in ons midden zien, doch die door den grooten afstand van Soerabaja ten opzichte van Midden-, maar vooral van West-Java, zoo zelden in de gelegenheid zijn, onze stad eens een bezoek te brengen.

Ik denk daarbij in de eerste plaats aan U, hooggeachte Pangeran Adipati Ario Mangkoenegoro VII en Ratoe Timor, die ons ook thans weder door uwe aanwezigheid hier doet blijken van uwe groote belangstelling in alles wat de inheemsche kunst en de inheemsche ontwikkeling betreft. En verder aan de heeren Jasper, Meister, Scholten, Neys en Van Heyst, respectievelijk resident van Jogjakarta, Pekalongan, Pasoeroean, Besoeki en Madoera, die ons, nagenoeg alle met hunne dames, de eer aandeden het congres bij te wonen. Verder aan U, I Goesti Bagoes Djelantik, stedehouder van Karangasem, die van Bali overkwam. En aan zoovele leden van den Volksraad en zoovele regenten die van alle deelen van Java naar Soerabaja kwamen.

Zeer apprecieeren wij ook dat door verlangstelling werd getoond door het zenden schillende andere hooge autoriteiten be-

van officieele vertegenwoordigers. Zoo Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal, die U, resident Hardeman, verzocht Hem te willen vertegenwoordigen, Z. H. de Soesoehoenan die U, P. A. Soerjowidjo en P. A. Tjakraningrat, hierheen afvaardigde, Z. H. de Sultan van Jogja, die U, P. A. Tedjokoesoemo, te Zijner vertegenwoordiging hierheen verzocht te gaan, en den directeur van Onderwijs en Eeredienst, die den heer Z. Stokvis, inspecteur van het M. O., naar dit congres afvaardigde. Wij betreuren het dat P. A. A. Pakoe Alam door familieomstandigheden genoopt werd van zijn voornemen het congres te bezoeken, af te zien.

En dan zijn er naast U zelf, M. de Voorzitter van het Java-Instituut, zoo vele bestuursleden, waarvan wij de tegenwoordigheid hier te Soerabaja op hoogen prijs stellen, terwijl ook de tegenwoordigheid van zoo vele gewone leden van het Instituut en het congres door ons zeer wordt gewaardeerd.

Wij zijn het Java-Instituut zeer verplicht dat het U allen in ons midden bracht en het congres is voor ons daardoor zeker dubbel belangwekkend gemaakt.

Wij hopen niet alleen dat de tocht hierheen U niet zal berouwen, maar vertrouwde dat gij allen met voldoening op deze dagen zult terugzien. Wij mochten de voorbereiding van dit congres voor een goed deel meemaken en weten hoeveel zorg en moeite er besteed werd om U voor de komende dagen veel belangwekkends en ook veel leerzaams aan te bieden, U veel schoons te genieten te geven; toch roepen wij bij voorbaat uwe welwillendheid in, als we niet geheel geslaagd mochten zijn in de zware taak, die wij onszelf oplegden. Van onze zijde zal het de grootste voldoening zijn, als de keuze van Soerabaja als plaats voor het houden van dit congres door U allen ten slotte een gelukkige genoemd zal worden.

Voorts hopen wij dat de binnen enkele dagen door U mee te maken opening van de Soerabajasche Jaarmarkt — welke niet

geheel toevallig binnen de congresdagen valt — U dien indruk, dien gij allen van de eerste koopstad van Nederlandsch-Indië verwacht, zal vermogen te geven, den indruk van leven, van natuurlijk drang naar ontwikkelingen vooruitgang, die onze stad voor hen, die haar wat nader leerden kennen, zeker kenmerkt.

Maar een verwijt, dat ons zoo herhaaldelijk wordt gemaakt, is, dat datzelfde leven, diezelfde drang, dat typische zaken-bestaan van Soerabaja, een vergroevenden invloed op de bewoners zou uitoefenen. Als dat eenigen grond van waarheid mocht bevatten, dan zal een congres als ons thans te wachten staat kunnen meehelpen, daarin evenwicht te brengen door ons te geven de verzachtende invloed die te allen tijde en overal van kunst uitgaat.

Mijnheer de voorzitter van het Java-Instituut, ik noemde U de veelzijdige betekenis van het te houden congres van ons standpunt bezien.

Wij heeten U dus nogmaals van ganscher harte hier welkom, daarbij de hoop uitsprekende, dat het congres onder uwe beproefde leiding in alle opzichten een groot succes moge worden.

Ik heb gezegd.

De voorzitter, prof. Dr. R. A. Hoesein Djajadiningrat richt een kort woord van dank tot een voorzitter der Commissie van Ontvangst voor zijn hartelijke verwelkoming van het Java-Instituut te Soerabaja. Hij memoreert de officieele belangstelling van de zijde van den Gemeenteraad van Soerabaja in 1924 op het vorige Congres getoond, welke het aannemen van de uitnoodiging om in 1926 te Soerabaja samen te komen zeer aanlokkelijk maakte. Gezien de uitvoerige voorbereiding van het thans te houden congres, waarvoor spr. aan den secretaris van het Instituut en aan de Commissie van Ontvangst zijn dank be-

tuigt, gelooft spr. dat hij zich niet zal vergissen in de verwachting dat het belangwekkend en succesvol zal zijn.

Daarna is het woord aan Mr. J. Kunst, tot het houden van een voordracht met lichtbeelden, getiteld:

EEN EN ANDER OVER DE HINDOE-JAVAANSCH E MUZIEKINSTRUMENTEN VAN OOST-JAVA

§ I.

INLEIDING.

Toen ik 1921 het genoegen had, ter gelegenheid van het voorvorige congres van het Java-Instituut een voordracht te houden over een onderdeel der Indonesische toonkunst, gold het de Soenda'sche muziek. Het onderwerp van hedenavond — de muziek van Oost-Java — toont een met die Soenda'sche in menig opzicht contrasteerend beeld. Dàar een vrij primitief, hoewel — of juist daarom — hoogst belangwekkend instrumentarium, waarbij de bamboe-instrumenten op den voorgrond treden (— ik behoef U slechts te herinneren aan den gamelan Tjempoen g met bamboe-ketok, bamboe-kempli, bamboe-blaasgong, aan tjaloeng en angkloeng, rèngkong en hatong —); een veelheid van plaatselijke verschillen, spaarzame theoretische bijzonderheden en een vrijwel algeheel gemis aan historische perspectieven — hier een meer uniform beeld met een, ofschoon allengs min of meer verwaarloosde, aan de Vorstenlandsche identieke, theorie; volledig uitgegroeide brons-orkesten (al komen daarnaast verschillende bamboe-speeltuigen nog hier en daar voor) en een oude, veel-eeuwige voorgeschiedenis.

Daar een bergland met vermoedelijk weinig onderling contact en met, zoo al hier en daar en nu en dan bestaande, dan toch nimmer zeer machtige rijken; hier een land van vlakteculturen en trotsche dynastieën; een gebied, waar groote, soms den geheelen archipel beheerschende, machten haar gezagscentrum hadden liggen en waarvan ten minste het mid-

den der 8ste eeuw af tot de 16de eeuw toe, het cultuurleven der Javaansche volkeren zijn zwaartepunt vond.

Nu zal de heer Brandts Buys U zoodadelijk een en ander mededeelen over de Madoereesche muziek en deze heeft, sedert de komst der Madoereez en op Java, hier en daar ook haar stempel gedrukt op de Oost-Javaansche toonkunst. Zijn en mijn onderwerp dekken elkaar dus ten deele en om nu te maken, dat Uwe aandacht niet tweemaal en voor dezelfde zaken wordt gevraagd, hebben wij de ons toegedachte taak aldus verdeeld, dat in de voordracht van den heer Brandts Buys vooral het heden en in de mijne het verleden op den voorgrond treedt.

De bronnen waaruit onze kennis van de muziek in de Hindoe-Javaansche periode is geput, stroom en nu wel niet zoo bijster overvloedig, maar toch vermogen zij ons, vooral over de instrumenten, vrij behoorlijk in te lichten. Welke zijn die bronnen?

In de eerste plaats wel de tempelreliëfs. Daarnaast de spaarzame opgegraven instrumenten-dragende bronsjes en terracotta beeldjes en de in den bodem teruggevonden toetsen- en slagketelreeksen, gongs en andere instrumenten. Verder zoo nu en dan de oud-Chineesche en, voorzoover het Oost-Java betreft, op ruime schaal de oud-Javaansche en oud-Bali'sche litteratuur, benevens een aantal, op bronzen platen en steenen tot ons ge-

komen oorkonden. Ten slotte de vergelijking van het oude en het hedendaagsche Javaansche en Bali'sche instrumentarium met dat van andere volken in verleden en heden, benevens — en dat niet in de laatste plaats — de studie van den algemeenen cultuur-historischen en politieken ontwikkelingsgang van den archipel, speciaal van Sumatra, Java en Bali, in verband met dien van Voor- en Achter-Indië en China.

Van de stammen, die zich, vele eeuwen voor het begin der Chr. jaartelling, uit het Noorden komende op Java neerlieten en de oorspronkelijke bevolking onderwierpen of verdelgden, mag op deugdelijke gronden, die ik hier nu niet nader kan uiteenzetten, worden aangenomen, dat zij de pélogschaal kenden.

Voor diegenen onder de lezers van Djawa, die zich minder goed thuis voelen op muzikaal — met name op Javaansch muzikaal — gebied, is het wellicht gewenscht, hier een kleine uitweiding te geven over de beide, op Java voorkomende, toonschalen. Zij worden, als bekend, onderscheiden als pélog — mentaraman zegt men in Oost-Java ook dikwijls — en sléndro. Pélog heeft in zijn meest volledigen vorm zeven tonen in het octaaf, die op onderling zeer ongelijke afstanden liggen en ook niet alle zeven van gelijke waarde plegen te zijn in melodisch verband; sléndro heeft er slechts vijf, welke onderling op vrijwel gelijke afstanden van elkander liggen en alle min of meer gelijkberechtigd zijn. Hem of haar, wie(n) het verschil in karakter tusschen beide toongeslachten niet onmiddellijk opvalt, kan een gemakkelijk, ofschoon niet steeds onfeilbaar, onderscheidingsmiddel aan de hand worden gedaan: hoort men in de muziek af en toe intervallen ter grootte van ongeveer een Europeeschen halven toon, dan is het honderd tegen één, dat men met pélog te doen heeft; zijn die er

niet, dan is het gewoonlijk sléndro. (Alleen in bepaalde gevallen zou het ook een onvolledig, nl. halftoonloos pélog kunnen zijn, maar daar behoef ik hier ter plaatse niet verder op in te gaan; men zal het op Java trouwens ook niet gemakkelijk aantreffen; dat is meer Bali'sche specialiteit).

Pélog en sléndro dus. En pélog cultuurbezit van de stammen, die zich, vele eeuwen voor het begin der Chr. jaartelling, op Java vestigden.

Sléndro kenden die volkeren vermoedelijk niet. Die schaal geraakte, naar het schijnt, van het Z. O. Aziatische continent via Sumatra, tegelijk met de verovering van Midden-Java door het Palèmbangsche rijk (Çriwidjaja), eerst omstreeks het midden van de 8ste eeuw (mogelijk tegelijk met de wajang poerwa) op Java bekend. Het zal zich aanvankelijk tot het centrale gedeelte van het eiland hebben beperkt en verdrong daar vrijwel geheel het oeroude pélog. Men mag verder veronderstellen, dat het zich al spoedig daarna (ten gevolge van politieke gebeurtenissen op Midden-Java?) in oostelijke richting heeft uitgebreid en vervolgens van Oost-Java uit — nog immer als onafscheidelijke metgezel van de wajang poerwa — Bali bereikt heeft.

Ik meen er derhalve van te mogen uitgaan, dat, wanneer Oost-Java in de eigenlijke historie treedt, beide toongeslachten naast elkaar bestaan: sléndro in gebruik voor de wajang poerwa en gerealiseerd: in den beginne vermoedelijk vooral op snaarinstrumenten en later op 10-toetsige bronzen gendèrs; pélog op diverse bamboe-speeltuigen en gambangs. Op de fluiten van deze periode zullen beide stemmingen, d.w.z. de een of de andere, wel zijn voorgekomen.

Allengs verdwijnen dan de snaarinstrumenten, treden de bamboe-speeltuigen wat op den achtergrond en ontstaan de, zich steeds meer uitbreidende, groote en veelzijdige brons-ensembles, die wij als den eigenlijken gamelan kennen en die,

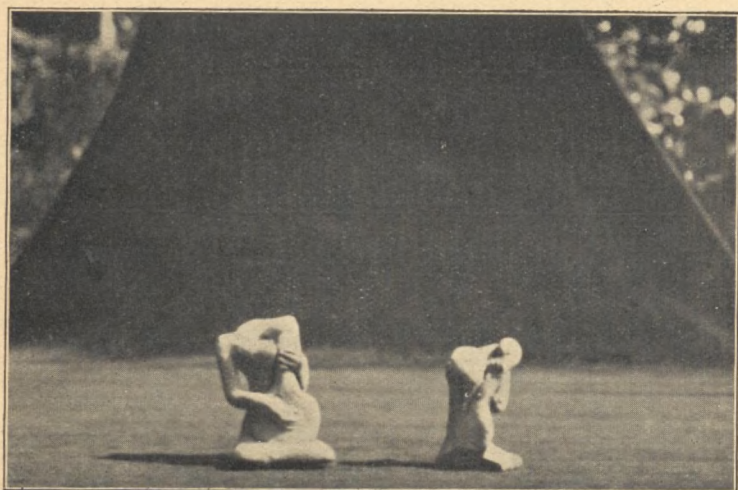
Afb. 1.
Bar. II 1.
(détail rechts onder).

Afb. 2.
Bronzen beeldje, opgegraven te Ngandjoek (10de eeuw).
Saraswati met zeven-snarige boogharp.

Afb. 3.
Bar. O 125.
1. staafcither. 2. drie-snarige luit.

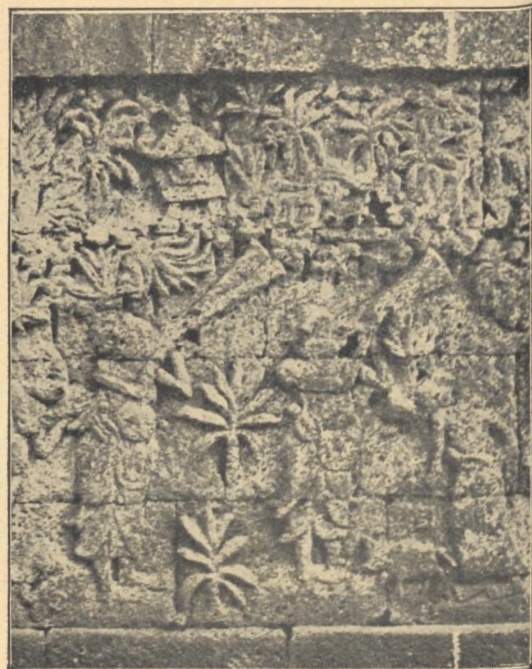
1

2

Afb. 4.

Terracotta-figuurtjes van Madjapahit (eind 14de eeuw).

1. luit van het gedrongen type. 2. luit van het slanke type.

1

Afb. 5.

Relief van tjanđi Djawi (± 1300).

1. schelphoorn? 2. dubbel-schalmeien (of -tuba's?)

1

2

Afb. 6.

Relief van tjanđi Panataran (14de eeuw).

1. schalmei? 2. bhèri.

naar men weet, hetzij de pélog-, hetzij de sléndro-schaal dragen.

Wanneer ik nu overga tot het meedeelen van een en ander over de instrumenten, die in den loop der eeuwen hier in Oost-Java in zwang zijn geweest, dan moet ik daarbij telkens aanknoopen bij hetgeen uit het cultuurhistorisch oudere Midden-Java op reliëfs en door bodemvondsten tot ons is gekomen; de Oost-Javaansche cultuur staat niet op zich zelf, doch houdt nauw verband met die van Midden-Java. Eerst in latere eeuwen heeft zij zich ontwikkeld in een eigen, meer Maleisch-Polynesisch geöriënteerde, richting.

Ik moge beginnen bij de snaarinstrumenten en daarvan weer het eerst bij de — thans op Java geheel verdwenen — harpjes.

§ 2.

CHORDOPHONEN.

Harpen.

Het is met die harpen een eigenaardig geval. De Duitsche musicologen onderscheiden twee hoofdvormen: de Winkelharfe en de Bogenharfe, die beide eertijds over een groot deel van de aarde, nl. van West-Afrika tot Korea, verbreid waren. Zij kwam dikwijls naast elkaar voor, b.v. in het oude Aegypte en in Turkestan. Tegenwoordig is de Winkelharfe, die zich kenmerkte door een opstijgend klanklichaam, waar de snaarhouder een hoek mee maakte, geheel uitgestorven. Ook de boogharp, die een klein, slank, schuitvormig klanklichaam heeft, terwijl de snaarhouder daarvan als het ware de kiel vormt, om er vervolgens in boogvorm bovenuit te komen — bij wijze van spreken: als gebogen „voorsteven en boegspriet” — ook dat boogharpje heeft sterk terrein verloren. Terwijl het vroeger behalve in West-Azië, overal

voorkwam van Afrika tot de Oost-Aziatische kust, wordt het tegenwoordig in Afrika nog slechts aangetroffen in Uganda en bij enkele stammen aan de Westkust; in het verre Oosten alleen bij enkele Siberische volkjes (Abchassen en Ostjaken), in Birma en, naar ik onlangs heb gemerkt, in Siam. Maar nu het merkwaardige: van die oude boogharpjes plachten, blijkens de vrij talrijke, tot ons gekomen, afbeeldingen, de snaren gespannen te worden door koorden; alleen een deel der westelijke, der Afrikaansche, vormen droegen — en dragen nog immer — stemschroeven. Voor Indië, Turkestan, Siam en Birma kennen daarentegen alleen stropspanning. Op Java evenwel komt de schroefspanning plotseling weer opduiken, al is er de stropspanning daarnaast ook in zwang geweest. Ik weet niet, hoe dit verschijnsel moet worden verklaart. Moet men denken aan een Centraal-Aziatische oercultuur, die harpjes met beide spanningswijzen gekend heeft?

Hoe het zij, van het vijftal bekend geworden Hindoe-Javaansche boogharpjes (drie op den Baraboedoer, één in handen van een bronsje van Ngandjoek en één op de Djalatoenda-reliëfs) toonen er drie duidelijk de schroef- en twee (op den Baraboedoer) eenigszins onduidelijk de stropspanning (foto's 1 en 2).

Het lijkt mij zeer aan bedenking onderhevig of deze harpjes hier wel ooit zeer populair geweest zijn. Vermoedelijk zijn ze beperkt gebleven tot de heerschende kasten en zijn ze nimmer onder het eigenlijke volk in zwang gekomen. Hetzelfde ben ik geneigd te onderstellen van de verschillende luitsoorten en van de staafcithers, die zoo dadelijk zullen worden besproken.

Luiten.

Kenmerkend voor alle exemplaren van de thans te bespreken luit-vormige tok-

kelinstrumenten is, dat zij geen eigenlijken afzonderlijken hals bezitten, zooals de Europeesche mandoline en gitaar, doch dat die allengs ontstaat door ver-smalling van het instrumentlichaam, zoo-dat het geheele speeltuig peervormig kan genoemd worden. Verder is de rug steeds zeer weinig gewelfd.

Twee hoofdvormen, met daarnaast tal van tusschenvormen, komen er in Zuid-en Zuid-Oost-Azië van voor: een breed, gedrongen type en een slank type. In Turkestan bestonden blijkbaar beide vormen naast elkaar; in Voor-Indië, waar het instrument oudtijds vrij algemeen schijnt te zijn geweest, heeft blijkbaar overheerscht het gedrongen type, dat ook in Noord-China en Japan op den voorgrond is getreden. In Zuid-China en Achter-Indië daarentegen schijnt het slanke type voornamelijk, wellicht zelfs uitsluitend te zijn gebruikt. Dit leidde er toe aan te nemen, dat de luiten van den Baraboedoer, die zonder uitzondering den slanken vorm toonen, te danken zijn aan een Achter-Indischen cultuurstroom, wat overigens klopt met velerlei andere gegevens, zoowel van muzikalen, als van anderen, met name philologischen en ethnologischen aard. Een verdere aanwijzing ten aanzien van de herkomst dier luiten geeft ook het voorkomen van drie-snarige exemplaren op den Baraboedoer; luiten toch met dat snarental zijn, behalve van het Hindoe-Javaansche Java, verder alleen nog maar uit Achter-Indië bekend. En daar sinds overouden tijd; op het einde van de 8ste eeuw bood de vorst van Birma twee soorten van drie-snarige luiten den keizer van China ten geschenke aan.

Onder die Baraboedoer-luiten (foto 3), hoezeer alle van het slanke type, laten zich een groot aantal verschillende soorten constateeren. De meeste, maar niet alle, worden met een plectrum bespeeld: sommige zijn uitzonderlijk smal; zij hebben al of niet „Bünde”; er zijn er met twee, met drie en met vier snaren; soms wijkt

de krul blijkbaar zijwaarts af; de grootte is zeer uiteenlopend; kortom, er blijkt uit alles een opmerkelijke veelvormigheid.

Deze luiten nu zullen Java vermoedelijk bereikt hebben ten gevolge van de Palëmbangsche invasie in het midden van de 8ste eeuw, en zich daar voornamelijk of uitsluitend onder de heerschende kasten, gedurende de periode, dat Griwidjaja zich in Midden-Java wist staande te houden (d.i. van ± 750 tot ± 850) en ook nog den eersten tijd daarna, hebben gehandhaafd. Immers naast de zeer talrijke afbeeldingen op den Baraboedoer (die tijdens de Sumatraansche overheerschingsch werd gebouwd), kennen wij nog één zulk een luit—met ook weer drie snaren—van de van circa 900 dateerende Prambanan-tempelgroep en in Weenen bevindt zich een bronsfiguurtje met een, eveneens drie-snarige, luit, maar meer afbeeldingen waren tot voor zeer kort niet bekend. Wij hadden dan ook, als gezegd, de veronderstelling gewaagd, dat deze instrumenten—en evenzoo de reeds besproken harpjes en de op den Baraboedoer zoo veelvuldige staaf-cithers, waarover zoo dadelijk meer—de z.g. Midden-Javaansche periode wel niet lang overleefd zouden hebben, maar nu dwingt het vinden op het terrein van Madjapahit door Ir. Maclaine Pont van drie terracotta-figuurtjes, die luiten bespelen, ons ertoe, om nogmaals dit vraagstuk onder oogen te zien (foto 4). Eigenaardig nu is het, dat een van die terracottaluiten het gedrongen type vertoont, dat, als gezegd, o. a. in Noord-China overheerscht. Waar nu vast staat, dat er tusschen Noord-China en Madjapahit een intensief handels- en politiek verkeer bestaan heeft, zijn wij geneigd aan te nemen, dat deze Madjapahitsche luiten aan nieuwen import te danken zijn. Dit vermoeden vindt voedsel in de omstandigheid, dat ook de beide andere, de slanke, exemplaren een vorm toonen, die vrij ver van dien der Baraboedoerinstrumenten af staat: zij zijn ontegenzeggelijk minder

archaisch met hun modern aandoende krul.

Dit dan over de luiten.

Staafcithers.

Evenals voor de luiten is vrijwel de eenige bron voor vorm, hanteering en gebruik van de staafcithers, voorzover het Java betreft, de Baraboedoer. In zeer vele afbeeldingen komen zij op het stoepaheilgdom voor (foto 3). Het speeltuig heeft een nog vrij primitieven bouw. Op een min of meer buigzame, houten staaf, aan het onder einde lichtelijk naar voren gekromd, is een enkele snaar gespannen. Dicht bij het boveinde van de staaf is, aan de van snaar afgewende zijde, een halve kalebas bevestigd. Bij het bespelen wordt deze kalebas tegen de borst gedrukt, waardoor een afgesloten klanklichaam ontstaat, dat de, anders te magere en schriele, tonen ietwat meer ronding en kracht geeft. Achter-Indië (Siam, Cambodja) kent ze tegenwoordig nog in geheel denzelfden vorm resp. onder de namen p'in nam tao en sadioe.

De afbeeldingen van staafcithers op den Baraboedoer geven, anders dan die der zoo juist besproken luiten, voorzover ik kan nagaan, alle hetzelfde type weer, behoudens, dat enkele exemplaren wel, maar de meeste geen stemschroef schijnen te bezitten.

Behalve van de afbeeldingen op den Baraboedoer kennen wij het instrument alleen nog maar van een in de residentie Tegal gevonden bronzen beeldje.

De op den huiden dag op Java voorkomende, inlandsche strijk- en tokkelinstrumenten, t.w. de Javaansche rebab en tjelempoeng en de Soenda'sche katjapi en tarawangsa, hebben geen verwantschap met de hier boven besproken Hindoe-Javaansche snaarinstrumenten, ondanks de Sanskrit-namen der beide laatsten. Langs een omweg bestaat

er alleen wellicht verband met de hier en daar op Java, Borneo en Sumatra in het bezit van Arabieren voorkomende gamboes.

§ 3.

AEROPHONEN.

Fluiten.

Na de snaarspeeltuigen de blaasinstrumenten. In het 489ste Boek der keizersannalen van de Tweede Sung-dynastie (906-1279) heeft Groeneveldt o.a. de beschrijving gevonden van hetgeen een Chineesch reiziger omstreeks het jaar 1150 op Java aangetroffen heeft. Een in al zijn nuchterheid toch kleurig en fleurig beeld is daar opgehangen van het leven en streven der toenmalige Hindoe-Javaansche maatschappij, van den regeeringsvorm van landbouw en handel, de kleding, het doen en laten van den koning — dat was toen Djajabaja — en van het volk. Ook de muziekbeoefening wordt met een paar woorden aangeroord: het volk speelde, zegt de Chineesche auteur, op dwarsfluiten, trommen en houten plankjes.

Dwarsfluiten — om ons daar eerst bij te bepalen — zijn derhalve in de 12de eeuw op Java in gebruik geweest.

Naast de talrijke dwars- en de vermoedelijk toentertijd iets minder algemeene lange fluiten zijn nog andere blaasinstrumenten in zwang geweest. In de eerste plaats de schelphoorn, verder schalmeien, wellicht de zoo eigenaardig gevormde mondorgels en verder nog enkele metalen speeltuigen, met name de rechte, de eenmaal gewondene en de gekromde trompet.

Van het meerendeel ervan treft men afbeeldingen aan op den Baraboedoer en den Prambanan, dus uit de 9de eeuw.

De Oost-Javaansche afbeeldingen zijn niet talrijk: een schelphoorn in een der achterhanden van een op het Panataran-terrein gevonden beeld van de godin

Gri; op de reliefs van tjandi Djawi (op de helling van den Ardjoena) een tweetal dubbelblaasinstrumenten en vermoedelijk een schelphoorn (foto 5); op die van tjandi Panataran een ander blaasinstrument, vermoedelijk een schalmey (foto 6).

Wat heeft zich van al deze blaasinstrumentale vormen nu nog tot op onze dagen weten staande te houden? Bitter weinig. De schelphoorn, doch alleen op Bali, bij de visschersbevolking der Madoereesche kusten en van Kangean en elders in den archipel; bovendien met gebruikmaking van een andere schelpsoort en de fluit, doch, deze als gezegd, alleen in lange vormen; ten slotte de schalmey over het gansche Javaansch-Bali'sche cultuurgebied. In Oost-Java en Lombok heeft het anders trechtervormig onder-einde van de schalmey dikwijls den vorm van een fraai gemodelleerde monsterkop gekregen.

De rest, met name de mondorgels, de dwarsfluiten en de metalen blaasinstrumenten, is van Java, Madoera en Bali volkomen verdwenen.

§ 4

MEMBRANOPHONEN.

De bespreking van hetgeen bekend is over de Hindoe-Javaansche trommen voert ons op een terrein, vol onzekerheden, wat betreft de finessen. Een twaalf-tal tromnamen is ons uit de litteratuur, verscheidene tromvormen zijn ons van de reliefs bekend, maar welke van eerstgenoemde behoort bij welke van laatstgenoemde, valt niet uit te maken.

De oudste litteraire vermelding, mij bekend, staat in een Oud-Jav. oorkonde van het jaar 853. Niet, dat we, zonder deze, aan het voorkomen van trommen in die periode zouden behoeven te twijfelen. Trommen, in een of anderen vorm, behooren wel mee tot de oudste en pri-

mitiefste cultuurgoederen van, mag men wel zeggen, elk volk.

Ook komen ze in zeer vele typen en exemplaren op de, als gezegd, uit de 9de eeuw dateerende, Baraboedoer en Prambanan voor: konische, cilindrische en buikige, dikwijls in een slendang of aan een schouderband, getailleerde en van aardewerk.

De konische, cilindrische en buikige relieftrommentoonen alle de Voor-Indische manier van tromvelspanning door middel van spanriemen (zonder passanten).

Het huidige Java kent nog twee andere wijzen van tromvelbevestiging, nl. de Chineesche (en oud-Assyrische) manier, die van breedgekopte spijkers of van houten pluggen gebruik maakt en de Maleisch-Polynesische methode, die het vel gespannen houdt door een rottan hoepel, al of niet met spanwigen. Deze laatste bevestigings-methode, hoezeer op de Midden-Javaansche tempels bij mijn weten ontbrekende, moet niettemin ook toentertijd al wel onder het volk in zwang geweest zijn, gelijk zij het in later eeuwen in Madjapahit was en nog immer, over geheel Java, is. Voor de periode van Madjapahit is hare aanwezigheid bewezen door één afbeelding op tjandi Panataran (foto 7) en door Ir. Maclaine Pont opgegraven, terracotta figuurtjes (foto 8); heden ten dage valt zij waar te nemen aan de verschillende soorten van dog-dog (Oost-Java: réog) en terbang.

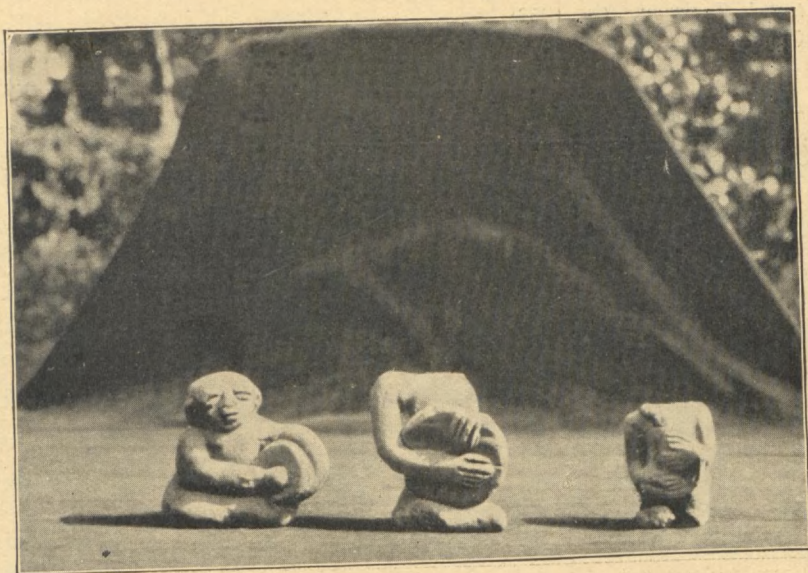
Doch ook de Hindoe-spanwijze met riemen heeft Oost-Java gekend, getuige een relief van tjandi Tegawangi (bij Paree (foto 9), waarop een, aldus bespannen, konische trom te zien is, en het bij tjandi Singasari gevonden, uit het midden der dertiende eeuw dateerende, Bhairawa-beeld, dat in zijn linker-achterhand een getailleerd trommetje draagt.

De hier en daar in den archipel, en ook op Java, gevonden bronzen keteltrommen, die eveneens getailleerd zijn, zouden reeds, omdat ze niet tot de membranophonen (de door middel van een

Afb. 7.

*Relief van tjañdi Panataran (14de eeuw).
Kleine reus met dogdog of réog.*

Afb. 8.

Terracotta trommen.

Afb. 9.
Relief van tjanḍi Tegawangī (± 1358).
Konische trom.

1

Afb. 10.
Genta-dragende priesterfiguur van het Nāga-tempeltje
van Panataran (± 1300).

2

1

1

1

Afb. 11.
Relief van tjanḍi Panataran (pendapa-terras van 1375).
1. réyong. 2. bekentjes ?

gespannen vel klinkende instrumenten) behooren, niet op deze plaats behoeven te worden besproken. Maar aangezien zij niet tot den Hindoe-Javaanschen cultuurkring behooren, vallen zij überhaupt buiten het kader van deze voordracht. Er moge derhalve worden volstaan, met op te merken, dat zij, vermoedelijk omstreeks het begin van de Christelijke jaartelling uit Zuid-China en Noord-Achter-Indië geïmporteerd, door de Hindoe-kolonisten bij hun komst op Java bereids werden aangetroffen.

Vraagt men, of de trommen het lot van de oude snaar- en vele blaas-instrumenten gedeeld heeft, dan moet het antwoord ontkennend luiden. Van het genus trommen kan worden getuigd niet alleen, dat het zich ten volle door de tijden heen heeft vermogen te handhaven, maar zelfs, dat het heden ten dage misschien in nog meer vormen op Java vertegenwoordigd is, dan voorheen. Wel hebben de getailleurde trommen het veld geruimd, maar daartegenover staat een veelheid van andere vormen: van lange en korte, groote en kleine dogdog en réog, van groote en kleine, al of niet van rinkelplaatjes voorzien terbang, van groote, kleinere en kleinste konische en dito buikige kendang, van badjidor, djidor en bedoeg. En ook de trombouwtechniek schijnt sedert de Hindoe-Javaansche periode nog een verbetering te hebben ondergaan; de zoo uiterst practische „passanten", waarmee de spanning der vellen in een ommezien wordt vergroot of verkleind, door ze even te verschuiven, vindt men op geen enkele der relieftrommen toegepast, terwijl ze tegenwoordig aan geen enkele tweevellige Javaansche of Bali'sche kendang ontbreken.

§ 5

IDIOPHONEN.

Nu rest er nog één groep Hindoe-Javaansche relief-speeltuigen, waarvan ik moet spreken: het is die der z.g. idiophonen, vulgo: de groep der zelfklinkers,

d.z. die instrumenten, wier substantie kan klinken van nature, dus zonder, dat eerst een gedeelte ervan kunstmatig gerekt of gespannen moet worden, zooals bij de groep der membranophonen (d.i. de tromfamilie) en die der chordophonen (d.z. de snaarinstrumenten), terwijl de groep der aerophonen (d.z. de blaasinstrumenten) er buiten valt, omdat een daartoe behoorend instrument niet zelf, doch de door zijn wanden omsloten luchtkolom, het geluid voortbrengt.

Rasphoutje; slagkelkjes.

Van die idiophonen nu doen de reliefs, de bodemvondsten en de litteratuur er ons verscheidene kennen. Over een paar ervan behoef ik hier ter plaatse niet uit te wijden, omdat ze alleen van de oudere Midden-Javaansche reliefs bekend zijn, met name over het rasphoutje en de kleine bronzen slagkelkjes.

Klokken en schellen.

Dat zeer vele der bronzen instrumenten op de reliefs van Baraboedoer slagkelkjes en geen schellen voorstellen, doet geen afbreuk aan het feit, dat er ook vele echte klokken en schellen op voorkomen van zeer uiteenlopend formaat en dientengevolge verschillende in de wijze, waarop zij gehanteerd worden. Groote klokken vindt men er naast minder grootte en kleine bellen. Van laatstgenoemde soort bevinden zich ook elders afbeeldingen, o.a. op een der Dièng-reliefs in handen van kleine raksasas.

Ook de bodem, zoowel de Midden-, als de Oost-Javaansche, leverde vele, waaronder zeer schoone, exemplaren. De Oost-Javaansche reliefs daarentegen bevatten, op een enkele uitzondering na, geen klokken of schellen. Die uitzondering betreft het bekende naga-tempeltje van Panataran, welks naga nl. wordt gestorst door een aantal bidschel-dragende priesterfiguren (foto 10).

Tegenwoordig zijn van deze instru-

menten alleen nog de langgesteelde, met een of ander symbool gekroonde, bidschellen der Bali'sche pedanda's en der Tenggereesche doekoens in gebruik bij het vervullen van den ritus. Verder treft men nog verzamelingen van kleine schelletjes in schelleboomtrant aan, zoo wel (in talrijke exemplaren) op Bali als (ten getale van slechts drie) in de Vorstenlandsche kratons, benevens in enkele gamelans, b. v. in den Bantenschen sultans gamelan Soeka ramé, een rek, waaraan op één rij een lange reeks van deze instrumentjes.

Doch genoeg over deze, thans weinig op den voorgrond tredende, speeltuigen.

**

Behalve van de reeds besproken instrumenten, zijn er uit de Hindoe-Javaansche periode nog van vele andere idiophone soorten, afbeeldingen en (of) vermeldingen tot ons gekomen. Ik zal deze nu achter-eenvolgens de revue laten passeeren.

**

Koelkoel.

Over een niet van de gamelan-familie deel uitmakend speeltuig vooral, over den koelkoel, die in de Sudamala wordt genoemd, kan ik kort zijn. Heel wat bijzonderheden over de Javaansche vormen van dit U allen wel bekende, oeroude signaalinstrument (de kentongan of tong-tong) hebben de heer en mevrouw Brandts Buys medegedeeld in een vorigen jaargang van Djawa in hun artikel „Oude Klanken”.

Terwijl men er op Java gewoonlijk niet meer dan één enkel bamboe- of houten exemplaar tegelijk van ziet opgehangen, zijn ze, naar het echtpaar Brandts Buys bevond, op Madoera wel voor melodische doeleinden tot kleine ensembles vereenigd. De Baliërs gebruiken ze, naar het schijnt, echter weer uitsluitend als signaalinstrument. De koelkoel zijn daar op het Hindoe-eiland met z'n drieën of vieren tegelijk opgehangen hetzij in een, zelf wel op een

sierlijk tempeltje gelijkende, balé koelkoel op een der hoeken van den dorps-tempel, hetzij onder een afdakje hoog boven in een reusachtige waringin. De bevolking kent de toonhoogte van elk ervan en hoort aan de geslagen rhytmen, wat er gebeurd is of gebeuren moet. Elke désa en ook elke sekāhā, vereeniging, heeft zoo haar eigen koelkoel met een vrij gedifferentieerde trommel-code. Daarnaast kent men er koelkoel van enorme afmetingen, die op lage vierwielige wagentjes liggende zijn opgesteld.

Men kan ervan op aan, dat ook in den Hindoe-Javaanschen (en den prae-H.-J.) tijd de koelkoel als signaalinstrument is aangewend. En niet alleen had men toen, gelijk nu, houten en bamboe exemplaren, maar ook waren er fraai bewerkte van brons. Het Museum van het Bataviaasch Genootschap bezit ettelijke van zulke bronzen kentongan.

**

Réjong, Kangsi, Trompong, Bonang.

De réjong. Over dit haltervormige instrument hebben mijn vrouw en ik vrij uitvoerig gesproken in het, begin 1925 verschenen, „Toonkunst van Bali” en ik zal er dus hier nu niet te veel meer over zeggen. Het instrument komt in vier exemplaren voor op de reliefs van tjandi Panataran (foto 11) en in één exemplaar op die van tjandi Ngrimbi (foto 12). Beide tempelreliefs dateeren uit de 14de eeuw.

Tegenwoordig vindt men op Bali nog vele réjong, ook wel rijong, bebongan en klentengan genoemd, die soms in den gamelan Gong en zeer dikwijls in den gamelang Angkloeng worden geslagen, terwijl ze onontbeerlijk zijn in den gamelan Bebonangan, die er naar heet. Of ze daarentegen op Java zelf tegenwoordig nog voorkomen, is problematisch. Dat ze evenwel daar in het regentschap Bandjarnegara (res. Ba-

njoemas) nog tot voor enkele jaren in gebruik zijn geweest, staat vast.

Maar als ik zeg, dat de réjong op Java vrijwel of wellicht heelemaal verdwenen is, geef ik toch feitelijk geen geheel juiste voorstelling van zaken. Niet de réjong zelf is verdwenen, maar alleen de eigenaardige monteringswijze ervan. Die zal, naar ik mij voorstel, op zeker oogenblik minder practisch geoordeeld en vervangen zijn door een opstelling in den trant van de huidige bonangs. Een dergelijk overgangsproces toch speelt zich in onze dagen af op Bali. Daar vindt men, naast de haltervormige réjongs uit een stuk, andere, die allerlei overgangsvormen van réjong tot bonang laten zien.

Ouder dan de vernuftig samengestelde réjong is, mag men aannemen, de enkele slagketel, die tot op onze dagen nog immer een zelfstandig instrumentaal bestaan leidt als ketoek en kenong op Java en als kempli, kenoek, petoek, kemoek, kemong, kenong, kadjar, tjeloeloe of kangsi op Bali. Of zulke alleenige slagketels al in de Midden-Javaansche periode op Java bekend waren, is een open vraag. De Baraboedoer bevat onder zijn vele relief-instrumenten er misschien een; men meent nl. in een zeer onduidelijk, op den grond liggend en blijkbaar bespeeld voorwerp op een relief van den eersten omgang een ketoek te moeten zien. Hij zou dan een wonderlijk orkestje helpen vormen; zijn partners toch zijn een soort middenvorm tusschen tjaloeng en gambang en een bel.

De in den Vorstenlandschen bodem gevonden ketels zijn ondateerbaar, doch vermoedelijk van veel lateren datum, al ontbreken ook bij dezen de „réjong-gaatjes" niet.

Maar als kangsi is zijn bestaan, evenals dat van den réyong, in elk geval bewezen voor het eerste kwart van de 12de eeuw, doordat hij in de Smaradahana wordt genoemd.

Gong-soorten.

In ruimeren zin vallen ook de bonangvormige instrumenten onder de benaming gong. Immers zijn dit niet dan kleine gongs met een, naar verhouding, breed rand. Maar bij het woord gong denkt men toch wel in de eerste plaats aan een instrument met een, in verhouding tot zijn middellijn, vrij smallen rand, dat, aan een koord opgehangen, wordt geslagen. Over deze gongs in engeren zin thans enkele opmerkingen.

Op de Midden-Javaansche reliefs komen noch groote, noch kleine gongs voor. De Vorstenlandsche bodem daar-entegen heeft wel enkele exemplaren opgeleverd, maar het valt niet na te gaan, uit welke periode zij stammen. Hetzelfde geldt voor de in Oost-Java opgegraven gongs.

Dit koninklijke instrument schijnt den beeldhouwers weinig te zeggen te hebben gehad: slechts twee tempels laten hem ons in enkele vormen zien, nl. de 14de eeuwse tjandi Panataran (foto's 6 en 13) waarop men er drie, en de vroeg 15de eeuwse tjandi Soekoeh (foto 14) waarop men er één aantreft.

Van de drie Panataransche is er één onmiskenbaar een gong ageng: hij wordt door twee volgelingen van Soegriwa en Hanoeman in het leger op marsch aan een paal getorst. De beide andere zijn, evenals het exemplaar van Soekoeh, kleine, met de hand opgehouden, signalgongs, in den trant van onze vendutiegongs.

Bekens.

Aan afbeeldingen van de rhythmisch geraas produceerende speeltuigen, die men gemeenlijk onder den naam van bekens samenvat, zijn de Midden-Javaansche reliefs zeer rijk, met name weer die rijke mijn van instrumentale vormen, de Baraboedoer. Men vindt ze daar in allerhande formaat. Ook op de Prambanantempels treft men eenigevormen aan.

De Oost-Javaansche tempels daarentegen laten ons, wat bekkens betreft, in den steek of het moest zijn, dat op een der Panataran-reliefs (foto 11) het figuurtje bovenaan een paar kleine bekkentjes hanteert.

Daarnaast staan talrijke bodenvondsten, zoowel uit het midden, als uit het Oosten des eilands.

Maar zoo Oost-Java dan al geen relief-afbeeldingen biedt van dezen instrumentalen vorm, zijn litteratuur compenseert deze lacune vrij goed.

Heel veel meer kan ik over deze speeltuigen niet mededeelen. Alleen nog de opmerking, dat ze zich op het hedendaagsche Bali in den algemeenen volksgunst mogen verheugen, waar ze in soms grooten getale, vooral in den gamelan Gong, toepassing vinden. Op Java, waar er een veel bescheidener gebruik van wordt gemaakt — indien ze ueberhaupt in een ensemble voorkomen — zijn ze, wat Java-proper betreft, hoofdzakelijk tot eenige gamelans Moenggang en Kodok ngorèk beperkt. Men noemt ze hier gewoonlijk ketjèr of ketjitjèr. De Soendalanden kennen het instrument hier en daar, en wel onder den naam tje-tjèmpres.

G a m b a n g.

In den 91sten Zang van de Nāgarakṛtāgama beschrijft de dichter een feest in den kraton en zegt dan o.m.: „Krtawardhana ('s Konings vader) begon als dilettant den gamelan te bespelen".

Wanneer van een landsgroote uit onze dagen gezegd wordt, dat hij den gamelan bespeelt, dan is het tien tegen één, dat bedoeld wordt: hij speelt in den gamelan den gambang kajoe of de gendèr. Ik geloof wel, dat men zich daarom ook Krtawardhana moet voorstellen, als spelende op een dier beide instrumenten.

Zoowel van den gambang, als van de gendèr weten we, dat ze sinds vele eeuwen tot het Javaansche instrumentarium behooren.

De gambang — eerlijk gezegd een tusschenvorm van gambang en tjaloeng — is reeds afgebeeld op den Baraboedoer; zoo even, in § 3, bij de bespreking van de fluiten en trommen, kwam het bericht over de „houten plankjes" al ter sprake, waarop, volgens het Chineesche bericht, Djajabaja's onderdanen speelden. Verder bezitten wij een paar afbeeldingen op de reliefs van tjandi Panataran (foto 15) en sinds kort, dank zij het onvermoeide bodemonderzoek van Ir. Maclaine Pont, een gambang in terracotta (foto 16).

De Hindoe-Javaansche litteratuur laat ons evenmin in den steek, althans niet ten aanzien van de tjaloeng.

Zooals men weet, is de tjaloeng op Java thans teruggedrongen tot de Soendalanden, maar oudtijds heeft hij zeker grooter gebied bestreken, is blijkbaar een algemeen Maleisch-Polynesisch instrument geweest. Bij volken in geheel andere deelen van den arcipel vindt men overeenkomstige speeltuigen, o.a. op Flores en in de Bataklanden.

Gambang- en tjaloengsachtige speeltuigen zijn op Java dus sedert de 9de eeuw „belegt".

Op een zóó ouden stamboom kan de gendèr voorshands wel is waar niet bogen, maar niettemin is ook deze van eerbiedwaardigen ouderdom.

Eerst nu alleen de gambang.

Een afbeelding van den eigenlijken gambang kajoe — tegenwoordig de voornaamste vertegenwoordiger van de groep der xylophonen op Java — is ons uit het Hindoe-Javaansche Oost-Java niet bekend. Toch mogen wij veilig aannemen, dat dit speeltuig, blijkens oudere berichten — de houten plankjes! — in zwang, gedurende de geheele periode der Javaansche Middeleeuwen populair geweest is, gelijk het dat nog immer is bij rijk en arm.

De gambang, waarvan uit het Madjapahitsche tijdvak enkele afbeeldingen tot ons gekomen zijn, is die, welke nu nog altijd op Bali in gebruik is in den gamelan Gambang, een ensemble, dat ge-

woonlijk bestaat uit vier van zulke instrumenten, te zamen met twee metalophonen van de soort, die op Java saron (demoeng) heet. Die gambangs worden geslagen met gevorkte slagstokken, zoodat dus telken twee toetsen tegelijk tot klinken worden gebracht. De 14 toetsen zijn daarbij zóó geordend, dat die V-vormige taboehan telkens een toon en zijn octaaf laten hooren. Dit is, gegeven het feit, dat de door die taboehankvorken gevormde hoeken niet toelaten, dat 7 tonen (een octaaf) worden bespannen, natuurlijk slechts te bereiken door een, op het eerste gezicht min of meer phantastisch lijkende, toetsopeenvolging.

Op Java is deze ongelijk-toetsige bamboe-gambang tegenwoordig niet meer te vinden. Hij wordt op Bali heden ten dage hoofdzakelijk bij de lijkverbrandingsfeesten gebruikt en wanneer dat, gelijk aannemelijk is, ook in het Hindoe-Javaansche Java adat is geweest, valt het te begrijpen, waarom hij de komst van den Islam niet lang heeft overleefd.

Gendèr.

Van de gendèrs, waarvan ettelijke toetsenreeksen (gewoonlijk van 10 wilahan) in den bodem van Oost- en Midden-Java zijn gevonden, heeft een nader onderzoek geleerd, dat zij in het midden van de 12de eeuw reeds voor de begeleiding van de wajang (poerwa) in zwang waren. Afbeeldingen op tempelreliefs van gendèrs zijn desniettemin tot nog toe niet aangetroffen.

Saron.

Ten slotte de saron. Als bewijsplaats voor zijn aanwezigheid hebben we den Baraboedoer. Daarop vindt men nl. een speeltuig in één exemplaar afgebeeld, dat zonder twijfel een saron is. Boven-

dien is in het Rembangsche een — zeer wel mogelijk uit de Midden-Javaansche periode dagteekenende — forsich gebouwde saron demoeng-toetsenreeks opgegraven.

Het Museum Sriwedari te Sala bevat verder drie, uit den Sala'schen bodem te voorschijn gekomen, één-octavige saronstellen (t.w. demoeng, saron baroeng en saron peneroes), blijkbaar alle uit denzelfden gamelan afkomstig als een, zich eveneens daar bevindende, gambang gangsa. Deze vier instrumenten, die opmerkelijk goed geconserveerd zijn (in tegenstelling met den zooeven besproken Rembangschen saron), maken echter niet den indruk, zeer oud te wezen.

Volledigheidshalve zou ik nu feitelijk nog Uw aandacht moeten vragen voor die speeltuigen, waarvan, ofschoon er voor hun bestaan in de Hindoe-Javaansche periode geen bewijsplaatsen zijn gevonden, toch mag worden aangenomen, dat ze ook toen bekend waren, ik bedoel de vele vormen van Javaansche bamboe-instrumenten, die hier niet ter sprake zijn gekomen. Niet alleen zou ik, dat doende, echter vreezen, Uw aandacht te lang in beslag voor één onderwerp en één spreker, maar ook zou ik dan gevaar loopen, onder collega Brandts Buys' Madoereesche duiven te schieten. Want ik maak mij sterk, dat vele van die Javaansche bamboe-speeltuigen, zoo niet alle, tevens deel uitmaken van het madoereesche instrumentarium, gelijk zij dat doen van het Soenda'sche. Ik meen het dus hierbij te mogen en te moeten laten en wil alleen nog mijn erkentelijkheid uitspreken jegens hen, die mij op zoo royale wijze met hulp en voorlichting hebben bijgestaan en met aanvullende of verbeterende opmerkingen hebben willen bedenken.

Aan de orde is nu een voordracht van den heer J. S. Brandts Buys, getiteld: „Causerie met demonstratie van zang, spel en dans ter inleiding in de

de muziek van Madoera'', waarvoor naar het tweede deel van dit Congresverslag wordt verwezen.

Bijeenkomst in de vergaderzaal van
het Kunstkringgebouw te 9 uur v.m.

De heer Prof. Dr. R. A. Hoesein

Djajadiningrat, Voorzitter van het
Java-Instituut, opent het Congres met
de volgende rede:

OPENINGSREDE.

„Dames en heeren genoodigden en leden van het Java-Instituut, leden van dit Congres.

Na elk Congres van het Java-Instituut, in het bijzonder nadat in eind 1924 te Jogja gehouden, heeft men meermalen, zoowel in particulier gesprek als in in publiek geschrift, de vraag gesteld en besproken: „Wat is het resultaat? Wat is er bereikt?" Het antwoord daarop gaf dan niet zelden blijk van onbevredigtheid, zoo het niet geheel negatief luidde. Voor de kunstuitvoeringen had men in den regel wel lof, en wanneer er excursies plaats hadden gehad, dan vond men die stellig instructief, maar de totale indruk was toch telkens, dat de behandeling van de aan de orde gestelde onderwerpen, die het essentieele bestanddeel van het congres gevormd had moeten hebben, niet de juiste verzorging had gehad. Bovendien, hoezeer men ook het geven van gelegenheid tot kennismaking met Jav. cultuuruitingen waardeerde, hoe hoog men ook het nut van uitwisseling van gedachten aansloeg, en al wilde men eindelijk het aannemen van moties, zoo dit was geschied, als gevolg van discussies ook geenszins buiten rekening stellen, praktische resultaten van eenige beteekenis zag men van dat alles niet. Eerst wanneer gewezen kon worden op een bloeienden tak of een nieuwe vinding van de Jav. cultuur als gevolg van die congressen, zou, zoo oordeelde men, van een bevredigend resultaat gesproken kunnen worden.

Volgens een ander oordeel, dat in de congressen van het Java-Instituut klaarblijkelijk een streven zag om het oude, het voorbijgegane van de Javaansche cultuur zonder meer weer levend te maken,

zouden die congressen zelfs niet anders dan onvruchtbaar kunnen zijn.

Dames en Heeren. Niet als antwoord op die tot het verleden behorende, overigens zeer gewaardeerde, wijl uit belangstelling voor de Jav. cultuur voortgesproten critiek, maar als algemeene inleiding tot het congres dat ik thans op het punt sta te openen, veroorloof ik mij eenige opmerkingen te maken, welke de zoo juist in het kort gereleveerde nabetrachtingen op vorige congressen noodzakelijk moeten raken.

Ik ben U toch een toelichting verschuldigd op dit congres, dat, naar reeds uit het programma kan blijken, van anderen aard is dan die, welke in 1921 te Bandoeng en in 1924 te Jogja zijn gehouden. Die toelichting, die den aard en de strekking van de congressen van het Java-Instituut betreft, brengt met zich mede, dat ook hetgeen het Java-Instituut met zijn congressen beoogt, wordt aangegeven.

Reeds bij de oprichting van het Java-Instituut lag het in de bedoeling om in aansluiting bij het Jav. cultuur-congres en bij het congres voor de taal-, land- en volkenkunde van Java, welke congressen, respectievelijk in 1918 en in 1919 te Solo gehouden, tot de stichting van het Java-Instituut hebben geleid, congressen te houden, waar hetzij bepaalde onderwerpen aan de hand van daaromtrent te voren uitgebrachte praeadviezen zouden worden besproken, hetzij vrije voordrachten aangaande wetenswaardigheden uit de Jav. cultuur zouden worden gehouden. Met congressen van den eerst genoemden aard beoogt het Java-Instituut een oordeel uit verschillende gezichtspunten uit te lokken omtrent meer of minder actueele vraag-

stukken welke voor de Jav. cultuur van belang zijn. Van deze strekking zijn geweest de zoo even vermelde congressen van 1921 en 1924 en de Jav. en Soendasche taalcongressen die in 1921 resp. te Solo en te Bandoeng zich met vraagstukken uit het meer beperkte terrein van de Jav. en de Soend. taal- en letterkunde hebben bezig gehouden.

Het doel van de zoo straks in de 2e plaats genoemde soort congressen, waartoe het congres waarvoor wij thans bijeen zijn, behoort, is gelegenheid te geven tot bekendmaking enerzijds en kennismaking anderzijds van niet algemeen bekende zaken op het gebied van de Jav. cultuur dan wel van bijzondere vondsten, die bij de onderzoekingen van dat gebied zijn gedaan. Aan deze congressen verbindt het Java-Instituut excursies, waar deze mogelijk zijn, en speluitvoeringen, niet louter tot ontspanning, maar ook tot leering van de congressisten. De begrijpelijke, doch niettemin m.i. niet geheel juiste indruk, dat op de congressen te Bandoeng en te Jogja de bespreking van de aan de orde gestelde onderwerpen door de begeleidende feestelijkheden in het gedrang geraakt zou zijn, was voor een deel misschien te verklaren uit de omstandigheid, dat de inderdaad grootsch opgezette uitvoeringen, voor sommige kringen geen verrassing, op anderen door haar nieuwheid een bijna alles overheerschenden indruk hadden gemaakt.

Een congres als het huidige heeft eenigermate het karakter van de in Europa gebruikelijke en hier te lande ook niet onbekende wetenschappelijke congressen. Het verschil is spoedig aangegeven. Het Java-Instituut belegt geen samenkomsten van uitsluitend vakkundigen doch van belangstellenden in de Jav. cultuur in het algemeen, en het karakter van de samenkomst bepaalt natuurlijk den aard en de strekking der voordrachten, ook al zijn deze afkomstig van onderzoekers van speciale gebieden der Jav. cultuur. Ze

hebben te zijn populair-wetenschappelijke voordrachten, met het accent nu eens op het eerste dan weer op het tweede lid van de karakteriseerende bepaling.

Van populair-wetenschappelijke congressen nu zal men, evenmin als van zuiver wetenschappelijke, waarvan het nut toch zeker wel algemeen erkend is en die stellig tot den vooruitgang van de betrokken wetenschap hebben bijgedragen, praktische resultaten verwachten. Maar ook het vragen naar onmiddellijke en aanwijsbare gevolgen van de andere soort congressen van het Java-Instituut schijnt mij, hoewel begrijpelijk, niet geheel billijk toe en uit een misverstand omtrent de bedoeling dier congressen voort te spruiten. Eene vergelijking kan ook hier de uiteenzetting bekorten en misschien tevens verheldering brengen. Die congressen, die ik thans op het oog heb, zijn nl. behoudens natuurlijk het verschil in de sfeer van werkzaamheid, in karakter nagenoeg geheel gelijk te stellen met b.v. de congressen van een vereeniging als het N. I. O. K.

Ook deze beoogen algemeene belangstelling te trekken voor meer of minder actuele vraagstukken op het door de vereeniging bestreken terrein door ze opzettelijk in discussie te brengen. Voorts zijn ze ook geen samenkomsten van uitsluitend vakkundigen, doch tellen ze onder de deelnemers ook leeken, die in onderwijs- en opvoedkundige kwesties belang stellen. Van dergelijke congressen is het doel volkomen bereikt te achten wanneer de discussies levendig zijn geweest en de belangstelling in de zaak in kwestie dus inderdaad is gewekt.

Geheel verkeerd is ten slotte de indruk geweest — door uitlatingen van sommige sprekers teweeggebracht — als zoude het Java-Instituut het oude, het doode van de Jav. cultuur zonder meer willen doen herleven. Wanneer het J. I. aan de doode overblijfselen van de Jav. cultuur bekendheid tracht te geven en poogt de betekenis ervan te doen bepalen, dan is het

niet alleen om het mooie en het grootsche in het verleden, maar ook om het onbesepte verband tusschen het heden en het verleden. Want zonder begrip van dat verband loopt het vasthouden van het overgeleverde gevaar te verstarren in een onvruchtbaar en doodlopend traditionalisme.

Door dat besef kan men mede het heden beter begrijpen en vooral waar een vreemde cultuur op de eigene inwerkt, is het noodig dat men zich op die beteekenis van de eigen cultuur bezint. Zonder die bezinning werkt de invloed van de vreemde cultuur, die heilzaam kan zijn, verwarrend. Dit blijkt hier uit de bekende uiterste standpunten, waarbij eenerzijds Westersche cultuur wordt overschat, en anderzijds hare waarde wordt gekleineerd door er alleen den materialistischen kant van te laten zien. Beide onjuiste standpunten, die toonen hoe noodig het nog is om de juiste beteekenis van de eigen cultuur te leeren kennen.

Hiertoe bij te dragen is het doel van de congressen van het Java-Instituut. Wanneer hiervan of van de werkzaamheid van het J. I. in het algemeen invloed uitgaat, dan zal deze in den regel slechts geleidelijk en middellijk tot vooruitgang van de Jav. cultuur strekken.

Zoo heeft P. A. Soerjadinigrat in zijne in Juni van dit jaar voor het Indische Genootschap te 's Gravenhage gehouden voordracht over „De ontwakende cultuur van Java” de indirecte werking van het Java-Instituut m.i. dan ook terecht veel belangrijker genoemd dan den rechtstreekschen invloed van zijn werkzaamheid.

Aan den gezamenlijken directen en indirecten invloed van het J. I. schrijft P. A. Soerjadinigrat het bloeiende en groeiende cultureele leven te Jogja toe (pg. 48—49).

Wil hiermee gezegd zijn dat het J. I. bereikt heeft wat het beoogde te bereiken? Geenszins. Zulk een van zelfgenoegzaamheid getuigende meening koestert het Bestuur van het Java-Instituut niet.

Integendeel, het is er zich van bewust, dat niets is bereikt, wat het had willen en wellicht ook had kunnen bereiken. Een uiteenzetting te geven van hetgeen het Bestuur reeds heeft gedaan en zich voorstelt te verrichten, valt echter buiten het bestek van deze openingsrede.

Deze heeft, waar het Java-Instituut hier te Soerabaja voor het eerst een congres houdt en bovendien een, dat van anderen aard is dan de te voren gehouden congressen, zich te beperken tot eene korte aanduiding van hetgeen J. I. met zijne congressen bedoelt te geven."

*

De Voorzitter dankt verder allen, die op eenigerlei wijze van hun belangstelling in het Congres hebben laten blijken. Hij deelt mede dat Z. E. de G. G. het beschermheerschap van het Java-Instituut heeft aanvaard en de beste wenschen voor het welslagen van het Congres en den verderen bloei van het Instituut heeft doen toekomen.

In den loop van het Congres heeft Z. E. Zijn gevoelens van warme belangstelling nog telegrafisch herhaald, als volgt:

„Verzekering leedwezen herhalende zelf niet tegenwoordig te kunnen zijn verzoek ik U congresleden mijn beste wenschen aanbieden voor welslagen bijeenkomst en mijn gevoelens warme belangstelling voor Java-Instituut vertolken. de Graeff Gouverneur-Generaal."

De Voorzitter heet den Resident van Soerabaia, die door den Landvoogd is aangewezen om Z. E. op het Congres van het Java-Instituut te vertegenwoordigen, welkom, mede als Hoofd van het Gewest. De thans afgetreden G. G. had het beschermheerschap aanvaard en vereerde het Congres van Bandoeng in 1921 met zijn tegenwoordigheid, terwijl op het Congres te Jogja de Directeur van O. en E. Zijne Excellentie vertegenwoordigde. Het Java-Instituut zal zich stellig in niet mindere mate in de belangstelling van zijn tegenwoordigen beschermheer mogen verheugen.

Afb. 12.
Relief van tjaṇḍi Ngrimbi (± 1300).
 Réyong.

Afb. 13.
Relief van tjaṇḍi Panataran (14de eeuw).
 Gong ageng.

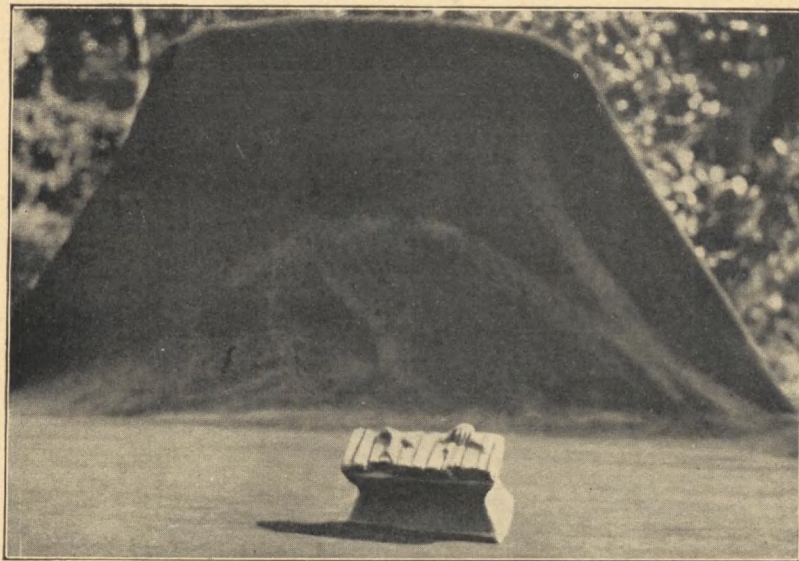

Afb. 14.
Relief van tjaṇḍi Soekoeh (15de eeuw).
 bhèri.

Afb. 15.

*Relief van tjandi Panataran (pendapa-terras van 1375).
Bamboegambangs met gevorkte slagstokken bespeeld.*

Afb. 16.

Terracotta gambang.

De Voorzitter stelt aan het Congres voor den nieuw opgetreden Landvoogd telegrafisch den dank van het Congres te doen overbrengen voor de aanvaarding van het beschermheerschap en voor de goede wenschen voor het welslagen van het Congres, waartoe met aller instemming wordt besloten.

Voorts dankt de Voorzitter den vice-president van den Raad van Indië, Mr. Creutzberg, die van de oprichting van het Java-Instituut af, destijds als Directeur van O. en E., steeds veel belangstelling heeft getoond, voor het door hem gezonden telegram, hetwelk hij voorleest. In dit telegram spreekt Mr. Creutzberg zijn leedwezen uit door ambtsbezigheden niet aanwezig te kunnen zijn en uit hij zijn beste wenschen voor het Congres.

Ook de nieuwe Directeur van O. en E. is niet in de gelegenheid het Congres bij te wonen en vaardigde den heer Z. Stokvis, inspecteur van het M. O., als zijn vertegenwoordiger naar het Congres af. Besloten wordt den Directeur van O. en E. dank te zeggen voor deze afvaardiging.

Voorts heet de Voorzitter welkom de afgevaardigden van Z. H. den Soenan van Soerakarta en van Z. H. den Sultan van Jogjakarta en verzoekt hun den eerbiedigen dank van het Bestuur van het Java-Instituut aan Hunne Hoogheden over te brengen, voor de betoonde belangstelling en tevens voor de prijzen, beschikbaar gesteld voor de karapan en de andere wedstrijden. Spreker acht deze hooge belangstelling onmisbaar voor het streven van het Java-Instituut.

Spreker leest voorts een brief voor, ontvangen van den Secretaris van Z. H. den Sultan van Jogjakarta, waarin Z. H. zijn leedwezen betuigt persoonlijk niet aanwezig te kunnen zijn en mededeelt Zich op het Congres te doen vertegenwoordigen door Zijn doorluchtigen broeder.

Verder betuigt spreker achtereenvolgens dank aan P. A. A. Mangkoe Negoro VI voor den financiële steun aan het Con-

gres verleend, P. A. A. Mangkoe Negoro VII als belangstellend Eere-Voorzitter en P. A. A. Pakoe Alam, die waardevolle prijzen voor de wedstrijden beschikbaar hebben gesteld. Voorts dank aan de verschillende lichamen voor den financiële steun of voor andere tegemoetkomingen en wel in de eerste plaats aan de Regeering, de Gewestelijke Raden van Soerabaja, Pasoeroean en Madoera en den Gemeenteraad van Soerabaja. In het bijzonder de groote scheepvaartmaatschappijen voor de belangstelling in de prauwententoonstelling, aan de groote lichamen van handel en industrie te Soerabaja gevestigd of vertegenwoordigd, voor de beschikbaar gestelde prijzen voor de spelen te Modjokerto, de directies van spoor- en tramwegmaatschappijen, inzonderheid van de Madoera tramwegmaatschappij, voor den steun aan de congressisten verleend, aan de heeren bestuursleden van den Kunstkring, die veel steun en medewerking hebben verleend.

Dan dankt spreker nogmaals den heer Dijkerman als Voorzitter van de Commissie van Ontvangst en als Voorzitter van de Centrale Commissie, die de ziel is geweest bij de vorming van dit Congres. Ook den volijverigen Secretaris, den heer Koperberg, wordt als medelid van het Java-Instituut dank gebracht, daar hij ook hier wederom getoond heeft, hoezeer hij het talent bezit voor het organiseren van Congressen van het Java-Instituut. Dan wordt dank gebracht aan de tentoonstellingscommissie, in het bijzonder Dr. Soetomo, den heer Citroen en den Regent van Grisse, en in het algemeen het Europeesch en Inlandsch Bestuur van het gewest Soerabaja en omliggende gewesten voor hun bereidwilligheid om tot de organisatie dezer tentoonstelling mede te werken, waarbij speciaal de afgetreden Resident van Madoera, de heer Meister en de tegenwoordige Resident de heer Van Heyst worden genoemd, alsmede de Regent van Bangkalan en de heer Van Dijk, de technische

commissie voor de prauwen, in het bijzonder de voorzitter overste Diephuis, de feestcommissie en de Regent van Soerabaja. Ook is het Bestuur dank verschuldigd aan enkele heeren, wier hulp eerst later is ingeroepen, doch die toch veel steun hebben verleend, n.l. de heeren Dr. Stutterheim, Pigeaud, Drewes en Goris, en tot slot aan allen die zich bereid hebben verklaard een voordracht te houden op dit Congres en allen, die door hun komst van hun belangstelling hebben doen blijken, in het bijzonder eenige hooge gasten, reeds gisteren door

den voorzitter van de Commissie van Ontvangst gememoreerd.

Daarop neemt de vertegenwoordiger van Z. H. den Soenan van Soerakarta het woord en spreekt den Voorzitter in het Javaansch toe, waarop de Voorzitter Pangeran Tjakraningrat verzoekt den dank van het Bestuur van het Java-Instituut over te brengen aan Z. H. den Soenan voor de goede wenschen die Z. H. bij monde van zijn vertegenwoordiger aan het Congres heeft medegedeeld.

Vervolgens is het woord aan den heer Joh. Scholte, tot het houden van zijn voordracht over:

GANDROENG VAN BANJOEWANGI

Inleiding.

Toen ik te Banjoewangi kwam om de gandroengs te bestudeeren, ontmoette ik toevallig den Heer Teun Ottolander, die me vertelde, dat hij op het Congres van het Java-Instituut te Bandoeng reeds gandroengs had laten dansen.

Hij bood me gastvrijheid aan op zijn land „Taman sari", stelde zijn ervaringen en zijn schitterende bibliotheek te mijner beschikking, en bracht mij in connectie met Blambangers, waardoor het me mogelijk werd in korten tijd de gegevens te verzamelen, die ik slechts in beknopten vorm in dit opstel kan weergeven.

Planters-vrienden van den Heer Ottolander, o.a. de Heer J. H. Behrns van Glenmore, gaven mij veel inlichtingen over karakter en zeden van de oude Blambangers, die ze vroeger als werkvolk hadden gehad, waardoor ik een kijk kreeg op het volk in het algemeen.

Gandroeng.

Tegenwoordig verstaat men te Banjoewangi onder gandroengs jeugdige danseressen, die in een schitterend cos-

tuum bij feestelijke gelegenheden optreden, begeleid door een heterogeen primitief orkest, waarin Europeesche violen de melodiedragers zijn en de echt oud-javaansche kendang, ketoek, kenong en kempoel het agogisch element vormen, terwijl hieraan nog een raas-instrument is toegevoegd, de klonèng, een soort triangel.

Op het vrij snelle rythme van de slaginstrumenten dansen ze steeds met een partner, die het recht hiertoe verkrijgt door eerst eenige centen in een schaal te werpen, waarvoor hij dan een bepaalde „gènding" kan vragen. De tegendansers wisselen steeds en het is niet zeldzaam, dat er een tweehonderd achtereenvolgens worden afgedanst, wat zeker een bewijs is voor de vitaliteit van de gandroeng.

De samendans is zeer welvoegelijk; nooit zal de danser de gandroeng aanraken; het eenige contact van haar zijde bestaat in het toewerpen van een slèndangpunt.

Pantoen.

Een merkwaardig verschijnsel is, dat

de gandroeng op de Inlandsche viool-melodieën erotische pantoens zingt, een dichtvorm, die overigens in het Javaansch niet voorkomt.

De Javaansche parikan en wang-salan, die door de tlèdèks gezongen worden en ook tot de erotische poëzie behooren, hebben een geheel anderen bouw.

De gandroengliedjes hebben den quadrijn-vorm van 8 lettergrepige regels, terwijl de melodie zuiver Indonesisch is.

Het zijn zinspelingen (prasemon) op de hartetoestanden van het volk in het algemeen; zij behandelen als thema: weemoed om niet beantwoorde liefde, verlangen naar den geliefde, verdriet over trouweloosheid, en getuigen ook van liefdedranken en goena's, waardoor men raad en leiding der ouders vergeet.

Hiermee is verklaard, waarom de gandroeng zoo geliefd is bij de vrouwen, die in de pantoens haar eigen zieletoestand weerkaatst zien en ademloos toeluisteren, terwijl in de mannen de drang ontstaat, hun liefdegevoelens om te zetten in scheppend dansvermogen.

Hier volgen enkele gandroeng-liedjes in het Javaansch en ook in het Maleisch, met een vrije vertaling van de twee laatste regels, die de zinspeling bevatten.

- I. Dipanasi dioedani,
Arep mampir nana ¹⁾ klasané
Diwelasi, dikédani,
Prandéné nana roemangsané.
(Ik voel veel voor haar, ik ben erg verliefd, maar vind geen wederliefde.)

- II. Kabèh-kabèh geloeng kondé,
Kang endi kang geloeng djawa?
Kabèh-kabèh ana kang doewé,
Kang endi kang doeroeng ana?

(Alle meisjes hebben een beminde,
Wie heeft er nog geen?)

- III. Adja toeroe soré-soré,
Kadoeng toeroe metoe loehé,
Adja toengkoel rika²⁾ magawé,
Kang ana ngomah³⁾ sédjé kang doewé.

(Als je geheel in beslag genomen wordt door je werk,
Zal je vrouw aan een ander toebehooren.) (Geschikt thema voor een roman)

- IV. Bantalé kembangana,
Kenèng⁴⁾ lenga adoh njang kali,
Bakalé sandangana,
Kenèng goena répot akalé.

(Geef kleeren en sieraden aan je beminde,
Want mocht een ander haar hart stelen, dan is het moeilijk haar terug te winnen.)

- V. Pisang mas dibawa lajar,
Pisang mentah didalem padi,
Oetang mas boléh dibajar,
Oetang tjinta dibawa mati.

(Geld-schulden kan men betalen,
Maar liefde-schuld wordt zelfs door den dood niet gedelgd.)

- VI. Sari Goenoeng nanem slasih,
Makan teboe boeang sepahnja,
Tjari doekoen bikin pengasih,
Biar loepa orang toeanja.

(Zoek een doekoen om een liefdemiddel te bereiden,
Waardoor het meisje haar ouders vergeet.)

De liedjes worden op bepaalde wijsjes (gengdings) gezongen.

Ik noteerde meer dan tachtig verschillende gengding-namen, en meer dan honderd pantoens.

Bij elke gengding behooren bepaalde

2) rika = kowé.

3) ngomah = ing omah.

4) kenèng = kena ing.

1) nana = ora ana.

standaardliedjes. Bovendien ontstaan er steeds nieuwe als spontane dichtuiting der gandroengs.

Oesingers.

De gandroengs zijn dochters van de Oesingers, een volksgroep, die als restant te beschouwen is van de oude Hindoe-Javaansche Blambangers en zich tot heden in adat en gewoonten vrij zuiver heeft gehouden te midden van de immigranten van Banjoewangi, waar men Madoereezen, Koelonneezen (Javanen uit midden-Java), Baliërs, Boegineezen en Mandareezen aantreft.

De naam Oesingers is deze Oostelijkste Javanengroep gegeven door de immigranten naar aanleiding van het ontkenningwoord „oesing” of „sing”, dat „niet” of „neen” beteekent.

Zelf noemen ze zich „echte Javanen”. Het best zijn ze aan te duiden met Blambangers.

De geschiedenis van Blambangan is tragisch. Het heeft in de lijn der historie gelegen, dat het het Hindoeïsme van Java moest verdwijnen en dat Blambangan daarvan al het leed moest ondervinden.

De op het land losgestormde machten zooals de Islam en Mataram, Bali, zee-roovende Boegineezen, Mandareezen, muitende Chineezen en ten slotte de Compagnie hebben het land ontvolkt, maar de levenskracht van de Blambangers is nooit geheel gebroken, en de thans levende nakomelingen vormen een fysiek flink en karaktervol volk, dat zich snel vermeerdert, behoudend van aard is, maar toch ook vatbaarheid toont voor nieuwe beschavings-invloeden.

De hooge mannengestalten, de vaak opvallend licht getinte vrouwen, beiden van goede lichaams- en gelaatsproportie, getuigen van edel ras in den voortijd.

Hun spontane aanleg voor zang en dans is een bewijs van een levend volksrhythme, bewaard door de eeuwen heen, waarvan de gandroeng het symbool is.

Al heeft Balambangan politiek steeds nederlagen geleden in de talrijke gevallen, dat de hoofdsteden verwoest werden, het vorstengeslacht uitgeroeid, de bevolking gedeeltelijk op oud-Aziatische wijze als slaven weggevoerd — het heeft niet verhinderd, dat over het land beschavings-invloeden zijn gegaan van Madjapahit en Bali.

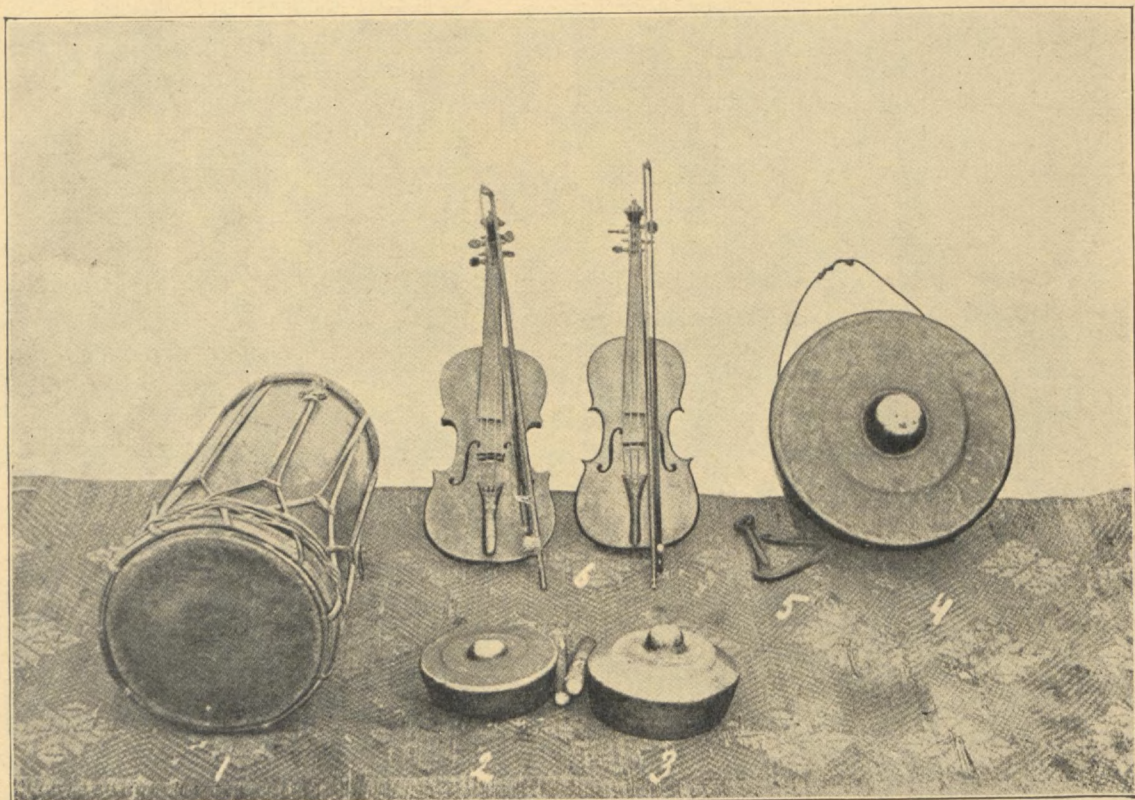
Evenals nu nog de hoven in de Vorstenlanden plaatsen zijn, waar de kunst geëdiend wordt, literatuur, dans-, zang- en bouwkunst, waren de zetels van de Giwaitische vorsten van Blambangan door den prikkel van den godsdienst plaatsen, waar de kunst bloeide, en veilig kunnen we aangeven, dat muziek en dans aan het hof van den Madjapahitschen Ksatrija Nambi te Koeta Renon, in de dalem van den zoon van Hajam Woeroek, Bhre Wirabhoemi, aan het hof van den beroemden Blambanger Tawang Aloen en ook onder den heerschers van Bali gebloeid zullen hebben.

Door de eeuwen heen is het volksrhythme uitgedrukt en gegroeid aan de hoven, gesteund door çakti-diensten der Giwaitische tempels bewaard gebleven in het onderbewustzijn van de Blambangers.

Ik heb meerdere malen in de desa's van Blambangan de gandroeng zien optreden in haar Hindoesch godinnecostuum- en ik heb het zuivere rhythme van die kleine pas beginnende, en van de meer ontwikkelde gandroengs bewonderd en de sfeer gezien, die zij wisten te scheppen door dat rhythme uit te drukken in bewegingen, de sfeer, waarin haar partners werden gevangen, maar die ook omvatte alle kijkers, de goed gekleede vrouwen, de mannen, de kinderen, die met open oogen indronken de schoonheid van bewegingen en geluid en aldus deel kregen aan het rhythme, vertolkt door de jeugdige danseressen.

Costuum.

De kleding van de gandroeng be-

Instrumenten van het Gandroeng orkest
1 kendang, 2 ketoek. 3 kenong, 4 kempoel, 5 klonèng (triangel), 6 violen.

Gandroeng Soem van Bakoengan.

staat uit een hooge tiara of makoeta, omprong geheeten; verder draagt ze armbanden, de kilat-baoe, een lijfje met kralen en goudstukken, de basa'an, een borstlap of ilat-ilat, een kain en een dubbelstel slendangs, sampoor en sintir.

De kleeding van de Balineesche Lé-gong komt hiermee veel overeen, is echter fijner en rijker.

De grondslag van beide costuums is de bruidstooi, dus het vorstinne-gewaad, in oorsprong het Hindoesche Godinne- of Çaktikleed.

Evenals de bruid wordt ze zorgvuldig met boreh ingezalfd en voorzien van drie „taches de beauté". Deze gele kleur is oorspronkelijk magisch, vervolgens de vorstelijke kleur. Vorsten waren ook magiers, wat nog zeer sterk uitkomt in het geloof der Minangkabauwers, die den Hindoeschen vorsten groote bovennatuurlijke vermogens toekenden.

Het costuum is steeds hetzelfde, het heeft een bepaalden stijl en voldoet aan het schoonheids-ideaal van de Blambangers. De fierheid, waarmee de kleine gandroengs het dansperk betreden, is een bewijs, dat het kleed haar verheft tot iets hoogers.

Haar standaard-costuum is de incarnatie van de volkslyriek.

Zij als lyrische danseres leeft uitsluitend in dien vorm in de kunstfantasie van Blambangan.

De Lé-gongs van Bali, die getweeën dansen, ingeleid door het optreden van haar bediende, de tjondrong, die een enkel-dans als opening geeft, zijn ook hoofdzakelijk lyrisch en haar tweeheid is op te vatten als een eenheid.

Echter openbaart zich door de aanwezigheid van drie personen een neiging tot het opvoeren van een fragment uit een dansdrama.

Een geliefd onderwerp is het verhaal van „Praboe Lasem". De eene lé-gong stelt den Praboe voor, de andere de prinses Angrake Sari, de tjondong

speelt voor kraai en krijgt dan ook vleugels aan.

Hier gaat de lyriek over naar het drama met behoud van het oorspronkelijk costuum, vermeerderd met enkele attributen.

Voor de gandroeng is als lyrische danseres het standaard-costuum het beste als conventioneel sfeercentrum, evenals dit het geval is voor de Javaansche tlèdèk.

Gandroeng en Tlèdèk.

De gandroeng is een maagd-danseres, evenals de serimpi uit de Vorstenlanden, de lé-gong van Bali, de gadis van Sumatra.

Als klein meisjes beginnend, danst ze tot ze ten huwelijk gevraagd wordt.

Dan is het gedaan met haar kunst; noch haar man noch het publiek acht haar verder toelaatbaar als danseres; ze heeft een socialen heer en meester en kan zich niet meer vrij aan haar kunst geven en wijden.

Nu echter doet zich het verschijnsel voor, dat ze, ingeval van verstooting, haar oude beroep weer opvat en als gandroeng randa opnieuw door het publiek wordt ontvangen en betere kunst geeft dan vroeger, omdat ze thans meer bewust het leven kent.

In afkomst en sociale standing is de gandroeng dus heel iets anders dan de tlèdèk of ronggèng, die in de eerste plaats onder haar baas of grema publieke vrouw is en in de tweede plaats danseres en zangeres.

Toch moet ook de tlèdèk als draagster van klassieke kunst, als zangeres van de oude liederen, recht wedervaren.

Wanneer zij bij de tajoeb haar rustige danssfeer schept, of wanneer zij in het gamelan-orkest op sereen geluid haar oude tēmbangs laat hooren, dan ontroert zij elken Javaan, en het uitroeien der tlèdèks uit bekrompen zedelijkheids-overwegingen beteekent voor de na-

tuurlijke propaganda van de Javaansche zang- en danskunst den ondergang.

Het woord „gandroeng”.

De Blambangers kennen de beteekenis van het woord „gandroeng” niet. Volgens het Kawi-Javaansch woordenboek van Winter beteekent Gandroeng=ton-tonan = „kijk er naar” of „verliefd, ontroerd”. In het tegenwoordig Javaansch is de beteekenis versterkt tot „van liefde gek zijn”, „weenen of kwijnen over het verlies van het voorwerp van liefde”, terwijl gewoon verliefd vertaald wordt met kédanan.

„Gandroeng manis” is een bekende gamelan gending, die bij de tajoeb gespeeld wordt.

Gandroeng als substantief beteekent dus „de verliefde, die ontroering te weeg brengt”, zoodat in het woord de erotiek van de gandroeng besloten ligt.

Oorsprong der tegenwoordige Gandroeng.

De vrouwelijke gandroeng is een nieuwe verschijning. Eerst in 1895 is de eerste opgetreden, Semi geheeten, een dochter van mak Mida uit de desa Tjoengking, die nog tot 1850 volgens Van Der Tuuk Ciwaitisch was.

Mak Mida is de moeder der vrouwelijke gandroengs; haar vier dochters Semi, Sojat, Miati en Misti zijn allen gandroeng geworden. De geschiedenis, die ik nu vertel, heb ik uit den mond van ma' Mida opgeteekend. ⁽¹⁾

Toen Semi ongeveer tien jaar oud was, werd ze ernstig ziek; obaat was niet te krijgen, ten einde raad zei mak Nida tegen haar: „Adoeng sira mari, soen dadèkna seblang, kadoeng sira sing mari, ja oesing.”

(Als je weer beter wordt, zal ik je als seblang laten optreden, als je niet beter wordt, dan niet.)

En zie, Semi herstelde en toen achte

mak Mida zich verplicht haar gelofte na te komen.

Terwijl mak Mida zong, liet ze Semi aan brandende wierook ruiken.

Weldra kwam Semi in trance, werd kedjiman, maakte eerst zittende langzaam zijdelingsche bewegingen, die we tot nu nog bij de gandroeng in sommige figuren aantreffen en die ook voorkomen bij serimpi- en légong-dansen. Daarna stond ze op met gesloten oogen, het zingen werd voortgezet door mak Mida en de huisgenooten, en de kleine Semi werd last gegeven te tandakken, wat ze heel mooi deed.

Bijna elken avond trad nu Semi in den huiselijken kring als seblang op en haar trance-dansen werden hoe langer hoe mooier. Het aantal liedjes groeide steeds, de geest was vaardig over mak Mida en zoo ontstonden de oudste gendings die nu nog gebruikt worden: Seblang-seblang, Tjengkir Gading, Pada Nonton, Boedak sempol.

Weldra danste Semi 's avonds bij lichte maan op het erf onder het gezang van haar familieleden (mak Mida had veertien kinderen). De dorpsgenooten vonden haar dansen zoo mooi, dat ze geld bij elkaar brachten, om een costuum voor Semi te koopen.

Toen trad Semi op ongeveer in het costuum van den haar voorafgaanden dansjongen en zong de liedjes van haar moeder, de intuitieve of herinneringsliedjes, maar nam ook de melodieën over van den vroegeren dansknaap: Widadari, Ajoen-Ajoen, Djangkoengkoening, Sonté paré, Maénang, Ladrang, Tjèlèng mogok.

Dansknaap Gandroeng.

Tot 1890 beteekende de naam gandroeng in Banjoewangi „dansknaap”, evenals op Bali.

Oorspronkelijk gingen deze jongelingen met eenige muzikanten, die voorname-lijk de kendang en de terbang be-

(1) Zie in verband hiermede Juli-aflevering 1926 Koloniaal Tijdschrift, welke ik later in handen kreeg.

speelden, de dorpen rond en werden beloond met rijst in natura, die ze in een zak meevoerden.

Ze waren van hetzelfde gehalte als de Sedati's van Atjeh, de Roendings van Madoera, de Gemblags van Mid-den-Java en hun naamgenooten van Bali.

Bij feestelijke gelegenheden kwamen er ook wel gandroeng-dansjongens van Bali, die altijd veel publiek trokken.

De laatste gandroeng-dansknaap van Banjoewangi heette Marzan. Hij was beroemd als danser, zoodat hij overal geroepen werd en zijn concurrenten het allen aflegden. Niemand kon hem evenaren. Hij had het kunst-monopolie en heeft zich oud en dood gedanst. Terwijl andere dansjongens zich tot hun zestiende jaar aan de edele kunst wijdden, heeft hij zijn knaapschap behouden tot zijn veertigste jaar en is toen gestorven ($\pm$ 1890).

Ongeveer vijf jaren later trad de eerste vrouwelijke gandroeng in het publiek op: het was Semi, de dochter van mak Mida uit de desa Tjoengking.

Seblangs.

Boven hebben we gezien, dat uit het optreden als seblang (het njeblang-aké), een sjamanistische gezonddanserij, de kunstdans van de vrouwelijke gandroeng is ontstaan, toen de dansjongens verdwenen waren.

Thans zijn er te Banjoewangi nog beroepsseblangs.

In de desa Bekoengan woont nog mak Karto, die bij herstelde zieken geroepen wordt en een trance-dans uitvoert met een omprok (makoeta) gemaakt van pisangblad, dat haar gezicht bedekt. Ze wordt ook geel gemaakt met atal. Het orkest bestaat uit kendang, gambang, bamboe, rehab en gong.

Als er een zieke is, die moeilijk herstelt, dan doet een van de familieleden de volgende gelofte: „Saiki sira lara, warasa — jèn waras, soen tanggapaké seblang Bakoengan.”

(Je bent nu zie ziek, word beter — als je beter bent zal ik de seblang van Bakoengan roepen om te dansen.)

Sanjangs.

Andere Sjamanistische voorgangers vormen de Sanjangs. Ik heb in de desa Mangir een oude Pandjak Sanjang (dansmeester van de Sanjangs) ontmoet, Pak Patra, die me op zijn lange Balische fluit liederen heeft voorgespeeld van de Sanjangs, melodieën heel mooi en weemoedig. Hij vertelde, dat op het geluid van vier of zes fluiten en het gezang van een troep menschen de Sanjangs, twee jongetjes in meisjeskleeren, een rondgang deden, gevolgd door de muziek, terwijl er ook op een gong werd geslagen. Weldra kwamen de Sanjangs in trance, klommen boven op een vastgehouden pajong, staken zich met krissen, zonder zich te wonden. Kortom: ontwikkelden çakti, evenals hun naamgenooten op Bali.

Ook aan de Sanjangs hebben de gandroengs haar liedjes ontleend, onder andere: Oekir Kawin, Sekar Djennang, Gebar-Gebjoer, Goeloeng-goeloeng Ajoeng, Sekar Poetèl, Sandel Saté.

Thans zijn de Sanjangs verdwenen, maar de liedjes leven voort.

De gandroeng heeft ook gendings ontleend aan de gamelans van de Koelonneezen, zooals Pangkoer, Sampak, Eling-eling, Poespawarna, Sekar-gadoeng, Poetjoeng, Kinanti, Anglèng, Goenoengsari, ook aan Bali n.l. Soeroeng-dajoeng, Pettjari Poetih.

De Adjrah, een gezelschap met een Islamitisch godsdienstig tintje, dat optreedt met twee dansers, begeleid door terbangs en zang, leverde de volgende zangwijzen: Goemoekan, Goeritan, Wangsalan, Ketelan.

De liederenschat van de gandroengs breidt zich steeds uit. Europeesche melodieën vallen buiten het gehoor — het

zijn allemaal inheemsche liedjes, die door de gandroengs bij haar optreden in heel Balambangan verspreid worden en den volkszang ontwikkelen.

Mak Mida zei: „Terwijl vroeger weinig of niet gezongen werd, hoort men nu door kinderen en vrouwen, ja zelfs door koelies de melodieën van de gandroengs zingen”.

Rhythme.

Waarom paren muziek, zang en dans zich zoo gemakkelijk? Waarom zijn ze bijna onafscheidelijk?

Omdat ze denzelfden essentiëlen grondslag hebben, het *rhythme*. Rhythme is niet gemakkelijk te definieeren; het is een inschaping in de schepping en de schepselen, in den macrocosmos en in den microcosmos.

„Im anfang war der rhythmus”.

Gopinatha Rao zegt in „Elements of Hindu Iconography” (bl. 231 en vervolgens):

Een groot meester in den dans is *Āiwa*! Het heelal is zijn tooneel, hij heeft veel verschillende passen op zijn repertoire, hij zelf is acteur en toeschouwer.

Wanneer de acteur de trommel slaat, komt een ieder de voorstelling zien.

de grondgedachte van *Āiwa*'s dansen is: de openbaring van de oorspronkelijke *rhythmische werkdadigheid* (*primal rhythmic energy*)

Het schijnt wel, dat de dans ontstond bij het begin van alle dingen — — —

Als *Āiwa* danst op de hoogte van Kailas verzamelen al de goden zich om hem heen. ⁽¹⁾

Sarasvati speelt op de *Vina*, *Indra* op de fluit. *Brahma* houdt den tijd markeerende *Cymbalen*, *Lakshmi* heft een lied aan. *Vishnoe* slaat op de trom en alle goden staan er om

(1) Avonddans in de Himalaya met het goddelijk koor.

heen en ook de *Gandharvas*, *Yaksas*, *Patagas*, *Uragas*, *Siddhas*, *Vidhyadharas* en *Apsaras* en al de wezens der drie werelden komen daar bijeen, om getuige te zijn van den hemelschen dans en om de muziek te hooren van het goddelijk koor in het uur van den schemer.

In den gouden hal van *Chidambaram*, het centrum van het heelal, danst *Āiwa* als *Sri Nataraja*. „Onze Heer is de danser die als de hitte uit het brandhout zijn kracht uitgiet in geest en materie, die hij op hun beurt weer doet dansen”. (*Nāṇṇa* dans).

In *Brahma*'s nacht is de natuur inert totdat *Āiwa* begint te dansen. Hij zendt krachtgolven uit, wekt het geluid en de bewegende stof vormt een glorie om hem heen.

Hij schept al dansend *Dewi*, zijn *Ākti*, symbool van werkdadigheid.

Zijn dans is het beeld van de *rhythmische activiteit* als oorsprong van alle beweging in den cosmos — — —

Deze aanhalingen geven een inzicht in het wezen van den dans en den danser.

De universeele *Rhythme* zet den danser in beweging, die hierdoor scheppend vermogen krijgt. Hij schept zich zelf in zijn dansvorm, giet zijn krachten uit in geest en materie, hij beweegt en ontroert de hem omringende sfeer.

Maar om dit te bereiken moet hij als danser een meester zijn, hij moet een kunstenaar zijn, die door schoone bewegingen als middel het *rhythme* kan vertolken en zijn sfeer kan ontroeren.

Āiwa is een kunstenaar, een meester.

In een *Gapura* van den *Nataraja*-tempel te *Chidambaram* zijn 108 van zijn dansvormen uitgehouwen (zie *Madras Epigraphist's Annual Report for 1913—14*).

Het *rhythme* is de diepere grond, de samenbinding van dans, muziek, zang.

Jonge gandroeng

Gandroeng Misti van Tjoengking.

Gandroeng met orkest (danssfeer)
Desa Bakoengan bij Banjoewangi.

Seblang (reconstructie met behulp van Mak Mida)

Ze draagt een omprok van pisangblad-franje, waardoor haar gezicht bedekt wordt. De bladsteel is boven; hierop zijn kembodja-bloemen bevestigd als versiering.

De kembodja (*Plumiera acutifolia*) is een bekende geestenboom, die op Javaansche kerkhoven en op de Balische verbrandingsplaatsen wordt geplant.

De Balineesche Pedanda gebruikt de bloemen bij het „nwéda”.

Seblang (als boven).

Seblang (als boven).

Al de Balische djoeroe gamel in magische verrukking de gamelan „sara pengoelingan” slaan, en rythme-golven worden uitgezonden, dan is het, of er een siddering waart door de kleine légongs en ze trachten dit diepere rythme-gevoel weer te geven in bewegingen — zie haar gespannen houdingen, zie de verlossing van die spanning in bewegingen, die geen doel maar middel zijn om een danssfeer te scheppen, een toovercirkel, waarbinnen alle toeschouwers gevangen zijn, terwijl hun harten rhythmisch reageeren.

— — — — —
Als Mengelberg zijn magischen dirigeerstok heft en de meesterviolen van het Amsterdamsch orkest onder de bezielende leiding van den Maestro het scherzo van Beethovens 3e Symphonie de Eroika (heldendicht oorspronkelijk aan Napoleon gewijd) inzetten, dan ruischt het rythme in reuzensnel tempo door de zaal en vindt weerklank in de harten van allen, die het rhythmische gevoel voor muziek bezitten.

Wat zijn de motieven van den dans? Rhythme-uitbeelding is doel, beweging is middel, maar er zijn diepere oorzaken.

Ik was in de doesoen Lingga van de Karo Bataks, in het dal van de Laot Biang.

Er was een man gestorven — zijn twee vrouwen bogen zich over zijn lijk — weenden, klaagden — de heele kampoeng was geëmotioneerd — het lijk werd op een baar gelegd — de seroené (een fluit) weerklonk, er werd op een gong en langwerpige kendangs geslagen — en het heele dorp van oud tot jong danste een doodendans. Het was aandoenlijk — het krijgschende geklaag van de vrouwen — de hysterische snel rhythmische muziek — de sombere gong en de magisch geslagen kendangs — en dan die dansen, langzaam afwisselend heffen der voeten, krampachtig armbeweeg, tenslotte woeste sprongen met sidderende armzwaaiingen.

Wat was het motief? Vrees voor de

begoe — de dwalende ziel der gestorvene, vrees voor het onheil — dieper nog: vrees voor de loskomende magische krachten van den dood.

Wat is dan de beweging, de motorische oorzaak van den dans?

Zou vrees de groote beweging zijn?

Hoe is het mogelijk, dat de kleine Semi kan dansen! Waardoor komt de trance-danser in actie? Kedjiman zeggen de Oesingers. Dat is de begoe, die er in gevaren is, beweren de Karo Bataks.

Ik wil de stelling wagen, dat vrees, ontzag of eerbied voor ongunstige magische invloeden, opgehoopt in het onderbewustzijn van de Sjamaansche danseres: Biesoe's van de Boegineezen, Walians in de Minahassa, Balians bij de Dajakkers, Sanghyangs bij de Baliërs, Seblangs bij de Oesingers — de oorzaak is van het zich manifesterende rythme. De beweging, de dans is een soort verlossings- en scheppingsmiddel.

Bedaja Ketawang.

En nu denk ik terug aan de „Bedaja Ketawang” waarvan P. A. Hadiwidjojo op het eerste congres voor taal —, land- en volkenkunde in 1919 te Solo vertelde.

De liefdedans van Ratoe Kidoel, Godin der Zuidzee, voor Sultan Agoeng wordt het motief voor den dans der Bedaja Ketawang in bruidskleed, die als echte Sjamaansche danseressen optreden met wierook en sadjèn op gewijde dagen (Anggorokasih) onder begeleiding van een primitief orkest, bestaande uit gong, kenong, ketoek, kempoel, kendang en kemanak, terwijl een koor het mandraka-gezang, de melodie weergeeft.

„Zang en dans der Bedaja Ketawang worden beschouwd als de oudste te zijn van alle nu nog bij bedaja-opvoering gebruikte: alle andere liederen en dansen der bedaja en srimpi zullen wel naar dit model zijn gemaakt” schrijft P. A. Hadiwidjojo in het congresverslag op bl. 89.

Vrees en eerbied voor Ratoe Kidoel, voor haar magische invloeden heeft in het verleden de „Bedaja Ketawang” doen ontstaan als grondvorm der hofdansen met den Çakti-erotischen dans van de verliefde koninklijke bruid als type.

In godsdienstige ritën worden deze bewegingen gecodificeerd tot moedra's waaraan bepaalde beteekenis wordt gegeven.

In hofdansen dringen de schoone vormen naar voren: de kembangan's, de artisticeit, maar deze uitwendige vormen maken het wezen niet uit.

Het wezen is het rhythmisch gevoel, wat de Javanen „rasa” noemen, de verschijning is de bewegingsdans, die een sfeer schept.

Aesthetische weergave van het rhythmisch gevoel is kunst.

Boven is het reeds gezegd, de danser moet kunstenaar zijn, moet meester zijn als Çiwa, moet bewust zijn in zijn weergave, moet zijn eigen dansbeelden scheppen, aanschouwen en beheerschen — maar moet ontroeren door de uitbeelding van zijn „rasa” allen, die naar hem kijken.

Hij moet zijn gevoelsrhythme universeel maken, zoodat de aanschouwers dezelfde innerlijke werkelijkheid beleven als hij, — dan wordt de dans gevoelsbemiddeling van mensch tot mensch.

Het subjectieve rhythme van den danser wordt objectief.

Rhythmisch geladen.

Kunnen we rhythme het gemakkelijkst ervaren in beweging of muziek, ook vinden we het in de rust van een Boeddhabbeeld. Schijnbaar is hier het rhythme latent, echter de harmonische verhoudingen en de moedra openbaren het.

Juist de moedra heeft in de Boeddhistische kunst mogelijkheden geschapen, die de verstarde symboliek van Çiwaitische beelden ver te boven gaan.

Het Boeddhabbeeld is rhythmisch geladen.

Ook de Sjamanistische danseres bezit

die geladenheid, waarvan ze door de trance extatisch verlost wordt.

Volken met sterke godsdienstig animistische tendenzen in het verleden hebben in hun onderbewustzijn de cosmische rhythm-effecten opgehoopt — dit is het geval met de Blambangers, met de Baliërs en ook met de Javanen.

Al zouden honderd jaar lang muziek en dans bij die volken verdwijnen, dan zouden de zuigelingen nog in de slendangs dansen.

Snelheid van het Rhythme.

Blambang'sche en Balineesche dansen onderscheiden zich van de Javaansche vooral door de snelheid van het rhythme.

In Çakti-dansen, in sjamaansche dansen, waar trance en extase vitale elementen zijn, is het rhythme snel.

Légongs en gandroengs bezitten nog een extatische snelheid, die Javanen in hun aesthetisch-romantisme „kasar” noemen, maar wat de Blambangers en Baliërs niet als zoodanig opvatten.

Bedenk, dat légongs en gandroengs volksdanseressen zijn en niet het stempel dragen van hofetiquette, die alle vitale uitingen welvoegelijk, langzaam en aesthetisch-beheerscht maakt, waardoor soms wordt verloren aan dieper inwezen ten bate van den vorm.

Wat leeren de uitgebeitelde dansen van de Boroboedoer?

Hier is het rhythme snel — zie het oerorkest: fluiten, — cymbalen — gong — gambang — kendang.

Zie de vlug-bewegende Çakti-danseres onder leiding van een Brahmaan, voorlooper van den eenigszins onguren grem a.

Hier heb je paren-dans met hooge beenheffing — hier heb je zijwaartsche oerbewegingen van de seblangs, die we ook aantreffen bij srimpi's, gandroengs en légongs.

Bewegingen blijven eeuwen bestaan, zelfs nog als de bewuste opwekkers, de oorzaken verdwenen zijn. Hoeveel be-

Gandroeng Misti
uit Tjoengking bij Banjoewangi. Uitstekende
danseres, dochter van Mak Mida.

Dans van Misti.

Dans van Misti.

wegingen worden niet geleefd uit het on-derbewustzijn.

Het primitief orkest herhaalt zich in heel Indonesië: De fluit of de slompret, soms de gambang als melodiegever — de kendangs en gong als rythmische instrumenten, de bekens, bellen, triangels als rythme-versnellers en extase-verwekkende middelen.

Beteekenis van de Gandroeng.

De gandroeng, die haar volksrhythme uitdanst en uitzingt, die haar sfeer schept en daarmede haar volk gevangen houdt en indrukken van schoonheid en gevoel geeft, is een cultuur-element in de opvoeding van de Blambangers.

De ruwe, onaandoenlijke werkelijkheid wordt verlaten, als zij als kunstenaar het oerrhythme van haar volk weergeeft in dans- en zangbeelden, die op een natuurlijke wijze de oud-javaansche aesthetica uitdrukken.

Mocht er soms aan den vorm iets ontbreken, dan moeten we bedenken, dat de gevoelswaarde van den dans belangrijker is dan de aesthetica.

De rhythmiek in de volksopvoeding is een voedsel der ziel, een bouwer van geluk, een verlosser van leed.

De gandroeng-liedjes met erotische

trekjes beteekenen een verbetering van den volkszang.

De gandroeng is het middel, dat de materie niet overheerscht, dat zang en dans en het geloof in de waarde ervan blijven bestaan. En het eeuwenlang vernederde volk van Blambangan leeft in zijn vitaliteit op als de gandroeng danst.

Gandroengs in de Desa.

Hoor, de giro wordt ingezet, de pandjak kendang slaat op zijn tromde gong zoemt — en de triangel klinkt — hoor, de Djangkoeng koening weerklinkt, dan de Sawoeng galing en als nog een keer de giro herhaald wordt, als laatste oproep aan de gasten — dan treedt de gandroeng haar dansperk binnen en het is de Çiwa-Çakti, die herleeft in het oude Tjoengking, het is haar kleur, de gele Gauri, haar lenige gestalte, haar schitterende tooi.

Hoor, ze zingt haar gending Tjengkir - Gading en beweegt haar waaier — en het volk van Blambangan, groot en klein, stroomt samen en uit hun onderbewustzijn projecteert zich het reeds vergeten verleden — de blijde rythme van Çiwa's dans in Chidambaram, van Gauri's dans in Tjoengking, in het centrum van het heelal, in het centrum van het menschelijk hart.

Daar de Voorzitter spr. eraan herinnert, dat zijn tijd verstrijkt, moet hij zich zeer bekorten. Hij vertoont thans een veertigtal fraaie lichtbeelden, daarbij zoo noodig nog een korte toelichting voegende. Een en ander verduidelijkt nog het vooraf gesprokene. Aan het eind van zijn voordracht applaudiseert het Congres hartelijk

en de Voorzitter dankt den heer Scholte voor zijn belangwekkende rede.

Hierna wordt pauze gehouden.

Na de heropening van het Congres is aan de orde een voordracht van den heer Abdul Azis, getiteld:

EEN KIJKJE IN MADOERA'S VERLEDEN.

Het ligt niet in mijn bedoeling, aldus spr., in deze schets een beschrijving in finesses te geven van eenig bepaald onderdeel uit de Madoereesche cultuur, noch een historisch overzicht van het

cultureele leven op Madoera, waardoor anders het ingewikkeldste onderwerp, — dat slechts de pen van een deskundige, die jaren de Madoereesche cultuur als onderwerp zijner studie heeft gekozen,

vermag te beschrijven — aangeroord wordt, een taak die absoluut buiten mijn geestelijk bereik is.

Met het laatste toch hangt nauw samen een beschouwing van de beschavingsrichtingen van de sterk uitlopende volkstammen van Insulinde om ten slotte te kunnen belanden bij het aandeel, dat de Madoereesche cultuur gehad heeft in de beschavingsgeschiedenis van Indië.

Verre van dat is mijn bedoeling. Bescheidenlijk zal ik hier eenige geestelijke indrukken, die ik, met de babad van Madoera in de hand, van verscheidene cultuuruitingen heb opgedaan, aan een bespreking onderwerpen.

Een Madoerees over zijn geboorteland sprekende, is identiek aan iemand die zijn individuele hoedanigheden beschrijft. Onmogelijk zal hij de zaken volkomen objectief weten te behandelen, zonder zijn eigen gevoel te laten meepraten.

Daarom worde niet ten kwade geduid, indien hier en daar de zuiverheid van oordeel vertroebeld mocht worden door het nationaliteitsgevoel, dat zich telkens naar voren dringt. Vooral waar de leiddraad uit den aard der zaak niet al te zeer betrouwbaar is, daar de babad nu ten eenen male nimmer van partijdigheid is vrij te pleiten.

Madoera, tientallen eeuwen her een schiereiland uitmakende van Java, na de volksverhuizing uit Achter-Indië 2000—1000 jaar voor Chr. bevolkt door een en hetzelfde menschenras als het hoofdeiland, werd door een geweldig natuurverschijnsel van het Moederland gescheiden.

Volgens vulkanologen moet de oorzaak gezocht worden in een uitbarsting, vermoedelijk van de Keloet, waardoor een groote vloedgolf ontstond, die 't verbindingsstuk tusschen Java en Madoera verzwolg.

Deze eenvoudige natuurkundige verandering is echter minder eenvoudig in haar gevolgen. Waar de golf van dien omvang was, dat ze zelfs zoo'n wijde

klove kon veroorzaken, kan dus niet alleen W. Madoera het slachtoffer zijn geweest. We zijn niet ver mis in onze gissingen wanneer we aannemen, dat ook Midden- en Oost-Madoera ruimschoots hun deel kregen van de noodlottige catastrophie. Eeuwen waren ermee gemoeid, alvorens dat armzalige eilandje de gevolgen van die ontzettende gebeurtenis te boven kon komen.

Wat de eeuwen op Madoera tot stand hadden gebracht werd met een golf van verschrikking te niet gedaan. Tweeërlei waren de gevolgen die hieruit voortvloeiden. Gezwegen van de directe gevolgen, welk leed ook reeds niet van korstondigen aard was, dan waren zeker niet minder fnuikend voor ons land de indirecte gevolgen.

De wereldgeschiedenis, die ons vertelt van de hooge beschaving der Aegyptenaren, Babyloniërs, Assyriërs, Joden en Chineezers, stelt ons in staat, met behulp van de onwrikbare natuurwet van oorzaak en gevolg, op te sporen in hoeverre de moreele bloei verband hield met de materiele welvaart van een land.

Hoe zou Egypte, uit cultureel oogpunt bekeken, er uit gezien hebben, zonder de weldadige, waterrijke Nijlrivier, welke beteekenis zou Babylon hebben gehad, indien de Tiger niet bestond en wat zou Hellas hebben kunnen bereiken, zonder den zegenenden invloed van de welvarende streek Boeëtië en zijn overzeesche bezittingen? Viel het hoogtepunt van beschaving en ontwikkeling op Java niet samen met de culminatie van den Javaansche handel?

In dit licht bezien, kan de afscheuring van 't moederland, dat Madoera cultureel moest voeden, niet anders dan van funesten invloed zijn geweest. Eerste vereischte voor de economisch zwakke bevolking van Madoera was een innige samengang met Java.

Als de schakels van een ketting toch waren de Attikanen (techniek), Boeëtiërs (landbouw), Arkadiërs (herders) en

de Kustbewoners (zeevaart), en zij lieten zich als een onverbreekbare keten zien.

Hoe machtig de wederzijdsche samenwerking van bevolkingsgroepen, hoewel onderling van uiteenlopende economische grondslagen, tot het bereiken van een grootsche beschaving is, blijkt duidelijk niet alleen uit het vorenstaande maar ook uit den gang van zaken, hoe de bewoners van het land der oude beschaving in Nd. Amerika, geographisch in ettelijke kleine stukken gescheiden, die afzonderlijk bekeken, niet veel be- teekenen, door erkenning van elkaars onmisbaarheid een respect afdwingende cultuurstaat wisten tot stand te brengen.

Zulks, omdat ze de geographische, die tevens ethnographische grenzen waren, wisten weg te cijferen en aldus wisten zich cultureel zoo hoog op te te werken.

Laten we niet te ver afdwalen en keeren we nu terug tot de indirecte slag die Madoera door die scheuring in het gezicht kreeg. Die nootlottige gebeurtenis, welke door Professor Kern, aan de hand van een tjandra sangkala in de Negarakertagama, vastgesteld is op 144 Sjakajaar of 222 na Christus, veroorzaakte een afgescheiden zelfstandige ontwikkelingsgang.

Voor al, waar de Madoereesche natuur menige afwijking vertoonde van het karakter van den Javaan, zoodat een latente inductie slechts door eeuwenlange aanraking bewerkstelligd kon worden, had meergenoemd feit naast de niet noemenswaardige voordeelen, zooals het wekken van 't volksbewustzijn, een in groote mate destructieve uitwerking op het Madoereesche cultuurleven.

Immers, al kan men een Madoerees physisch niet licht van een Javaan onderscheiden, psychische verschillen zijn daarmee niet uitgesloten. Reeds de naam Madoera, welke afgeleid is van Lemah en Doera, is kenschetsend voor de in het oog loopende mentaliteitsverschillen. De Javanen hebben de vrijmoedigheid van karakter der Madoerezen aangezien als een soort hoogmoed,

die dan ook tot uitdrukking werd gebracht in den eigenaardigen naam die ze aan ons schrale land der blanke kalkheuvels gaven.

Dus reeds in het beginstadium van zijn aanraking met een meer ontwikkeld volk—immers het jaartal van de komst der Hindoes is tevens het begin van de Sjakajaartelling—trof ons land het wreede lot aan het Moederland te worden ontrukkt. Het rotsachtige, onherbergzame eiland werd in meer historischen tijd zelfs als ballingsoord gebezigd. De babad maakt gewag van verscheidene verbanningen naar het eiland Lemahdoera.

Onder meer trof ons het lot van een Javaansche prinses, die naar 't Madoerland werd verbannen, waar ze het leven in een afgrond van kommer en ellende moest slijten te midden van een droefgeestige woestenij, die een allerarmzaligsten aanblik bood. Typeerend genoeg voor de alles behalve rooskleurige economische voorwaarden in die tijden.

Het Javaansche vaartuig, waarmee de prinses was overgebracht, moet in dien tijd Geger hebben aangedaan, een plaats, thans enkele palen van de zee gelegen. Dit zegt ons dat na het noodlottige ongeluk het Westgat minstens drie keer zoo breed geweest moet zijn als heden.

Het huidig standpunt van onze geologische kennis stelt ons in staat deze bewering aan de waarheid te toetsen. De streek tusschen de drie hoekpunten, Tandjoengkarang, Geger en Arosbaja is een zeer jong alluviaal gebied, dat zeer best mogelijk, na die natuurramp, door het slib van de kali Bangkalan, k. Arosbaja en vermoedelijk nog andere eertijds in die streek bestaan hebbende rivieren, is ontstaan. Niet onaannemelijk is dus de stelling, dat toentertijd de Javaansche prauwen O. Geger konden aandoen.

Niet de minste aantrekkelijkheid bezat Madoera om Hindoesche kolonisatie te trekken. Voorzooover de babad ons kan inlichten hebben de Hindoes zich nimmer

op Madoera neergezet. Weliswaar zijn hier en daar Hindoe-oudheden gevonden, maar hun beteekenis voor 't vaststellen der vestiging van de Hindoes op Madoera is zeer twijfelachtig. Zeer wel mogelijk kwamen later, toen de Madoerezen een geregeld verkeer met de Hindoerijken op Java onderhielden, ook voorwerpen van Hindoeschen oorsprong, in handen der Madoerezen.

De communicatie met Java werd doorspronkelijk naar alle waarschijnlijkheid door vlotten bewerkstelligd. Later kwamen de kano's, uit een uitgeholde boomstam bestaande, in gebruik. Nog later heeft het vernuft der Madoerezen het gebracht tot het vervaardigen van vlerkprauwen, ten einde meerdere stabiliteit te geven aan die ranke schuitjes. Deze vorm kunnen we heden nagenoeg terugvinden in de thans veel op Madoera, benevens op Bali, in gebruik zijnde djoekoengs.

Met zulke primitieve hulpmiddelen werd de zee dus ook geoccupeerd in hun bedrijf. Het spreekt haast vanzelf, dat in een land als Madoera, waar de nederzettingen voor een groot deel alleen langs de kusten verzezen, omdat slechts die strooken gronds de meeste levensvoorwaarden boden, de inwoners reeds heel vroeg de zee betrokken in den verre van gemakkelijken strijd om het bestaan.

Uit de vlottenperiode ontwikkelde zich een meer geregelde prauwvaart. Vast staat het, dat de grafiek van de Madoereesche scheepvaart, hoewel niet in sterke mate, toch een stijgende lijn vertoonde omdat reeds in de 4e eeuw der Sjakajaartelling een zekere Loembi in zijn prauw de straat Madoera overstak naar het rijk der Baraks. Vermoedelijk werd met dezen naam een deel van Oost-Java bedoeld, waar veel neushoorn dieren huisden. Met beslistheid kunnen we niet beweren, welke plaats ermee bedoeld werd.

Niet alleen kwalitatief, maar ook kwantitatief ging de scheepvaart vooruit, tot het Modjopahitsch tijdperk. Ofschoon

de scheepvaart niet met die der naburen kon wedijveren, — wat deels te wijten was aan het gemis van voortreffelijke havens, deels door den bescheiden omvang der transportartikelen — heeft de Madoereesche scheepvaart toch een behoorlijke hoogte bereikt.

Op Oost-Madoera werd Tjangkramaan veel genoemd in verband met de scheepvaart. Van daaruit, zoomede uit Arosbaja voeren talloze prauwen, beladen met Madoereesche nijverheidsproducten naar Sidajoe, Toeban en soms nog verder naar Semarang.

Waar de scheepvaart zoo'n groote rol in het leven van den Madoerees speelde, is het te begrijpen, dat een nieuw opkomende plaats, wier ontstaan aan de scheepvaart te danken was, genoemd werd naar een prauwonderdeel. Bangkalan, de naam van een der afdeelingshoofdplaatsen, beduidt toch even veel als voorstevan.

Dat er later zelfs met Bantam eenige relaties bestonden, bleek wel uit het feit, dat de vorst van Soemenep, toen hij door het leger van Sultan Ageng van Mataram werd verslagen, zijn toevlucht nam bij zijn bondgenoot, den vorst van Bantam (1623).

Zonder al te veel in de scheepvaarthistorie te verdiepen kunnen we hier wel wijzen op eenige feiten uit vroeger tijd dateerend, die ons eenigen kijk geven op de scheepsvoorziening in de jaren voor het Modjopahitsch tijdperk. In het midden der 10e eeuw gold een strijd tusschen O. en W. Madoera als een eerste onmogelijkheid, niet alleen daar O. Madoera uit staatkundig oogpunt bekeken krachtiger was dan Bangkalan, maar ook omdat O. Madoera onder bescherming stond van het Hindoerijk Mataram. De vorst had er direct belang bij Soemenep in bescherming te nemen met het oog op de niet te versmaden hulp tegen zijn overzeesche vijanden. Met overzeesche vijanden werden zeker de Balineezen bedoeld.

Mogelijk had die onmisbaarheid van O. Madoera voor een deel betrekking

op de uit strategisch oogpunt goede ligging ten opzichte van Bali. Maar uit de bewoordingen van het verhaal kunnen we ook dit lezen dat O. Madoera vanwege zijn „scheepvaart” Mataram zeer best ten dienste kon staan bij zijn zucht om ook buiten het vaste land veroveringen te maken.

Ofschoon West-Madoera vanwege de ligging tegenover een land van meer beteekenis, ook door aanwezigheid van betere aanlegplaatsen, een heel levendige prauwvaart in het leven riep, moet volgens de verhalen, Soemenep inzake scheepsaangelegenheden de eerste viool hebben gespeeld.

Inderdaad is er wat dit aangaat eenige waarheid te putten, niet alleen uit overleveringen, maar ook uit daadwerkelijke feiten. Immers de meeste prauwennamen zijn volgens tegenwoordige kenners, van Soemenepschen oorsprong. Opvallend is het ook, hoe weinig een W. Madoereesche zeeman van de namen der onderdeelen van zijn vaartuig kent.

Natuurlijk mag ik het resultaat van zoo'n oppervlakkig onderzoek — dit feit kan best op een vergissing berusten, omdat ik slechts eenige van die menschen heb geraadpleegd — niet dadelijk als een absolute onbetwiste waarheid aanmerken, en vooral niet tot fundament bezigen voor het bouwen van historische voorspellingen. Maar, daar het eenè feit het andere steunt, meen ik de conclusie te mogen trekken, dat O. Madoera ten tijde van de volle ontwikkeling der scheepvaart de niet onbelangrijke rol van scheepsleverancier vervuld moet hebben.

Dat O. Madoera ook bijzondere prauwsoorten had, die vroeger in 't Westen niet bekend schenen te zijn, blijkt uit den eigenaardigen naam „Prao Temor” voor de alledaagsche tjemplon. Dit vaartuig is naar zijn vorm te oordeelen de meest origineele Madoereesche prauw, anders dan de pegon, waarbij niet alleen de bouwstijl op eenigen vreemden invloed

wijst, maar ook de uitheemsche klank in den naam.

Zooals boven gezegd werd de scheepsvoorziening ook door de Madoereezenzelf aangepakt. Op O. Madoera vond men naar het scheen werven, die dus ook tot buiten Madoera bekendheid hadden verworven.

Na de kennismaking met het ijzer, waardoor behalve krissen ook andere voorwerpen geproduceerd werden (door onze voorouders), werd het nuttige metaal ook aangewend om de scheepsbouw technisch hooger op te voeren. Allicht kwamen ze op het idee, om ijzeren klinkbouten te bezigen voor het vervaardigen der vaartuigen, een vinding, die in 't kader van dien tijd bezien een reuzenvooruitgang beteekende.

De ijzerbewerking, waarop de Madoereezenzich flink toelegden, opende voor hen niet alleen een nieuw middel van bestaan, maar bracht ook verbetering in een reeds bestaand bedrijf. Dat ze in het bewerken van het ijzer niet achter stonden bij de Javanen blijkt genoegzaam uit het overbekende verhaal Djokotole. Immers diens pleegvader, benevens talrijke Madoereesche smeden, werden naar Modjopahit ontboden voor de vervaardiging van een groot ijzeren bouwwerk; met Madoereesche hulp werd het formidabele werk dan ook tot stand gebracht.

Het culminatiepunt van de Madoereesche zeevaart viel nagenoeg samen met de bloeitijd van Modjopahit. Hoe kon het haast anders, daar de Mad. scheepvaart een gevolg was van de Modjopahitsche welvaart. In dien tijd bevoeren de grootste Madoereesche prauwen, de paddhoewangs, in grooten getale de Java-zee.

Deze glorietijd moest echter reeds spoedig plaats maken voor een slechteren cyclus, daar de Modjopahitsche glans verflauwde in de schaduw van 't Mohammedaansche rijk van Midden-Java, dat materieel, moreel en economisch vooruitging ten koste van Oost-Java en Madoera.

De antichambre der nieuwe ontwik-

kelingsphase op Madoera bracht niet alleen grondige verandering in de reeds bestaande maatschappelijke en sociale instellingen, maar ook een algeheele decadentie in het cultuurleven te weeg.

In den tijd van Pragalbo, 1456 Sj., werd de bevordering der navigatie niet alleen door protectiemaatregelen krachtig ter hand genomen, maar ook door daadwerkelijke voorbeelden. Volgens oude verhalen was de vorst in het bezit van vele prauwen, die voor handelsdoeleinden werden gebezigd. Alleen in oorlogstijd werden ze in alle haast tot slagschepen herschapen, wat uit den aard der zaak slechts ten deele aan de gestelde eischen kon voldoen.

Maar ook deze poging van den vorst kon hoegenaamd niet den minsten invloed op den loop der gebeurtenissen uitoefenen. Die ijdele poging heeft den onverbiddeijken achteruitgang slechts ten deele kunnen remmen, maar vermocht niet hem absoluut te stuiten. Met de verslapping van Modjopahit, dat door 't Mohammedanisme werd overvleugeld, en het geleidelijk kwijnen van den handel ($\pm$ 1528 na Chr.) onderging de Madoereesche scheepvaart een overeenkomstig lot.

Hoewel de prediking van den Islam in O. Java tegen het eind der 14^e eeuw reeds een aanvang nam, duurde het toch tot het begin der zestiende eeuw voordat de leer van Mohammad werkelijk op Madoera vasten voet kreeg. Pas onder het bestuur van Lemahdoewoer trad de eerste der West-Madoereesche grooten tot het nieuwe geloof over (1258).

De vorst vaardigde in verband met zijn plannen om den Islam te aanvaarden een zijner raadsheeren, genaamd Empoe Bageno, naar Demak af, ten einde de nieuwe leer van nabij te laten onderzoeken. Alvorens in overeenstemming met het doel zijner afvaardiging ingewijd te worden, moest hij eerst afstand doen van zijn Sjiwaitisch geloof. Hij keerde als eerste Islamiet onder de elite op Bangkalan terug en vond, vooral door het

goede voorbeeld van den vorst, alras navolging.

Dit is van een zeer groote beteekenis te achten, omdat er voor het bewind van Lemahdoewoer (Pratanoe) op Madoera verscheidene vorsten waren, allen van 't zelfde geloof als de vorst van Modjopahit en die allen op hun manier 't Sjiwaisme verbreidden en versterkten.

Waar zekere Soemenepsche vorst aan het eind der 15^e eeuw zelfs nog schoonzoon was van den Hindoeschen heerscher van O. Java kon het natuurlijk niet anders of het streven van de Madoereesche vorsten inzake den godsdienst moest wel parallel loopen aan de wenschen van hun leenheer.

Lemahdoewoer nu was de man onder wiens regeering zich de hegemonie van Bangkalan over heel Madoera voltrok, een feit, dat in verband met den overgang tot het Mohammedanisme van niet te onder schatten waarde was.

Voor al daar een halve eeuw te voren Lemboepeteng, magistraat van Madegan (Midden-Madoera) na de erfelijkverklaring van diens waardigheid door R. Rachmat, Islamiet werd, zoodat de Islam zich op twee plaatsen tegelijk een weg baande, kunnen we met de toetreding van den vorst van Bangkalan de Mohammedaniseering van Madoera zoo goed als een voldongen feit achten.

In Soemenep werd het bekeeringswerk verricht door Soenan Katandoer, een Mohammedaan uit Koedoes (+ 1630), wiens nakomelingen een ruim aandeel hadden in het verdrijven van het oude geloof. Uit dit geslacht zijn dan ook de voornaamste Islampredikers op O. Madoera gesproten.

Een paar zijner nazaten vestigden een pesantrèn nabij Amboenten en op Loek-Goeloek, terwijl anderen Pamekasan als arbeidsveld kozen om de kiem van den Islam te planten.

Groote Islampredikers, die speciaal uit het land van herkomst op Madoera het bekeeringswerk kwamen doen, zijn,

voorzoover de babad ons kan inlichten, niet bekend.

Nog later kwam op Soemenep een zekere Joedonegoro, een Mohammedaan uit Cheribon, het werk van zijn voorgangers voortzetten. Voorwaar 't was geen gemakkelijk karweitje voor de verbreiders van den Islam om zich van hun zware pionierstaak te kwijten, omdat ze door het verkondigen dier opvattingen niet alleen den smaad en hoon van de bevolking te verduren hadden, maar zelfs nog erger; ook ernstiger mishandelingen werden hun niet gespaard.

Een tweetal Islamiëten van uit Giri, die Lemboepeteng vergezelden, werden nooit meer op Java teruggezien. Ten aanzien van dit feit werden onderscheidene nog al uiteenlopende, zelfs sterk gecamoufleerde uitleggingen gegeven. Er werd beweerd dat die menschen bij hun terugkeer door roovers overvallen en omgebracht werden. Anderen wierpen de schuld op de straffelooze ongebreideldeheid der natuurwreedheden en merkten de zee aan als de schuldige.

Het juiste licht schijnen ten deze de verhalen, die aan het bestaan van twee heilige graven nabij Djaddih (afd. Bangkalan) verbonden zijn, te werpen. Volgens die legendarische verhalen moet die mysterieuze verdwijning worden toegeschreven aan kwaadwillig opzet van Madoereesche fanatieke Sjiwaiëten of tenminste van lieden die als zoodanig doorgingen.

Het zijn maar legendarische verhalen, waarop ik hierbij mijn gewaagde veronderstelling moet gronden, maar het feit, dat die verhalen de eeuwen wisten te trotseeren, zonder aan frischheid te verliezen, bewijst ons, dat zij geboren moeten zijn uit logische geestelijke processen. Ze waren dus min of meer uit sterk op de ziel werkende maatschappelijke gebeurtenissen gekristalliseerd, hetgeen in dit geval den doorslag geeft voor de motiveering van mijn hypothese.

Het was niet te zeggen dat de Islam

op Madoera een bijzonder moeilijken strijd heeft gehad, omdat die godsdienst reeds onder Pangoeloe Hadji tegen het eind der 16e eeuw het grootste deel der Madoereëzen tot zijn getrouwe aanhangers mocht rekenen. Vooral, daar uit cultuurhistorisch oogpunt bekeken een eeuw slechts te vergelijken is met een dag in ons individueel leven, kunnen we bezwaarlijk zeggen dat de strijd hardnekkig was.

Dat de nieuwe godsdienst op Madoera zoo spoedig appreciatie vond, vloeide niet voort uit een grondige overtuiging van de superioriteit der nieuwe leer, noch uit de verwantschap van den toen heerschenden geest des tijds met de wijsbegeerte van den Islam, waardoor welkome aanknopingspunten geschapen zouden zijn, maar was meer een gevolg van opzettelijk aangewende pogingen van de destijds regeerende vorsten.

In die tijden, waar de menschen niet eens de vrije beschikking hadden over hun dierbaarst eigendom, hun eigen leven, blijkende uit de eindelooze reeks van ter dood veroordeelingen zonder eenigen vorm van proces (vooral ten tijde van Pramono, een leenman van Sampang), was het te begrijpen, dat de vorst alles te zeggen had ook in de geestelijke opvattingen zijner onderdanen.

Ook mogen we niet aannemen dat de overgang tot den Islam absoluut in alle vreedzaamheid gebeurde. Het was een wanordelijk tijdperk van excessen en ongeregelde heden, dat gepaard ging met de verdringing van den ouden godsdienst. Het cultuurleven op Madoera ondervond daarvan niets dan noodlottige gevolgen.

Dat bij de prediking door scheeve voorstellingen en onjuiste begrippen de Mohammedaansche leer gestoken werd in het kleed van den reeds geeerbiedigden godsdienst om haar meer aanvaardbaar te maken, is te begrijpen.

Bekend is, dat in de beginperiode van den Islam een langdurige droogte heerschte met de onbeschrijfelijke verschrikkingen

van den daaraan gepaard gaanden voedsel nood. De menschen smeekten God om een druppeltje regen, maar hun smeekbeden bleven ijdele wenschen. De Mohammedanen merkten dat aan als een straf van den Almachtige ten opzichte van de ongeloovigen, omdat de menschen jegens twee Mohammedaansche vromen, die in ascese onder een grooten waringinboom in de ondoordringbare bosschen nabij Pamekasan leefden, niet den noodigen eerbied betoonden. Niemand ontfermde zich over die pioniers om hen een behoorlijk onderdak te verschaffen.

Het uitblijven van den regen werd veroorzaakt door de genade Gods jegens de twee asceten om hen tegen het hinderende hemelwater te behoeden. Toen de Islamieten dit bericht bekend maakten aan de in weedom gedompelde hongerende en klagende menigte, die gereed was alles te doen voor 't bespoedigen der beeindiging van de verterende lichamelijke kwellingen, werden alle mogelijke hindernissen op zij geschoven en haastten ze zich hun een woning aan te bieden.

Met den bouw gingen natuurlijk enkele weken heen, vooral waar het werk zich niet uitsluitend bepaalde tot de betimmering der bouwmaterialen, maar er ook iets gedaan moest worden om de bijkans ontoegankelijke plek, waar 't huis moest verrijzen, bebouwbaar te maken, zoodat, toen het gebouw bijna voltooid was, de langdurige droogte begrijpelijkerwijs ten einde liep. Toen de laatste hand aan het bouwwerk werd gelegd, begon de regen in zoodanige mate te vallen als in geen tiental jaren was gebeurd.

Dit feit, dat nog al logisch was in zijn causaal verband, omdat een langdurige droogte veelal gevolgd wordt door een overvloedige regenperiode, was een gretige aanleiding om de mystieke zijde van den Islam wijd en zijd te verkondigen. Naar de geldende opvattingen dier tijden werd als maatstaf tot het bepalen der

superioriteit van een godsdienst aangenomen de geheimzinnige, ondoorgrondelijke tooverachtige kracht, die ervan uitging.

Daardoor steeg het aanzien van 't Mohammedanisme enorm, vooral omdat de omstandigheden, waaronder de geestelijke toegang ontsloten werd, van dien aard waren, dat 't feit bijzonder effect sorteerde. Daardoor traden velen ongedwongen tot den zegen brengenden godsdienst toe.

Niet in geringe mate werd 't vertrouwen verhoogd door de gelanceerde berichten, als zou na de vestiging van den kleinzoon van Ibn Maulana (vorst van Koedoes) op Soemenep, de vruchtbaarheid en productiviteit van Madoera's bodem niet alleen gestegen, maar zelfs meer dan verdubbeld zijn. Zijn invloed werd op die manier gestadig intensiever en langzamerhand drong de in den beginne met wantrouwen ontvangen religie tot de diepste binnenlanden van Madoera door.

Dat de Islam, na nauwelijks ingang gevonden te hebben, zoo onwrikbaar in de harten der Madoerezen ingroeide en zich ontwikkelde tot den heden ten dage bestaanden godsdienstijver, vond zijn oorzaak in den oppervlakkigen invloed der Hindoes, waardoor de vage sporen zich heel gemakkelijk lieten uitwischen.

Ofschoon er een tijd is geweest, dat het Sjiwaisme, althans 't Hindoeïstische geloof, alom op Madoera zijn schepter zwaaide, konden we moeilijk zeggen, dat die godsdienst op een hechte fundamentele overtuiging rustte. De aanraking was te vluchtig geweest om zulks te bewerkstelligen.

Boven is gezegd, dat de Islam op Madoera enthousiaste belijders kon en kan tellen, maar dat feit alleen staat niet borg voor de zuiverheid van 't Mohammedanisme op Madoera. Ondanks 't feit, dat 't Brahmanisme op slechts wankel fundamente rustte, is 't den Islam niet mogen gelukken den vorigen godsdienst met wortel en tak uit te roeien.

Absoluut zuiver was en is 't Moham-

medanisme op Madoera nooit, wat in wezen trouwens bij geen enkelen godsdienst het geval is, omdat de belijders het oorspronkelijke geloof allicht besmetten met de onuitroeibare overblijfselen van 't voorafgaande geloof, dan wel met de instille nog steeds welig tierende restanten der oeropvattingen uit de natuurmenschperiode.

Naast het taalonderscheid in zijn onderscheiden schakeeringen, een overblijfsel uit den tijd van 't kastenstelsel, welke maatschappelijke instelling inhaerent was aan 't Brahmanisme, kunnen we nog talloze andere gebruiken en rituelen aanmerken als geëerbiedigde nalatenschap van het Hindoe-geloof. Hierover zal ik niet in details treden, omdat zulks niet past in het raam van zoo'n bescheiden bestek als dit.

Vermeldenswaard is de algemeene opvatting der Madoereezen, dat de adel uit half-goddelijke wezens afstamt. Een zekere Modjopahitsche prins, Menak Senojo, die na de inneming van de hoofdstad Wilwatikta door Demak, de wijk nam in Nd. O. richting, landde op Talang (Pink), vanwaar hij zijn schreden op de bonne foi westwaarts richtte op zoek naar bewoonde streken. Hij arriveerde op Madegan, waar hij in het huwelijk trad met een nimf.

De uit dezen echt voorgesproten telgen vormden den oorsprong der Madoereesche aristocratie. Vandaar dan ook dat adelschennis, een grove bejegening dan wel minachting van een aristocraat door menschen uit den gewonen stand, ten strengste werd verboden, zulks omdat de bedrijver volgens het bijgeloof Gods vloek op zich laadde.

Geen wonder dat de Madoereezen een devoten eerbied koesterden jegens den adel, de ksatria's. Voor een deel slaat de in het onderwerpelijke geval toepasselijke Madoereesche uitdrukking „kenneng balad” op de grenzelooze despotische willekeur ten tijde der Madoereesche monarchen, wier wil de hoogste wet was, een weteloos tijdperk, waar de minste mishan-

deling van personen van vorstelijken bloede zonder pardon met den dood werd gestraft.

Maar laat ik het nogmaals herhalen: „slechts ten deele moet de oorzaak daarin worden gezocht”. Wie Madoerees is, voelt beter dat die drukking een meer bijgeloovigen achtergrond heeft, iets wat moeilijk of heelemaal niet met den Islam is te vereenigen.

Waar 't Middeleeuwsch tijdperk op Madoera nog niet ver achter den rug is, inzonderheid wat betreft zeden en gewoonten benevens opvattingen onder de nog primitieve bewoners van 't binnenland, ligt het voor de hand, dat zulke onzuiverheden zich niet gemakkelijk laten verdringen door den moderniseerenden invloed van de oppervlakige aanraking met den Westerling. Is het dus een wonder, dat zulke fabelachtige verhalen nog gretig aanvaard worden naast de heden-daagsche realistische wonderen van radio en luchtverkeer.

Wanneer we nagaan uit welken tijd dat wonderlijke verhaal omtrent de afkomst der adellijke klasse dateert, te weten uit de eeuw der ondergang van Modjopahit (+ 1518), dan schudden we ons hoofd, hoe uit die historische eeuw zulke legendarische verhalen aan het nageslacht kunnen worden opgedischt.

De eindelooze reeks oorlogen, waardoor de babad zich kenmerkt, is een afspiegeling van de grove innerlijke gevoelens en wenschen der menschheid in het algemeen. In embryonale vorm beperkte de machtsexpansie zich alleen tot de uitbreiding van den familiekring. Hoe hooger men de beschavingsladder beklimt, hoe wijder de geestelijke horizon die zich ontsloot, des te omvangrijker werd de wensch. Deze strekte zich dan uit tot stamuitbreiding en successievelijk geraakte men aan het streven ter bereiking der grootere eenheid, n.l. de nationale versterking. Zoo ver heeft de Madoerees het nog nimmer gebracht.

De algemeene wensch der stammen op

Madoera, hoe ver ze ook in menig opzicht mochten verschillen, was ten opzichte der familieuitbreiding unaniem dezelfde. Duidelijk treedt dit op den voorgrond bij het beschouwen van de algemeene formuleering van den gebruikelijken familiewensch bij de voltrekking van 't huwelijk tot het echtpaar gericht. Of men komt bij de Soemenepers, of men te midden der Bangkalanners zit, steeds verneemt men: „Rampa 'noong barongen korong'". Moge het echtpaar gezegend worden met kinderen, even talrijk als de rijkelijke bladdertooi van den waringin.

Het is hen niet zoo erg kwalijk te nemen, omdat in die gezegende dagen van weleer opvoeding der kinderen zich uitsluitend bepaalde tot het geschikt maken der kinderen, in physieken zin, voor de struggle for life.

Op primitieve wijze werd de komst van den nieuwen burger aan de leden der stam bekend gemaakt door 't uithangen van jonge klapperbladeren en 't leggen van een groenen pisangstam op den drempel van de poort. Een alleszins begrijpelijk symbool voor een hoopvol jong leven.

De verdeeldheid was op Madoera een betrekkelijk groot struikelblok voor de uitbreiding van den Islam, omdat stammenhaat en stammennijd een bron vormden voor tallooze veeten en geschillen, die geestelijke en cultureele afscheidingen in het leven riepen, voorwaar zaken die de grootst denkbare inertie vormden in het opwaarts gerichte cultureele streven.

Ofschoon we, zooals bovengezegd, gerust mogen aannemen dat de Islam sedert de 14e eeuw als de universeele godsdienst op Madoera gold, heeft het driegodendom tot diep in de 19e eeuw nog algemeen zijn sporen nagelaten. Toen onder 't bewind van Van der Capellen de Madoereesche troepen door de Hollanders tegen Makassar werden te hulp geroepen, moesten voor de afvaart der Mad. krijgers drie onschuldige baby's tot heil der strijders op den offersteen den hongerdood

sterven. Eerst daarna kon het eigenaardig geformeerde legertje, bestaande uit 300 soldaten onder bevel van drie commandanten, den tocht ondernemen. Ons treft dadelijk de eigenaardige, in het oog loopende drietalligheid. Een onomstootelijk bewijs, dat 't Brahmanisme destijds nog ten volle zijn rechten deed gelden.

In verband met de huidige eenheid in godsdienst en de eensgezindheid, waarmede in latere tijden tegen buitenlandsche vijanden werd opgetreden, zou men geneigd zijn aan te nemen, dat Madoera bewoond is door een homegene Inlandsche bevolking. Niets dan het tegendeel is waar. Sinds onheugelijke tijden bestaan daar drie stammen, die, vooral vroeger, elkaar niet al te best konden verdragen.

Ondanks het feit dat de bestaande groepeeringsen geen mentaliteits- of karakterverschil meebrengen, kunnen de Bangkalanners de Midden- Madoereezen en de Soemenepers elk op het bezit van eigen historie wijzen, dateerende uit het „voor-Lemahdoewoer-tijdperk", toen over Madoera drie vorstenhuizen de regeerings-teugels in handen hadden.

Dat de indeeling in stammen zich wist te handhaven, was het gevolg van de aloude opvattingen, niet zoo uitsluitend van den Madoerees, maar van alle primitieve volken in het algemeen. Hun aller ideaal was een innerlijke stammen-uitbreiding, omdat ze machtsverhooging meebracht, terwijl dit laatste geluk bevestigde, vooral, daar het geluk voor hen te vinden was in de bevrediging hunner lagere gevoelens.

Mogen bovenstaande regelen die ik aan de hand van inlichtingen ingewonnen bij verscheidene zegslieden, benevens uit de babad, heb opgesteld, een steentje helpen bijdragen tot het effenen van den weg die historische en archeologische deskundigen leiden zal tot de duistere spelonken van het verleden der Madoereesche cultuur, ten einde daar eenig licht te kunnen verschaffen.

Daarop was aan de orde een voordracht over Literatuur en Kunst in Madoera door den heer R. Sosrodanoekeoesoemo, doch deze spr. was

verhinderd op het Congres aanwezig te zijn.

Besloten is echter zijn rede toch in het verslag op te nemen. Zij volgt hier.

LITERATUUR EN KUNST IN MADOERA.

ꦒꦭꦶꦂꦠꦸꦫꦸꦤ꧀ꦏꦸꦤ꧀ꦠꦶꦤꦩꦢꦺꦴꦫꦤ꧀
ꦭꦏꦱꦤꦤ꧀

(uit: Tjarakan Wēdar: Basá Krámá Moedá Laksáná)

Mijnheer de Voorzitter!

Dames en Heeren!

Het was mij een voorrecht, een aanzoek van het Java-Instituut te krijgen, om op dit Congres eene lezing te houden over Literatuur en Kunst in mijn geboorteland.

Daar ik niet wetenschappelijk onderlegd ben, en slechts over zeer beperkte middelen beschik, kan ik u niet datgene voorzetten, wat geleerde menschen met ruime middelen uit hunne wetenschappelijke onderzoekingen zouden hebben kunnen leveren. Wanneer straks dus mocht blijken, dat mijn arbeid geene teleurstellende resultaten oplevert, dan zal dat mij eene groote voldoening zijn.

Dames en Heeren!

Door de omstandigheid, dat Madoera van de vroegste tijden af het lot van Java heeft gedeeld en nu nog deelt, daar het eiland immer een onafscheidelijk deel vormt van Java, zijn Literatuur en Kunst van het Madoereesche volk over het algemeen analoog aan die van den Javaanschen stamgenoot. Slechts in bijzonderheden zijn dus verschillende constateeren, zooals ik dat straks zal trachten aan te toonen. Waar van het nomadenleven van het Madoereesche volk tot dusverre geene sporen te bespeuren zijn, moet de onderzoeker zich tevreden stellen met hetgeen de latere voorhistorische

tijd, d.i. na de komst der Hindoe-kolonisten op Madoera, hem leeren kan.

Zooals ik op het Taalcongres van 1919 te Sálá gezegd heb, was het Javaansch de officiële taal der Madoereesche grooten, en het volk las (en leest nog) bij voorkeur oude, in het z.g. oud-Javaansch geschreven boeken. Het Madoereesch, niettegenstaande als spreektaal nagenoeg op dezelfde hoogte staande als de andere Inlandsche talen, wordt door het volk slechts weinig beoefend, zoodat het aantal boeken, die als lectuur van het eigenlijke volk dienst doen, zeer gering te noemen is. Dat hierdoor de Madoereesche taal- en letterkunde geen hoog peil bereiken kan, behoeft wel geen betoog. Hiermede wordt echter niet gezegd, dat er in het geheel geene goede Madoereesche boeken bestaan, zooals ik straks aantonen zal.

De Javaansche letterkunde op Madoera heeft een hooge bloei bereikt. Het aantal Javaansche meesterwerken is niet veel kleiner dan op de meeste plaatsen op Java. Het lezen en schrijven werd als eene noodzakelijkheid beschouwd voor hen, zich dieper wenschten door te dringen in de geheimen van de religie. En . . . de Madoerees is van aard religieus, godsdienstig, meer dan vele andere rasgenooten in den archipel. Vooral den vorsten en grooten werd op het hart gedrukt, om zich toe te leggen op de

[illegible][illegible]

In verband met den beperkten tijd, waarover ik beschik, ben ik verplicht, deze lezing veel korter te maken dan ik gaarne zou wenschen. Daarom zal ik mij bepalen tot eene korte uiteenzetting der belangrijkste onderwerpen.

Dames en Heeren!

Zooals ik in mijne bovenvermelde lezing betoogd heb, ressorteert het Madoereesch, evenals het Javaansch en de andere talen van den Indischen archipel, onder den grooten Indonesischen taalam. In den voorhistorischen tijd moet de taal der Madoereezen dezelfde geweest zijn als die der Javanen, welke taal niet veel kan verschillen met die der oud-Javaansche geschriften. Door lotsveranderingen van land en volk is uit die oorspronkelijke taal het tegenwoordige

2) Basa Krama Moeda Laksana.

Bij het bestudeeren van de Letterkunde op Madoera springt al dadelijk in het oog, dat de Javaansche Literatuur der Madoereezen geheel op zich zelf staat en dus geen onderdeel vormt van die der Javanen. De classieke werken hier zijn veelal het geestesproduct van andere meesters dan die der Javanen. De hulpboeken bij het bestudeeren der meesterwerken zijn geheel andere dan die, welke bij de Javanen in gebruik zijn. Zoo hebben de Madoereezen bijv. hun eigen lajang's Rāmā, Wiwāhā, Pakēm, Ardjoenā Sāsrahoe, Lokāpālā, Watoe goenoeng, Djohar Manik, Dāsānāmā, Sroeti, enz. enz., welke slechts in groote lijnen overeenkomst vertoonen met die, welke op Java te vinden zijn.

Beide moeten elkander beïnvloed hebben en de sporen daarvan zijn zeer goed te constateeren.

164

wali's niet op een onberispelijken stijl kunnen bogen, zijn ze er niet minder aantrekkelijk om, daar de inhoud ervan zeer onderhoudend en van ongemeen hooge paedagogische waarde is.

Trouwens de taal is het gewone Djarwá, dat als 't ware gemakkelijk door een ieder verstaan kan worden.

Ook deze boeken, sommige eenigszins anders van stijl, zijn in het bezit van het Madoereesche volk gekomen.

De taal-opleving aan het Mataramsche hof onder Soeltan Agoeng heeft ook haar invloed doen gelden op het taalkundig leven op Madoera.

De bekende Niti Sroeti van Pangeran Karanggajam, de Wirasating soedjanmá en eenige andere werken van uiteenloopen-den aard kwamen alzoo ook in het bezit van het Madoereesche volk.

Nog later werd de Javaansche bibliotheek der Madoereezen aangevuld met werken uit Java, vooral van Kartásoerá (later Soerákartá) en Jogja, aanvankelijk door tusschenkomst van de Madoereesche grooten, later vanwege den boekhandel.

Hierbij mogen niet vergeten worden de boeken, die door Madoereesche schrijvers bewerkt zijn.

Gezien het bovenstaande, kan men de Javaansche boeken op Madoera naar volgorde in 4 groepen rubriceeren, n.l.:

1e. de werken van de 2e taalbloei-periode (tusschen 1100 en 1300 Çaka);

2e. de werken van de Demak-Padjang-periode;

3e. de werken van de 3^e of de Mataramsche taalbloei-periode;

4e. de werken van lateren tijd, — een tijd, die voor Madoera de verval-periode kan worden genoemd.

Meen ik met het bovenstaande de historische zijde der Javaansche Letterkunde op Madoera voldoende te hebben belicht, nu rest mij een kort overzicht te geven van de boeken, welke tot lectuur van het Madoereesche volk dienen.

In mijne te Sálá gehouden lezing heb

ik reeds een gedeelte der door het Madoereesche volk geliefkoosde Javaansche lajang's genoemd. Een groot aantal boeken, meest dichtwerken, heb ik echter nog niet genoemd, bijv. Pakēm, Lokápálá, Babad Ngamartá, Bimá Soetji, Watoe-Goenoeng, Sadjarah Madoerá, Darmádjati, Praboe Lárá, Rëngganis, Asmá-rásoepi, Paksi-Bajan, Panditá Matjan, Djáká Prataká, Sěwáká, Sroeti (van Empoe Sědah), soorten van Soeloek's (bv. Bango' Boetak, Malang Soemirang, Rantjang, Bajan Alif, Oemmoel Barahin, Rěsi Drijá, Paçok, enz.), soorten van Kitab's (Hadits Qoedsi, Madjmoe', Oesoeloeddin enz.).

Deze werken hebben doorgaans een xeligieusen ondergrond, ofschoon de onderwerpen, waarop nadruk gelegd wordt, zeer verschillend zijn.

Bij de Anbija', de Pakēm, Lokápálá, Sadjarah Madoerá bv. wordt meer nadruk gelegd op historische beschrijving, doch de religie is in den geheelen cyclus te onderkennen. Maar bij Darmádjati, Praboe Lárá, Rëngganis, Pandáwá Limá, Hangling Darmá, Měnak, Pandji, Rámá Kěling, Wiwáhá, Djohar Manik, treedt de roman op den voorgrond, waarbij het uitbeeldingsvermogen, de fantaisie, het vermogen des dichters om het gemoed van den lezer te roeren en hem in andere, hoogere sferen te voeren, meer aan den dag treedt. Moraal- en zede-leer, paedagogie, worden meer verkon-digd in bv. Niti Sroeti, Sěwáká, Tjara-kan Wědar, Paksi Bajan. De Soeloek's behandelen de mystiek, terwijl de Primbon's de tijdrekenkunde en de zg. pětangan's tot onderwerp hebben. Dan blijven de kitabs over, die alle handelen over de rechtzinnige godsdienstleer van den Islám.

Ik zal nu trachten eene beschouwing te geven van eenige der bovengenoemde boeken, om de waarde ervan te kunnen bepalen.

Ik heb zooeven gezegd, dat de Javaansche letterkunde op Madoera een hooge

bloei bereikt had. Om U dat aan te toonen, moge het volgende dienen:

De Kěrtábásá, werd er druk beoefend; de kennis van de Sroeti, Maroebásá, Dásanamá, Tjándrá-sangkálá, Sandi-schriften, Tjarakan-Wědar, was bij de geletterden algemeen; de moraal- en zedeleer, de paedagogie, was zeer sterk ontwikkeld, terwijl de mystiek een groote hoogte bereikt heeft. Ofschoon de boeken, die tot lectuur van het Madoereesche volk dienen, bijna alle dezelfde zijn als die der Javanen, zijn de opvattingen omtrent de moraal van bepaalde lajang's soms zeer uiteenlopend. Een voorbeeld uit den Rámároman:

De Javanen vinden de daad van den Wisnoe-vorst Batárá Rámá tegen den apenvorst Soebali zeer gerechtvaardigd, daar het geldt eene hulpverleening aan Soegriwá, die toen in nood zat. Volgens de opvatting van de Madoereezen is die daad van den godvorst onverantwoord, vooral daar hij het feit bedreven heeft zonder eerst de andere partij te hooren, terwijl de aanval op eene minder ridderlijke wijze geschiedde.

De daad van Wibisáná wordt door de Javanen als iets natuurlijks beschouwd, doch de Madoereezen zien in dezen held een landverrader. Zijn gezegde tegen Indradjid — althans volgens de Rámá-Kěling —: „angawoelèng lijan lamoen angè-naki ing wardájá ¹⁾ (al ben ik in dienst van een ander, mits in vrede), getuigt inderdaad niet van een bijzonder hoog karaktereigenschap, in tegenstelling met Koembá Karná, die als een groot held op het veld van eer verkoos te sterven voor zijn vaderland boven elk aardsch geluk.

Maar dit verschil van meening betreft slechts het realistische gedeelte van het boek, want wat betreft de waarde van het wijsgeerig religieuze gedeelte ervan is bij beide partijen volkomen overeenkomst te constateeren.

Zoowel de Madoereesche beoordeelaar als de Javaansche beschouwer huldigen daaromtrent dezelfde meening. Noch Rámá en Laksmáná, noch Rawáná en de zijnen waren werkelijke menschen; zij waren geïdealiseerde personen. Rámá beteekent mensch, Laksmáná = menschelijke schaduw, Sintá beteekent het begeerde voorwerp of het levensdoel. Rawáná verbeeldt de menschelijke drift d.i. de „nafsoe amarah"; Koembá Karná is de verpersoonlijking van menschelijke vraatzucht of gulzigheid d.i. de „nafsoe aloeamah"; Sarpá Kanáká is de schildering van des menschen zinnelijkheid, d.i. de „nafsoe soefijah", en Wibisáná is de personifieering van des menschen deugd of „nafsoe moetmaïnnah". De heilige, doch vervaarlijke pijl van Rámá heet Bargawastrá of het wapen van geduld en oprechtheid. De hieruit te trekken moraal luidt dus, dat de mensch die geduld uitoefent en oprechtheid betracht (d.i. Rámá met Laksmáná, die de Bargawastrá tot wapen heeft), in samenwerking met de nafsoe moetmaïnnah (d.i. Wibisáná), in staat is, zijne driften (d.i. Rawáná en de zijnen) te onderdrukken en alzoo zijn levensdoel bereiken kan.

In dit verband beschouwd vertoont het Rámá-verhaal inderdaad eene treffende overeenkomst met de lajang Wiwáhá (Mintárágá), immers, Ardjoená was eerst in staat om in een toestand van „witá-rágá", d.i. opstanding, te komen of de hemelvaart te aanvaarden, na de uitblussching zijner begeerten.

Deze uitleg komt ook overeen met het inzicht van sommige Islamitische geleerden omtrent de innerlijke, mystieke, geestelijke beteekenis van de Soerah Al-Kautsar, die gebiedt, dat de Moslim zijn qoerban, d.i. zijne driften, slachten, d.i. onderdrukken, moet, wil hij in het Paradijs komen.

Eene eigenaardigheid is het verder, dat de Madoereezen, in plaats van aan de Rámá Hindoe, welke door de meeste

(1) Rámá Kěling: Mangsahé Indradjid.

Javanen als een symbool der wijsheid wordt beschouwd, aan de Rāmā Kēling de voorkeur geven. Eerstgenoemde lajang vinden de Madoereezen, afgezien van den prachtigen stijlform, te breed-sprakig, de liefdesbeschrijvingen overdreven, waardoor de innigheid, de ernst verwaterd wordt, terwijl laatstgenoemd werk, met zijne uitstekend gestyleerde dichtmaat, steeds kernachtig is en van veel ernst getuigt. Ik zal in het midden laten, wie hier gelijk heeft. Geconstateerd dient evenwel te worden, dat de taal van de Rāmā Kēling is zg. Kawi-miring, ongeveer dateerende uit denzelfden tijd als de Tantoe Panggëlaran en de Sroeti van Empoe Sëdah, dus uit een tijd, waarin de dichters hunne fantasieën aan bepaalde grenzen gebonden schenen te achten, terwijl de Rāmā Hindoe vertaald is in gewoon Djarwā-Javaansch van lateren tijd.

Van hooge zedelijke en opvoedkundige waarde is de lajang Djohar Manik. Dit klassieke boek, eveneens geschreven in Kawi-miring, is een der prachtigste meesterwerken, die op Madoera te vinden zijn. De wijze, waarop de dichter zijne gedachten in onberispelijken stijl wist uit te beelden, is bewonderenswaardig. Terwijl de andere dichters het onlogische van hunne redeneeringen niet zelden uit het oog verliezen, blijkt de logica van den schepper van Djohar Manik sterk ontwikkeld en hier en daar vindt hij uitnemende bewoordingen, terwijl de uitbeelding zonder groote overdrijving is.

De innige aanhankelijkheid tusschen de hoofdpersonen onderling in het plichtsgevoel jegens den Eenigen God getuigt van onwankelbaar innerlijk geloof. En boven dit alles verheft zich het fiere, vlekkelooze karakter van de heldin Djohar Manik, de belichaming van de verheven Ik-heid, de Offeraarster en het Offer, de Geest, naast haar gemaal Sjamsoe Ridjal, de zon des Menschen, d.i. de personificatie van de ziel.

Onder den invloed van deze soort lectuur kan het niet anders of men wordt in gedachten verplaatst naar andere, hoogere regionen, naar waar groote heilige zielen in volkomenheid leven en ademen.

Handelt de lajang Djohar Manik over zedeleer volgens de wijsgeerig-rechtzinnige voorschriften van den Islām, de Atmaraga (Geest-ziel) daarentegen is de uitdrukking van het kettersche Soefisme of Pantheïsme, waarbij op den voorgrond gesteld wordt, dat al het tastbare, de zoo vast schijnende wereld, dient te worden verworpen en de mensch slechts met het Ware, d.i. het Onzienlijke, behoort rekening te houden. Daarom wordt het boek door hen, die de innerlijke bedoeling des schrijvers vermochten te doorgronden, als gevaarlijk voor hun (Islāmitisch) geloof beschouwd.

Kan van de meeste oude (Javaansche) lajang's niet met zekerheid gezegd worden of de schrijvers Madoereezen dan wel Javanen zijn, de lajang Ardjoenā Sasrābahoe is stellig een Madoereesch geestesproduct, of om juister te zijn: een Madoereesche taalgeleerde moet het geschrift uit den oorspronkelijken Kawitext in Kawi-miring overgezet hebben.

Dit blijkt namelijk uit het feit, dat hier en daar, tusschen den tekst in, de dichter Madoereesche benamingen bezigt voor dieren en planten, waarvan de Javaansche benamingen hem onbekend zijn. Maar de stijl op zich zelven getuigt van de ongemeene vaardigheid en het sterk ontwikkeld uitbeeldingsvermogen des dichters. In dit handschrift wordt op den voorgrond gesteld: de bestendige terugkeer van des menschen ziel of de Wet der incarnatie en de onbestendigheid van het zienlijke.

Ook de lajang Pandhita Matjan is een Madoereesch geestesproduct. Het bevat een soort profetieën, voorspellingen, als bv. het bekende boek Djājabāja.

De lajang Woedjoed Toenggal is een roman, waarin ombewimpeld de Twee-

eenheid: Mensch-God verkondigd wordt. Dus een soort Soefisme met de grondstelling: de mensch is het middel, waardoor God Zichzelven beschouwt.

De kitab's, die op Madoera bestudeerd worden zijn alle van rechtzinnigen aard. Het aantal ervan is niet gering te noemen. Onder al deze boeken bekleeden de meesterwerken van Al Ghazali, Aboe Hasan Al Asjari, werken van Ibnoe Hadjar en Al-Chalili de voornaamste plaats.

Ik heb hierboven vergeten te vermelden, dat van de bovenvermelde oude boeken, behalve namelijk de Primbon's en de Kitab's, slechte weinige proza zijn, de meeste zijn dus poëzie. De Pakēm, Babad Madoerā, Babad Tanah Djawi, Dāsānāmā, Tjāndrā Sangkalā, Maroe-bāsā, dat zijn de eenige proza-werken. Maar ook van deze werken bestaan over-zettingen in gebonden stijl.

Een werk van veel lateren tijd, dateerende van 1825 n. c., is de Sadjarah Madoerā van wijlen Raden Toemenggoeng Djojoadiningrat te Bangkalan.

Dit is het merkwaardigste boek, dat ik ooit op Madoera gezien heb. Het is een kroniek der Madoereesche konings-geslachten, doch bevat tevens de krijgs-verrichtingen der Madoereesche grooten tijdens het beleg tegen Boni, tegen Pangeran Dipā Nagārā en tegen Palembang (Djambi). Geheel uit eigen beweging heeft de schrijver, die ook aan het beleg tegen Dipā Nagārā deelnam, alle handelingen, al het wedervaren van vriend en vijand elken dag — dus in zijn privé-journaal — opgeteekend, om later te boek gesteld te worden. Geen onderwerp is hem ontgaan. De uniform der Barisans, het wapentuig, de vaandels, de schilden, de uniform van de verschillende officieren, het rantsoen, de tractementen, de apanges, de ziekenverpleging, enz. enz., dat alles wordt zoo minutieus opgeteekend, dat het denken doet aan het standaard-werk van den Majoor P. J. F. Louw (De Java-Oorlog 1825-30). Ook het huwelijk — na dien oorlog — van de dochter

van den 1en Soeltan van Madoera met den toenmaligen Soesoehoenan van Soerākartā wordt uitvoerig beschreven, en wel zoo minutieus, dat zelfs alle sieraden en kleedingstukken, die de Madoereesche Prinses als bruidschat naar Soerākartā medebracht, erbij worden vermeld.

Het na den oorlog door den Gouverneur-Generaal gehouden Congres te Soerabaja, dat ook door den Soeltan bijgewoond werd, vond in het boek een uitvoerige beschrijving. Het is vooral interessant kennis te nemen van de kleeding en bewapening van het Soeltansgevolg en ook van de oepatjara van den Madoereeschen vorst nu 100 jaar geleden. Is de stijl uit een letterkundig oogpunt beschouwd niet van bijzonder hooge waarde te noemen, de academische waarde van het werk is waarlijk van bijzondere beteekenis. En als kroniek kan het met recht beschouwd worden als eene groote zeldzaamheid.

Dames en heeren!

Ik heb te lang stil gestaan bij de beschrijving van de Javaansche Literatuur in mijn geboorteland, zoodat de Madoereesche Letterkunde naar den achtergrond gedrongen schijnt. Dat kan natuurlijk niet in mijne bedoeling liggen. Integendeel, ik acht het eene heilige plicht, mijne moedertaal naar vermogen te bevorderen. Van de werkelijk Madoereesche Literatuur zou ik ook eene uitvoerige beschrijving kunnen geven, indien ik den noodigen tijd daarvoor had. Daar dat niet het geval is, zal ik mij bepalen tot eene korte uitweiding.

Het aantal echt Madoereesche werken van beteekenis is zeer gering te noemen. Van meesterwerken is geen sprake. Dit feit is waarlijk betreuenswaardig. Nog betreuenswaardiger is het te bedenken, dat de Javaansche taalkennis van het Madoereesche volk thans zoodanig is geslonken, dat van de jongere generatie er nagenoeg geen enkele meer

is, die de kunst van „mamatja" verstaat, om niet te spreken van begrijpen.

Ik zal maar in het midden laten, op wie de verplichting rust, den verderen cultuur-teruggang van het Madoereesche volk tegen te houden en de taalopleving daadwerkelijk te bevorderen, en wel langs den juisten weg, dus niet op eene voor het volk onbegrijpelijke wijze. Er wordt in den laatsten tijd dikwijls geklaagd over de onverschilligheid van het Madoereesche volk jegens het onderwijs, en ook over het feit, dat de Madoereezen niet gaarne boeken lezen. Ik ben het niet eens met die klagers. Zij dienen te bedenken, dat de gewaande onverschilligheid en onwil haar oorzaak vinden in het feit, dat het toegeworpene niet in overeenstemming te brengen is met de psychische eigenschappen van het Madoereesche volk. Wanneer men een blik werpt op de langgar's, kan men zich de overtuiging verschaffen, dat daar volstrekt geen sprake is van onverschilligheid en onwil. Het feit, dat juist op Madoera alleen gelegenheid bestaat tot „hafadl Qoeran", d.i. den Qoeran systematisch en zonder fouten geheel uit het hoofd leeren, zoodat van heinde en verre, ja zelfs van Banten, jongelingen van 12 à 13 jaar naar Sampang toestroomden, om hunnen dorst naar kennis te laven, spreekt boekdeelen.

Men moet een flinke dosis van durf hebben, dit feit te miskennen en den Madoerees nog onverschilligheid en onwil te verwijten, enkel en alleen, omdat eigen arbeid gefaald heeft en nog faalt vanwege de onbegrijpelijkheid der beginselen, welke het gevolg zijn van eigen onbekendheid met de psychische eigenaardigheden van het volk.

Dames en Heeren!

Ik ben nu aan het slot van mijne lezing gekomen. Het onderwerp „Kunst" zal ik

zeer kort behandelen, omdat in de eerste plaats de mij toegezegde tijd bijna om is en in de tweede plaats ik de zaak aan meer bevoegden, die zelf reeds belangrijke plaatselijke onderzoekingen terzake hebben gedaan, meen te moeten overlaten. Trouwens een belangrijk deel van de Kunst, nl. de Literatuur, heb ik hiervoren reeds voldoende besproken.

De onderzoeker, die tempels of tjandi's op Madoera hoopt aan te treffen, zal niet weinig teleurgesteld worden. Zooals ik vroeger gezegd heb: van tempels of tjandi's is niet veel te bespeuren, omdat de vorst van Arosbaja, die in 1410 Çaka vrijwillig, tegelijkertijd met het geheele volk, tot den Islâm was overgegaan, volledige slooping van alle die permanente gebouwen met de afgodsbeelden gelast heeft. Wel zijn er vele overblijfselen van dergelijke gebouwen aanwezig. De oudste schijnt die van Proppo (Pamekasan) te zijn. Van de zg. kraton Pottrè Nandhi van Kamonèng (Sampang) is nu niet veel meer over, omdat men indertijd de gebakken steenen heeft weggehaald, om er heerdienstwegen mede aan te leggen en te onderhouden. Uit eene steenen inscriptie, die ik in de dessa Tjandhi, ongeveer een paal ten noorden van evenbedoelde kraton Pottrè Nandhi gevonden heb, kan worden vastgesteld, dat het rijkje Nagari Gaça Boewanageng heet en het jaartal is 1326 Çaka. Met de verdwijning van het Boeddhisme nam de achteruitgang van de beeldhouwkunst op Madoera een aanvang. Of door ontgravingen nog belangrijke ontdekkingen of vondsten te verwachten, zijn, kan ik niet met zekerheid zeggen.

Dan rest mij nog te constateeren :

1e. dat tot voor kort de Madoereezen in Kunst volstrekt niet de mindere zijn geweest van de Javanen;

2e. dat al hunne kunstproducten hun innerlijke beteekenis hebben en vol symboliek zijn;

3e. dat het verval dier Kunst dateert van het einde van het Madoereesche Vorstenbestuur;

4e. dat zelfs heden ten dage nog veel van den kunstzin der Madoereezen te bespeuren is.

Geachte Congressisten! Machtige Ambtenaren, Edellieden, en andere gezaghebbende Personen!

Namens het Madoereesche volk vraag ik Uw steun en hulp voor de wederopleving van de Kunsten en Wetenschappen der Madoereezen. Het ligt in uwe macht zulks te doen.

Ik heb gezegd.

* * *

Het Congres is thans genaderd tot de voordracht van den heer Ir. H. Maclaine Pont, getiteld: Inleiding tot het bezoek aan het emplacement en aan de bouwvallen van Madja-

pahit, welke voordracht bedoeld was als inleiding tot het bezoek aan het terrein van de opgravingen te Madjapahit op Maandagmorgen.

INLEIDING TOT HET BEZOEK AAN HET EMPLACEMENT EN AAN DE BOUWVALLEN VAN MADJAPAHIT.

Wij kennen sinds lang de restanten van de Middeleeuwsche bouwwerken, die als de opperste uitingen van dien tijd kunnen worden beschouwd. Geven die bouwwerken een getrouw en levendig beeld van de samenleving in die tijden?

Ja en neen!

Ja, inzooverre door gelukkige omstandigheden vooral het voorkomen en bewaardblijven van tempelreliefs met afbeeldingen van de huiselijke samenleving, die bouwwerken prachtige documenten vormen. Neen, inzooverre als zij geen aanknoopingspunten vormen, of tenminste weinig, voor de verbreiding en de intensiteit van de cultuur en voor het technisch vermogen van het volk.

Indien onze tegenwoordige cultuur eens verging, en daarmee al het papier, al het hout, het ijzer, het gewapend beton, dan zou ongetwijfeld tot de belangrijkste restanten blijven behoren het „Palais de Justice” in Brussel, het menselijk bouwsel, waaraan — in den loop der wereldgeschiedenis — wellicht de grootste hoeveelheid permanent materiaal werd verwerkt.

Geeft dat gebouw een bij benadering

juisten kijk op het technisch vermogen van den huidige tijd? Zal dan de dichtheid van een wegen-, spoorwegen- en kanalenet niet een merkwaardig juist maatstaf vormen voor de intensiteit en de verbreiding der tegenwoordige cultuur? Toch zullen deze restanten elk op zichzelf de moeite van het aankijken niet waard zijn. Hun groot, onderling verband echter zal met de puinhoopen der tijdelijke en semi-permanente gebouwen een inzicht veroorlooven in het bewonderenswaardig samenstel van de tegenwoordige productie en het tegenwoordig verkeer.

De aanleg nu van de Nagara Madjapahit heeft zich gekenmerkt door een bewonderenswaardig samenstel van omwallingen en van bevoeiingswerken en wegen, wegen van vele kilometers lengte en enkele tientallen meters breedte. De restanten daarvan: bodemdeformaties, die elk op zichzelf niet de moeite van het bekijken waard zijn, leverden, in hun groot verband gezien, een inzicht in een stadsaanleg van volstrekt symmetrischen, grootschen opzet, een inzicht, dat op den duur door een onderzoek der

bebouwingrestanten, die deze terreinvervormingen begeleiden, zal kunnen worden getoetst, aangevuld en gepreciseerd.

Oude Chineesche berichten omtrent het Java van den grootschen klassieken, Midden-Javaanschen tijd, vermelden van de Javaansche steden weinig fraais.

Zij kenmerkten zich door houten palissadeeringen. Dit bericht strookt met wat de Baraboedoer-reliefs omtrent dien tijd te zien geven. Ook de Prambanan-reliefs, uit zooveel later tijd, geven wel kratons te zien met steenen ommuringen, maar van weinig monumentaliteit. Hoe klein ook zijn de bebouwingen zelf geweest, waarbij wij klapperboomen naast overdekte troonzetels vinden. De aanleg en de luister der vorstenverblijven haalde in geen enkel opzicht bij die der tempelcomplexen.

Wij zullen zien, hoe in den lateren Oost-Javaanschen tijd en ten koste van de religieuze architectuur juist deze profaanbouw belangrijker wordt, en tot groote monumentaliteit komt.

Dit blijkt reeds uit een vergelijking van de Oost-Javaansche met de Midden-Javaansche tempelreliefs.

Het zorgvuldig onderzoek van de terreinformaties op Madjapahit's stadsemplacement, aan de hand van de Middel-euwsche beschrijving der stad toonde, dat Madjapahit's stadscentrum belangrijk van den opzet der tegenwoordige Kratonsteden afweek.

In tegenstelling met laatstgenoemde steden, waarin de Kraton en daarin de troonzaal het mathematisch centrum van den stadsaanleg vormt, moest uit de afteekeningen in den bodem in verband met de stadsbeschrijving worden geconcludeerd, dat Madjapahit's stadskern in twee deelen verdeeld was: een Kraton, de eigenlijke Koningsburcht dus, in het Noordelijk deel, en een Priesterverblijf, de Kadharmadhyaksan, in het Zuidelijk deel, en met een plein als mathematisch centrum.

Deze conclusie, die in het begin

ter nauwernood aangedurfd werd, vond haar bevestiging achteraf in een excerpt van voorschriften omtrent den Hindoeschen Kratonaanleg, zooals dat in een publicatie omtrent het Arthaçastra te vinden was. Baedeker toonde bovendien, dat het tot Jaypur uitgebreide Amber een dergelijk dubbelcentrum te zien geeft, waarin naast het Koningsplein een „Brahmanpur" voorkomt, daarvan gescheiden evenals in Madjapahit, door een plein en door waterpartijen.

Ook bij een onderzoek van de restanten van den Kraton van Ratoe Baka werd deze indeeling gevonden. Meerdere wegen geven daar toegang tot een plein, dat op het zadel tusschen een hooger en heuvelrug en een kleiner voorgebergte gelegen is, terwijl op dat voorgebergte een bebouwing voorkomt, waarvan de hoofdindeeling met die van den Kraton van Madjapahit overeenkomt, terwijl op den hooger en heuvelrug verschillende inkeeringen en trappen, in den mergelrots aangebracht, den onderbouw te zien geven van een belangrijke bebouwing, die, blijkens eveneens in de rots uitgehouwen kluizenaarsholen, tot een geestelijkenverblijf behoord heeft. Dit verblijf is gelegen tusschen een fraaien tjandi in het Westen en— blijkens daar nog aanwezige leelijke, zware en plompe beelden— een symmetrisch aan dien tjandi gelegen heiligdom in het Oosten. Wellicht heeft die tjandi een dergelijk heiligdom in later tijd vervangen, en is de kraton verlaten voordat het geheele bouwprogramma voltooid was.

Bijna de geheele hogere heuvelrug en verschillende punten van de nederzetting daaromheen, worden ingenomen door uitgebreide cisternen, die erop wijzen, dat hier een tamelijk groot aantal menschen moet hebben gewoond.

En de laatste restanten van den schuttersgang op het Noorden en van zware en kleinere poortjes voorzien taludbekledingen in het Westen en Zuiden wijzen op het karakter eener vesting.

De Kraton vormt een centrum tusschen de heiligdommen Kalasan in het Westen, Tjandi Miring in het Oosten en tjandi Sewoe in het Noorden. Kalasan, Sewoe, en wellicht ook tjandi Miring zijn Boeddhistisch, en daarop wijzen ook de voornaamste gegevens omtrent den Kraton zelf. Ten Zuiden van dit heuvelland in de vlakte van Saragedoeg vindt men een heel samenstel van Çiwaitische heiligdommen, die op een Çiwaitische nederzetting wijzen.

Langs de randen echter wordt dit complex weer door heiligdommen en kluizen van Boeddhistisch karakter omgeven.

Het wil mij voorkomen, dat dit alles er op wijzen kan, dat de Boeddhistische Palembangers, toen zij Midden-Java veroverden, van uit dezen Kraton als „ridderburcht” de hoofdstad en daarmede het land van Java hebben beheerscht.

In de voorschriften omtrent den Kratonbouw, zooals die in het Arthaçastra worden gegeven, wordt het centrum van de Koningsburcht bestemd, niet voor een troonzaal of een verblijf, maar voor de schatkamer. In deze schatkamer moeten wij ongetwijfeld een heiligdom zien, waar de heilige Rijksinsignes, waaraan de koning zijn waardigheid, de staat zijn gezag ontleende, werden bewaard.

Het vierkante aan de stadszijde door een „paringittan” voorafgegaan gebouw, dat de Kraton van Ratoe Baka inneemt, heeft zonder eenigen twijfel den vorm gehad van een „Tjoengkoep” met tentdak (Tradjoek), den vorm, die in lateren tijd voor de overdekking van heilige graven ook in den Mohammedaanschen tijd werd aangehouden. Dit centrum was door een gracht omgeven.

Een gracht nu werd door Wardenaer ook nog aangetroffen rondom het centrum van Madjapahit's kraton: de Menak Djinggo ruïne, die hoewel nog niet onderzocht, dezelfde opzet blijkt te bezitten als het centrale gebouw in den Kraton van Ratoe Baka.

Voegt men daarbij, dat een zelfde indeeling van het stadscentrum in drieën met een plein als midden, in Kota Gedé terug te vinden is, wat erop zou kunnen wijzen, dat dit emplacement ouder is dan de Mohammedaarsche tijd, dan lijdt het geen twijfel, of wij hebben in dezen opzet te maken met een aanlegwijze, die voor Java stereotyp werd.

Merkwaardig is ook, dat in het Boeddhistisch gedeelte van het geestelijkenverblijf van Madjapahit een crypt werd aangetroffen, waarin bij enkele ingemetselde kluizenaars plaats was voor de gemeenschappelijke ascese van een groot aantal monikken, met bij voorbeeld de strekking om het magisch centrum van den staat te versterken.

Het verder onderzoek bracht merkwaardige bijzonderheden aan het licht, omtrent een ongeloofelijk grootschen opzet van den aanleg van de stad met haar vier buitenwijken en vier voorsteden, en haar geheele omgeving, die wijd in den omtrek in een groot samenstel van bevestigingslinies en tolbarrières betrokken werd. In dien aanleg was ook de door een vesting versterkte haven en markplaats Tjanggoe betrokken.

Gesticht op de grens der beide rijken Djanggala en Kadiri, waarin Java te voren verdeeld was, als centrum van den rijstbouw, het monopolie, waarmede de geheele specerijenhandel naar Java getrokken werd, in de onmiddellijke nabijheid van een havenplaats, waarmede het door een stelsel van land- en waterwegen verbonden was, leverde de stad een voortreffelijk punt van uitgang voor de succesievelijke verovering van geheel Insulinde, inclusief Malakka en Noord-Borneo.

Langzamerhand werden door het voortgezet onderzoek de gegevens verkregen, waardoor de achteruitgang en ten slotte de ondergang van dezen staat verklaard worden. Er zijn teekenen, die erop wijzen, dat met elkander in verband te brengen zijn de volgende gebeurtenissen.

1e. de groote overstromingen, waartegen Erlangga bij Wringin Pitoe een waterkeering liet aanleggen.

2e. de ramp: „Banjoe pindah'', in den Pararaton in 1256 vermeld.

3e. de ramp: „Pagununganjar'' in dezelfde bron vermeld in 1298.

Een reeks bodemverheffingen, die met de „Toenggorono'' heuvels bij Djombang begint en over „Djombatan'' en „Segoenoen'' langs de Madjapahitsche havenplaats „Tjanggoe'' loopt en in de bocht van Bangsal eindigt en die uit mergelgrond bestaat, werd sinds lang door sommigen voor een bodemverheffing van recenten tijd aangezien. Bij de bocht van Bangsal nu ligt een dessa „Goenoeg anjar'', bij de heuvels van Djombang de desa „Den Anjar'' (rediananjar), vier namen welke op de gebeurtenis „Pagununganjar'' schijnen te duiden.

Het behoeft ons dan ook niet meer te verwonderen, dat in 1318 voor enkele plaatsen, waaronder Madjapahit, o.m. de heerendiensten op den zoutaanmaak en op het in orde brengen van de haven van Tjanggoe werden opgeheven.

Spoedig daarop trachtten andere rijksdeelen naar den voorrang boven, ten

minste naar onafhankelijkheid van de „Stranddistricten''.

Meerdere berichten omtrent natuurrampen, die tegen het einde van den Madjapahitschen staat worden gemeld, schijnen dat einde te hebben verhaast, en brengen ons onder den indruk van het aangrijpend tragisch noodlot, dat de stad vervolgde.

De vernietiging van het cultuur-centrum rondom Madjapahit, noodzakelijk om voor de naar Midden-Java verplaatste regering het rijstmonopolie te behouden, en een overbrenging van de bevolking van deze streek naar Banjoemas in den tijd van Sultan Agoeng vormen de laatste episoden uit de reeks verdelgings-oorlogen, die om dit Oost-Javaansch centrum worden gevoerd.

Spreeker eindigt zijn rede met een reeks lichtbeelden naar portretten en poppetjes van terra-cotta, die bij het onderzoek der stad werden aangetroffen, en die ons een levendig beeld voor oogen stellen van de bevolking van Madjapahit, en van de hooge figuren, die van hier uit door met een grootschen opzet van de voordeelen eener natuurlijke ligging gebruik te maken, den Archipel hebben beheerscht.

De Voorzitter dankt den spr. voor zijn leerrijke introductie van de excursie naar Madjapahit, die voor Maandag 27 Sept. op het programma staat, en verdaagt het congres.

's Avonds opvoering Serimpi dansen en Wajang Wong uitvoering, „Praboe Ménak Djinggâ Léna'', aangeboden door K. G. P. A. A. Mangkoenagara VII.

Zaterdag 25 September.

Des morgens te 7.30 u. vergaderden zich vele congressisten op het Jaarmarktterrein voor de loods waarin de tentoonstelling der Inlandsche kunstnijverheid was ondergebracht. Onder groote belangstelling van officieele zijde had daarop de opening dezer tentoonstelling, welke door het Java-Instituut was georganiseerd met medewerking van wijd en zijd, plaats.

Dr. R. Soetomo sprak het volgende korte openingswoord.

Openingswoord.

Mijnheer de Resident,
Kangdjeng Goesti Mangkoe Nagara,
Gij vertegenwoordigers van H. H. den
Soesoehoenan van Soerakarta en
den Sultan van Jogjakarta en van
den Stedehouder van Karang Asem,
Mijnheer de Burgemeester van Soerabaja,
Dames en Heeren,

Namens het tentoonstellingscomité heet ik U bij de opening van deze tentoonstelling van harte welkom.

De bedoeling van deze tentoonstelling zal op verzoek van het comité zoo aanstonds worden uiteengezet door ons medelid architect Citroen.

Mijn taak zal zich bepalen tot het uitspreken van den dank van het tentoonstellingscomité aan allen die moeite noch tijd hebben gespaard om deze tentoonstelling op te bouwen.

Om niet te vervallen in het noemen van vele namen wil ik in het algemeen dank zeggen aan het Europeesch en Inlandsch Binnenlandsch Bestuur van Java en Madoera, aan de Zelfbestuurders van Java, en zeker niet minder aan hen die door inzendingen, alsmede door het helpen schikken en ordenen van het ge-exposeerde, tot het welslagen van deze tentoonstelling het hunne hebben bijgedragen.

Tevens past ons een woord van dank aan de firma's Maurice Wolf en Lindeteves voor het belangloos in bruikleen afstaan van hunne vitrines en brandkast.

Het is mij een eer en een genoegen hiermee deze derde tentoonstelling van het Java-Instituut te openen. Ik hoop dat zij allen, die haar bezichtigen, voldoening zal schenken en tot leering zal zijn.

Mag ik thans het woord geven aan den Heer Citroen, die met enkele korte woorden een kleine toelichting zal geven.

.

Daarop verkreeg de heer Citroen het woord tot het houden eenen rede over het doel der tentoonstelling. De heer Citroen sprak als volgt:

Dames en Heeren,

Voor en aler U tot het bezichtigen der tentoonstelling overgaat, zij het mij vergund enkele oogenblikken Uw aandacht te vragen.

Laat ik voor diegenen onder U die niet volkomen op de hoogte zijn van de bedoeling en het streven van het Java-Instituut beginnen met eraan te herinneren welke gedachtengang tot het samenstellen dezer tentoonstelling heeft geleid.

De bedoeling van het Java-Instituut is (wij kunnen dat in de statuten van het Java-Instituut vinden) o. m. de ontwikkeling van de inheemsche cultuur, in den meest uitgebreiden zin des woords, van Java, Madoera en Bali te bevorderen. Het Instituut tracht dit doel te bereiken door het houden van congressen en tentoonstellingen. Deze tentoonstelling nu is een der middelen tot het bereiken van bovengenoemd doel.

De eerste tentoonstelling van het Java-Instituut werd gehouden in 1920 in de

Kaboepatèn te Bandoeng; het was een tentoonstelling van houtsnijwerk.

De tweede tentoonstelling van het Java-Instituut, in 1924 in Jogja gehouden, betrof de Javaansche architectuur en meubelkunst.

Deze, m.i. verreweg belangrijkste der tot nu toe gehouden tentoonstellingen, de derde in de reeks, die thans in Soerabaja wordt gehouden, betreft de kunstnijverheid in het algemeen. Bovendien is hieraan verbonden een expositie van modellen van prauwen van de meest uiteenlopende typen die op Madoera en Oost-Java worden gebruikt.

Dat ik zooeven sprak van de belangrijkste der gehouden tentoonstellingen is daarom, omdat deze expositie geheel het karakter heeft van samengaan van kunst en nijverheid, de vorm van kunstbeoefening, welke voor een volk de meest zegenrijke gevolgen heeft.

Scheiding van kunst en nijverheid daarentegen werkt in de tegenovergestelde richting, leidt tot subjectiviteit met de daaraan verbonden noodlottige gevolgen.

Zegt ook niet Berlage in zijn „Schoonheid in samenleving”: „Want een algemeen geworden stijl resulteert slechts uit de gestadige ontwikkeling in een gemeenschappelijke kunstidee; deze is de resultante van het gemeenschappelijk werk van tal van kunstenaars, wanneer dat werk door benadering van het begrip, de synthese der algemeenheid zoekt, welke synthese daardoor alle subjectiviteit te boven gaat”.

De ontwikkeling van dezen algemeenen schoonheids-zin, niet dus van de individuele, verheft den menschelijken geest, voert hem tot een hooger plan; de gevolgen komen het geheele volk ten goede. Het is daarom ons aller plicht mede te helpen, ieder naar zijn eigen vermogen, de bevolking de gelegenheid te geven tot de ontwikkeling van den zin voor schoonheid.

Om dit doel te bereiken zal het noodig zijn over te gaan tot het oprichten van

scholen en inrichtingen voor kunstnijverheid. Bovendien moeten er zoo spoedig mogelijk, al is het voorloopig op bescheiden schaal, musea gesticht worden waar verzamelingen worden aangelegd van goede specimina der oude kunstnijverheid, welke technieken geheel of gedeeltelijk verloren zijn gegaan. Die moeten den studeerenden tot voorbeeld strekken.

Van belang is het in verband hiermede U het volgende te vertellen.

Eenige maanden geleden is op Javaansch initiatief een conferentie gehouden ten huize van den Resident van Jogja, den Heer Jasper, die zooals bekend is, zijn sporen heeft verdiend op het gebied van de bevordering der Inlandsche kunstnijverheid. Bij deze conferentie waren tegenwoordig de Chef van de afdeeling Nijverheid van het Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid, de Secretaris van het Java-Instituut en enkele belangstellenden. Het doel van deze conferentie was, middelen te beramen om de gedeeltelijk verloren gegane of in verval geraakte takken van kunstnijverheid weer nieuw leven in te blazen en tot bloei te brengen. Men meende dat doel door aanpassing aan nieuwe omstandigheden en door reorganisatie van het afzetgebied wel te kunnen bereiken.

Verder meende men dat door het oprichten van permanente monsterkamers en door het stichten van musea dit doel in hooge mate zou kunnen worden benaderd.

Dames en Heeren, wanneer U straks het vele, dat U deze tentoonstelling biedt, zult bewonderen, houtsnijwerk, van de onderdeelen der Javaansche en Madoeresche interieurkunst, als achterwanden, bovenlichten van deuren, enz. tot kleiner, vaak minutieuser bewerkte voorwerpen als kastjes, kistjes, spiegeltjes, dakonspelen, enz. enz., batik- en weefkunst, de topèng, enz., wanneer U Uwe wandeling vervolgend langs de afdeeling wapens, in de afdeeling prauwen belandt en tenslotte na bezichtiging der afdeeling goud-

en zilversmidskunst en oude bronzen Uw rondwandeling hebt voltooid, zal bij velen Uwer, vooral na mijne toelichting, ongetwijfeld de vraag rijzen of het niet mogelijk zou zijn het hier geëxposeerde in Soerabaja te houden als kern van een museum dat onze stad, de grootste handelsstad van Nederlandsch-Indië, waardig zou zijn.

Deze gelegenheid is te schoon om er geen gebruik van te maken, daar het hier tentoongestelde, zooals reeds gezegd, voornamelijk uit Oost-Java en Madoera afkomstig is, en dus bij uitstek op zijn plaats is in Soerabaja, de hoofdstad van Oost-Java.

Ten zeerste zou het te betreuren zijn,

wanneer het resultaat van het vele moeilijke en moeizame werk, dat er is gedaan, door alle medewerkers, maar vooral door den Secretaris van het Java-Instituut, die van alles de ziel was, niet ten dienste van de bevolking van Oost-Java en Madoera hier in Soerabaja zou zijn te behouden.

Dames en Heeren, mag ik U nu uitnoodigen een rondgang te doen door de tentoonstelling.

**

Na het bezoek aan de tentoonstelling werd het Congres verdaagd tot 's avonds 8 uur, in het Openlucht theater van het Kunstkringhuis, waar Dr. W. F. Stutterheim een voordracht hield over

OOST-JAVAANSCH KUNST. ¹⁾

Het is mede door de werkzaamheid van het Java-Instituut, dat vele der interessantste oudheden op Java, waaronder in de eerste plaats de Tjandi Lara Djonggrang bij Prambanan, een meer algemeene bekendheid zijn gaan genieten. De uitvoerige besprekingen, op een vorige congres gewijd juist aan dit tempelcomplex uit de tiende eeuw, over welks restauratie ten congresse van 1924 een en ander in het midden is gebracht, hebben de belangstelling van het groote publiek voor een wijle van Baraboedoer afgeleid en op de zoo veel minder gave, doch ongetwijfeld niet minder interessante ruïnes van den Ciwaitischen tegenhanger van Baraboedoer afgewenteld.

Dat alles heeft zijn voordeel en dat voordeel is zeker niet gering; doch de grootste aandacht blijft voor tempels van Midden-Java gereserveerd, terwijl de talrijke tjandi's en andersgeaarde hindoe-javaansche bouwwerken op Oost-Java nog

steeds slechts aan enkelen bekend zijn, die het voorrecht hadden op vollediger wijze te zijn ingelicht. Een dergelijk beperken van de belangstelling voor hindoe-javaansche oudheden tot hetgeen op Midden-Java daarvan te zien is, beteekent zeker niet een beperking zonder meer, maar het beteekent een uitsluiting van iets, wat, hoewel verwant, toch zoodanige verschillen oplevert, dat het niet kennis nemen ervan het verkrijgen van een juist en volledig beeld volkomen uitsluit.

Zooals reeds algemeen bekend is, zijn de tjandi's van Oost- en van Midden-Java, op enkele uitzonderingen na, niet tegelijk gebouwd. Over het algemeen genomen zijn die van Midden-Java, dus van den Diëng, van Bagelen, de Kêdôe en het Prambanansche de oudste en valt hun stichtingstijd in de 8ste-10de eeuw A. D. Daarentegen moeten wij de tjandi's van Oost-Java, die voornamelijk in het Kêdirische, in het Malangsche, rondom Soerabaja en nog iets meer oostwaarts te zoeken zijn, plaatsen in de eeuwen, die verstreken tusschen het jaar 1000 en 1500 A. D.; ook al weer: in groote trekken.

Nu doet zich het geval voor, dat de

¹⁾ In het ondervolgende artikel zijn sommige onderdeelen iets uitvoeriger behandeld dan in de lezing te Soerabaja mogelijk was. De inhoud gaat terug op een in 1921 voor de Bijdragen van het Kon. Instituut te 's Gravenhage geschreven artikel, waarop later in „Ramalegenden enz." uitvoerig is teruggekomen.

kunst van Midden-Java, hoe ver ook van europeesch classicisme en impressionisme, en beneden de kunst der Klassieken geacht, toch nader staat tot den westerschen onderzoeker dan de oost-javaansche kunst. Een verklaring hiervan is gemakkelijk te vinden.

Immers, haar oorsprong is bekend; de Hindoes brachten, op welke wijze ook, deze kunst naar den Archipel en ontleenden haar in een ouderen vorm gedeeltelijk aan de hellenistische scholen, die van uit Centraal-Azië het Noorden van Indië bevruchtten. De band, die deze hellenistische rijken in Centraal-Azië verbond met Hellas, is weliswaar niet overal zóó precies te herkennen, doch ongetwijfeld aan te nemen, ook zonder dat wij stap voor stap deze ontwikkeling en verandering onder invloed van oud-inheemsche vormen waar ook op dezen tocht, volgen; het is een langereeks van stations, die Hellas' invloed tot zelfs op Java en andere eilanden vanden Archipel bracht, zij het dan ook dat deze onder geheel anderen naam en andere gedaante zich daar aanmeldde. Geen wonder dat deze kunst (die van Midden-Java) ons nader staat en dus ook eerder tot bewondering noopt. Geen wonder ook, dat de naar uitdrukking zoekende bewondering klassiek geschoolden deed grijpen naar het woord, dat hun het hoogste is: klassiek. Geen wonder echter ook, dat de kunst van Oost-Java, die in een latere ontwikkelingsperiode valt en waarop, zooals wij straks zullen zien, allerlei andere zaken invloed hebben doen gelden, in mindere mate deze bewondering of zelfs waardeering van den doorsnee-onderzoeker gaande maakte. Toch is het goed, reeds nu aan te stippen dat precies het omgekeerde het geval is met den Javanen; de kunst van Oost-Java zegt hem ongetwijfeld veel meer dan die van Midden-Java.

Men heeft op allerlei manier getracht dit verschil in appreciatie onder een wetenschappelijken naam ingang te doen

vinden en de meest gebruikelijke manier is om te spreken van degeneratie. Aldus hebben vrijwel alle onderzoekers uit de school van Kern zich uitgelaten en daarbij zeker tevens uiting gegeven aan hun gevoel van mindere waardeering voor de prestaties van de Javanen überhaupt in vergelijking met hunne roemrijke voorzaten uit den hindoe-javaanschen tijd. Men heeft in deze zich van de laatsten vervreemdende kunst willen zien het inluiden van een tijdperk van algemeen verval, dat goed aansloot aan de door europeesche reizigers in de vijftiende en zestiende eeuw op Java veronderstelde schijn-cultuur der bewoners. De geringe mate, waarin de Javanen zich in de eeuwen daarna europeesche gebruiken en gewoonten had eigen gemaakt, deed een dergelijke degeneratietheorie algemeen ingang vinden en de merkwaardige, tamelijk plotselinge ijver, waarmede het jonge Java het japansche voorbeeld van uit de verte volgde, zich steeds meer europeesch cultuurbezit eigen maakte, heeft dan ook wel doen spreken van een regeneratie.

Tegen zulk een opvatting, die intusschen tengevolge van het verspreid worden van gezaghebbende handboeken in steeds breeder laag doordringt, wil ik in het hieronder volgende ernstige bedenkingen aanvoeren.

Ten eerste moet ik dan, om tot een probleemstelling te kunnen komen, een enkel woord wijden aan de zoogenaamde eenheid of continuïteit van midden- en oost-javaansche kunst.

Het lag voor de hand te veronderstellen, dat, waar de oost-javaansche kunst haar voortbrengselen voornamelijk in de eerste vijf eeuwen na het jaar 1000 telt en de midden-javaansche in de laatste drie eeuwen vóór dat tijdstip, tusschen deze twee een logische continuïteit kan worden verondersteld.

Wel vindt men de midden-javaansche tjandis in een ander deel van Java dan

de oost-javaansche, maar aangezien de eene groep aanvangt als de nadere eindigt is de verleiding groot deze twee aan elkaar te laten aansluiten. Te meer aanleiding heeft men daartoe, als men de midden-javaansche en oost-javaansche kunst met elkaar vergelijkt en kan opmerken, dat dezelfde bouwprincipes, dezelfde bouwtechniek en, over het algemeen, een zeer verwante stijl valt waar te nemen.

Brandes en anderen hebben dan ook vaak getracht den oorsprong der oost-javaansche kunst uit de midden-javaansche vast te stellen en voor bepaalde zaken is hun dat dan ook gelukt.

Toch is daar wel een enkel bezwaar tegen in te brengen.

Met name de stijl der reliefs van het midden-javaansche tempelcomplex van Lara Djonggrang en die van een der oudste oost-javaansche bouwwerken, de grafbadplaats Djala Toenda, op den Penanggoengan, waarvan de stichting niet veel meer dan een goede vijftig jaar uit elkaar moet liggen, vertoont een zoo belangrijk en, wat meer zegt, essentieel verschil, dat reeds hierdoor de continuïteit verstoord wordt. Bij nadere beschouwing van allerlei zaken, die op deze reliefs voorkomen en waaronder de eigenaardige min of meer gekunstelde stijl der figuren en van het ornament in de eerste plaats, op den voorgrond treden, moet men wel tot de slotsom komen, dat hier een kloof gaapt tusschen een midden-javaansch bouwwerk, dat ongeveer een vijftig jaar in leeftijd verschilt met een oost-javaansch, zoodat het verschil in tijd onmogelijk een verklaring kan geven van het groote stijlverschil. Daarbij komt nog, dat de vorm van het bouwwerk zelf in alle onderdeelen, zoowel als in het geheel en zijn bestemming voor Midden-Java vreemd is.

Wij doen dus goed, voorloopig deze ongestoorde continuïteit als iets te beschouwen, dat slechts voor enkele onder-

deelen opgaat, doch in andere gevallen tot bedenkingen aanleiding geeft.

Een in alle opzichten ongestoorde aansluiting bestaat niet.

Hebben wij deze zaak eenmaal vastgelegd, dan kunnen wij ons nogmaals wenden tot de zgn. degeneratie.

Daarbij dient voorop gesteld te worden, dat deze theorie niet algemeen wordt aanvaard en met name slechts wordt voorgestaan door hen, die de hindoe-javaansche kunst benaderden vanuit Voor-Indië en de oude kunsten der Hindoes. Onder kunst-critici treft men herhaaldelijk een weifelen aan, welk deel van deze kunst als het belangrijkste moet worden beschouwd en hierbij vertoonden zich dezelfde problemen als dit het geval is bij de kenterende waardeering van de zgn. Gandhâra-kunst in Indië. Daar ziet de archaeoloog in de in Gandhâra, in Noord-Indië, gevonden overblijfselen uit den tijd van hellenistische inmenging in indische zaken, gaarne den oorsprong van alle latere indische kunst en de nauwere verwantschap met de helleensche kunst doet de eerste dan tevens hooger in de schatting dezer klassici van professie aanslaan. Van andere zijde is herhaaldelijk gewaarschuwd tegen overdrijving van die belangrijkheid en het duurde dan ook niet lang of deze groep maakte zich schuldig aan dezelfde overdrijving; zij ontkende dat de kunst van Gandhâra ook maar van eenige belangrijkheid voor de latere indische kunst zou geweest zijn en meende te moeten aannemen dat de essentiele elementen dier kunst reeds lang vóór dien tijd aanwezig waren, doch door een of ander toeval ons niet bekend werden.

Voor de indonesische kunst van de hindoeïstisch beïnvloede eilanden verkeerden wij nu ongeveer in het eerste geval. Zij, die eenmaal zich ingewerkt hebbende in de kunst van het „Moederland” Voor-Indië, op Java bouwwerken aantroffen, die een frappante gelijkenis vertoonden met wat

zij in Indië kenden, spraken al gauw van een Hindoe-tijd op Java en meenden in allen ernst dat de oudheden van dit eiland zonder uitzondering door koloniseerende Hindoes waren gewrocht. Latere onderzoekers, met Brandes aan het hoofd, erkenden dat tenminste op Oost-Java de javaansche, d.w.z. indonesische elementen duidelijk naar voren traden, maar waren van meening dat dit slechts tot schade van de kunst geschiedde: het is de bovengenoemde degeneratie-theorie.

Naar mijn meening echter dient men te gaan inzien, dat het naar voren treden van specifiek indonesische eigenschappen, hoezeer zij ook de hindoe-javaansche kunstuitingen voor ons moeilijk te begripen maken, niet deze qualificatie verdienen kunnen en dat eerder gesproken moet worden van een opkomst dan een neergang.

Het probleem verandert dus van inhoud; niet langer dient men zich af te vragen hoe het mogelijk is, dat wij op Oost-Java zulke sterk van de midden-javaansche kunst verschillende en voor ons soms nauwelijks te genieten kunstproducten aantreffen en moet men aan de hand van het algemeene oordeel over den Javaan hiervoor een oplossing trachten te vinden, doch men moge aannemen, dat wij op Oost-Java in staat zijn aan de hand van deze kunstvoortbrengselen een nieuw oordeel over dien Javaan te vestigen. Het spreekt vanzelf dat het in de laatste decennien gewijzigde oordeel over de prestatie-mogelijkheden van den Indonesier en meer in het bijzonder van den Javaan, hierin een belangrijk aandeel heeft gehad.

De vraag luidt dus: wat is het aandeel van de indonesische cultuur in de oost-javaansche kunst?

**

Bezien wij het nieuwe probleem eens iets nader. Talrijke, sterk in het oog vallende verschillen tusschen de kunst van Midden-Java (dus die van $\pm 700-900$ A.D.) en die van Oost-Java (± 1000

— 1500 A. D.) hebben tot nog toe geen afdoende verklaring gevonden.

Allereerst is daar het feit, dat het tempelterrein op Midden-Java een systematisch samengesteld en volgens een systematisch verdeeld plan „aus einem Gusz” gevormd beeld vertoont, waarin elk onderdeel als de punten op den cirkelomtrek in een bepaalde verhouding staat tot het middelpunt, in casu het hoofdbouwwerk en in vele gevallen niet meer dan een verkleinde editie daarvan is. Zoo vinden wij het bij de tjañdi's Lara Djonggrang (vulgo Prambanan), Sewoe en vele andere. In sommige gevallen schijnt de bestaande toestand een onderdeel te zijn van een niet geheel uitgevoerd plan, zooals verondersteld werd voor de trits Baraboedoe-Pawon-Mendoet, waarbij in het oorspronkelijke project zou hebben gelegen een dergelijke uitbouw naar de overige drie hoofdwindstreken. Hoe dit ook zij, de systematische en concentrische indeeling van den stoepa Baraboedoe zelf vertelt hoezeer ook dit bouwwerk in het bovenbedoelde systeem past. Symmetrie is daarbij een voor-naam ding en symmetrische verdeling van de versierende onderdeelen van elken middenjavaanschen tempel kan men overal terugvinden.

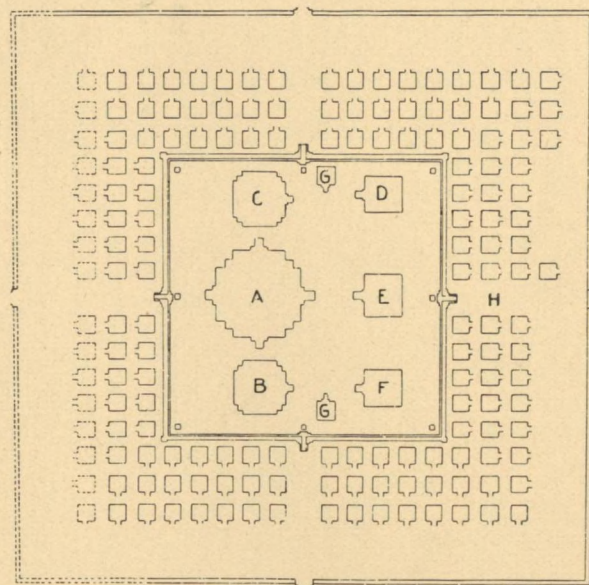
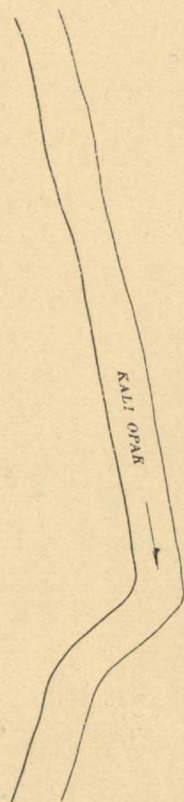
Hoe geheel anders is dat op Oost-Java.

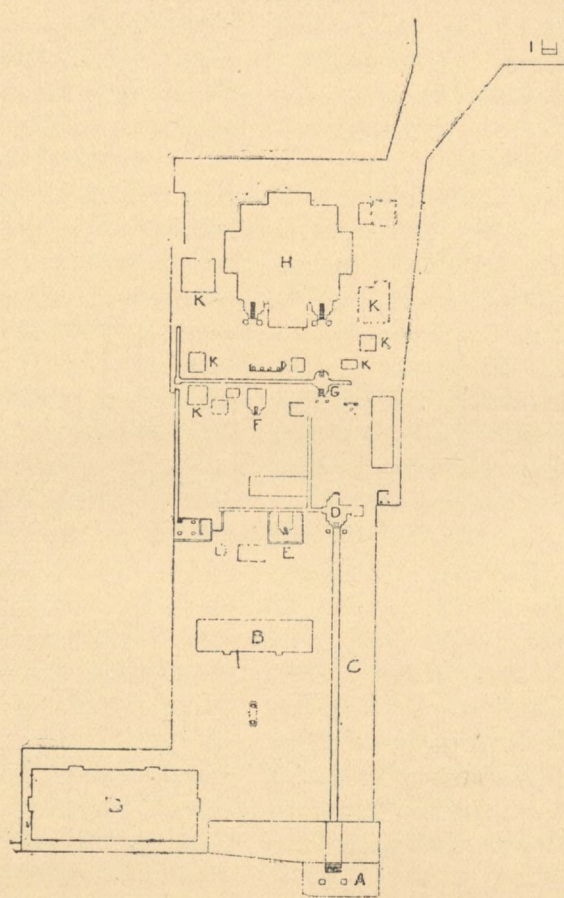
Daar biedt het tempelterrein van tjañdi Panataran een zóó verwarrend onsymmetrisch en onsystematisch beeld, dat men oogenblikkelijk voelt hier weliswaar te doen te hebben met een vooraf gevormd plan, maar een plan, dat om verschillende redenen herhaaldelijk wijzigingen heeft ondergaan en naar behoefte is uitgebreid.

Een niet als op Midden-Java in het midden gelegen, doch ver naar achteren verschoven hoofdtempel vertoont in de rangschikking zijner terrasvormige verhoogingen eveneens een neiging om het hoofdaccent naar achteren te verleggen. Niet centrisch, doch ex-centrisch is het

SITUATIE
VAN DE
LARA-DJONGGRANGTEMPELGROEP

Plattegrond Tiandi Lara Djonggrang.

Plattegrond Tjandi Panataran.

tempelsterrein aangelegd en daarbij is gezorgd het hoofdaccent geheel achteraan te doen vallen. Men treft op de verschillende onder-erven, waarin het geheele tempelsterrein is verdeeld, ettelijke bouwwerken aan, waarvan er niet twee aan elkaar gelijk zijn, niet in vorm, doch ook waarschijnlijk niet in beteekenis. Het geheel maakt dan ook een onoverzichtelijken en eenigszins rommeligen indruk, geheel in tegenstelling met de overzichtelijkheid en geordendheid der midden-javaansche tempelcomplexen.

Het is zeker niet toevallig dat wat Midden-Java in dit opzicht te zien geeft, treffend overeenkomt met wat wij in Indië hebben leeren kennen, terwijl de oost-javaansche kenmerken gelijkelijk gelden voor de jongste balische tempelerven en, wat meer zegt, hun tegenhanger vinden in een rangschikking van vereeringsservan met het hoofdaccent achteraan, zooals die in Polynesië voorkomt.

Het gaat, zooals wij later zullen zien, niet aan, deze merkwaardige en met parallele uitingen in andere streken blijkbaar samenhangende verschillen zonder meer uit een degeneratie van de midden-javaansche kunst op Oost-Java te willen verklaren. Met zulk een verklaring verklaart men in dit geval niets.

Een tweede verschil is, om nog even bij de architectuur te blijven, gelegen in den inhoud der tempelruimten. Op Midden-Java treft men, voornamelijk in het Zuiden en met name bij de boeddhistische bouwwerken, tempelkamers aan, die een groote ruimtewerking hebben, al is het er een, die moet hebben aangedaan als die van een grot. Immers, van licht en lucht zal weinig te merken zijn geweest en zeker kunnen wij aannemen, dat deze grootere ruimten niet hun oorsprong hadden in het moeten bevatten van een groote menschenmenigte. Dit zou in strijd zijn met hetgeen wij over den eeredienst uit die tijden weten, een eeredienst die uitsluitend in handen was van priesters en waaraan leeken zeker

niet dan van uit de verte zullen hebben deelgenomen.

Op Oost-Java echter zoeken wij dergelijke groote tempelkamers tevergeefs en slechts bij enkele tempels kunnen wij bepaaldelijk van een ruimte spreken; de meeste gevallen vertoonen een klein vertrek, waarin nauwelijks eenige menschen kunnen staan.

Hier zou de degeneratie-theorie schijn van kans hebben, ware het niet dat uit de constructie geenszins een verloren gaan van de voor het besluiten van groote ruimten benoodigde kennis bleek en de bouwtechniek vrijwel dezelfde is als tevoren. Daarenboven zou deze „degeneratie" dan reeds bij den aanvang der hindoe-javaansche kunst hebben ingezet (Diëng). Beneden zal blijken hoezeer dit van beteekenis kan worden geacht.

Beschouwen wij verder het eigenlijke tempellichaam, dan valt het op, dat op Midden-Java de dakbekroning door een sterk minderende herhaling van het tempellichaam niet meer is dan een bekroning van een massaal lichaam, op welke laatste zonder meer het hoofdaccent valt, terwijl op Oost-Java het dak eigenlijk het voornaamste deel van het bouwwerk wordt en van verre evenzeer domineert in zijn piramide-vorm als de toempang(verdieping)-daken der balische meroe's en de pagoden-torens in China. Weliswaar is van menig bouwwerk op Oost-Java het dak niet meer aanwezig, doch aan den eenen kant kunnen het beroemde jaartal-tempeltje van Panataran en de poort Badjang Ratoe van Madjapahit, aan den anderen kant de in gedachten te reconstrueeren kolossale toempangdaken van den hoofdtempel en den nâga-tempel van Panataran duidelijk maken hoezeer bij bijkans alle religieuze bouwwerken het hoofdaccent op het dak zal zijn gevallen en hoe daarin de pyramidale verdiepingvorm kenmerkend moet geweest zijn.

Ook hier is degeneratie een nietszeg-

gend woord. Het constateeren van tusschenliggende overgangsvormen geeft althans opheldering in het vraagstuk der beweegredenen, die tot een dergelijke omvorming leidden.

Bij de ornamentatie van het tempelbouwwerk zijn eveneens verschillen aan te wijzen, die zich niet zonder meer uit een ontaarding laten verklaren.

Op Midden-Java vinden wij namelijk aan de allermeeleste bouwwerken links en rechts van een toegang of schijntoegang een lijstwerk, dat boven de poort, het raam of de nis zijn oorsprong heeft in een kâla-kop (daemonen-kop) en aan de onderzijde aan weerskanten uitloopt in een makara-kop (kop van een mythisch monster met korte opkrullende slurf en wijd geopen den bek). Zoodra wij onsechter op oost-javaansch terrein begeven valt het op, dat wij deze combinatie (kâla-makara-omlijsting) in sterk verminderde hoeveelheid aantreffen, ja, eigenlijk niet aantreffen, althans niet in dien zin, als op Midden-Java, waar ze schering en inslag is. Ware het hiermede afgeloopen, zoo zouden de voorstanders der degeneratietheorie in het gelijk gesteld kunnen worden. Wij zien echter, hoe op Oost-Java in de plaats van dit ornamentstuk een ander treedt, nl. de nâga, de mythische slang, al of niet verbonden aan den kâla-kop door de aan weerszijden van de opening loopende banden, meestal zelfs in de opgestoken handen aan weerszijden van den kâla-kop gevangen gehouden. Ja, men zou zelfs meer in het algemeen kunnen zeggen, dat, waar op Midden-Java de makara als ornamentstuk (dus niet alleen als nisomlijsting) de hoofdrol speelt, hij deze heeft overgegeven aan den nâga van Oost-Java.

Gelet op het groote verschil tusschen beide motieven is het zonder meer duidelijk, dat ook hier van degeneratie geen sprake kan zijn.

Doch wij gaan verder.

Aansluitende aan het bovenbesproken ornament, komen wij tenslotte bij de

reliefvoorstellingen, waaraan de javaansche tempels zoo bijzonder rijk zijn en welker verluchtend karakter ten opzichte van de oud-javaansche cultuur nog lang niet is uitgebuit. Op Midden-Java zijn deze reliefs van een vormgeving en stijl, die ze zelfs in den ouden tijd van Raffles zonder meer genietbaar maakten voor westersche belangstellenden, d.w.z. zij bevatten om bovenomschreven redenen van genetischen aard voldoende elementen, die ook in de voor het Westen als non plus ultra geldende klassieke beeldhouwkunst zijn aan te treffen. Hun stijl is niet te ver verwijderd van die der laat-hellenistische kunstwerken uit Centraal-Azië en andere aziatische streken, waar Hellas' invloed zich vroeg of laat heeft doen gelden en de betrekkelijk geringe indianisatie, die de hier bedoelde kunst in Indië had ondergaan, werkt voor den klassiek geschoolden westering weinig storend, zoodra hij zich door eenige studie eenigszins heeft ingewerkt in indische toestanden en vormen. Geheel anders staat de Javaan daar tegenover; datgene, wat den Westering het genieten à vue mogelijk maakt, verzet zich bij hem, inzooverre hij zich niet innerlijk heeft aangepast aan het Westen, tegen een oogenblikkelijke appreciatie. Hem zegt de kunst van Oost-Java meer.

Want deze vertoont ons plotseling (boven meldde ik reeds, dat het tijdsverschil tusschen de jongste midden-javaansche reliefs van de bovenbedoelde stijlwerking en de oudste oost-javaansche reliefs niet veel meer dan een halve eeuw kan zijn) een geheel ander type.

In de plaats van een naturalistische, niet zelden realistische, doch steeds als projectie der legendarische gegevens in de werkelijkheid te kenmerken stijl treedt, eerst schuchter, later brutaler, een stijl op die althans naturalistisch zonder meer kan genoemd worden, daar hij in zijn elementen reeds alle latere wajang-kwaliteiten vereenigt. Door de daar te constateren profielhoudingen, in hun lengte ge-

Aanzicht Tjandi Pawon (gerestaureerd).

Aanzicht Jaartal-tempel Panataran.

chargeerde armen, door hun frontaliteit en vooral door de ontoombare lust tot vul-ling van het open vlak met allerlei motie-ven, die schijnbaar niets met het geheel te maken hebben, staat deze stijl reeds bij zijn aanvang mijlen ver van den midden-javaan-schen en kan hij, wat meer zegt, bij geen enkele typeerende trek van dezen laatsten aansluiten. Dit kenmerkende en veelzeg-gende onderscheid, dat niet gradueel, doch essentiëel moet genoemd worden, is door bijna alle onderzoekers der javaansche oudheden op onverklaarbare wijze over het hoofd gezien; onverklaarbaar, tenzij wij moeten aannemen, dat zich hier het-zelfde voltrok wat zoo vaak elders te constateeren valt en men eenvoudig, omdat dit onderscheid zich tegen de op-geworpen degeneratie-theorie verzette, er de oogen voor gesloten heeft.

Rest mij nog een laatste gebied aan te wijzen, waarop een uit de voorafgaande stijlen onverklaarbare verandering heeft plaats gehad: dat van de rondplastiek.

Hier is de wezensverandering niet minder duidelijk. Aan den eenen kant op Midden-Java een beeldkunst, waarbij dezelfde kenmerken als bij de reliefkunst naar voren treden; waarbij een aan de traditioneel-gebonden vormenkanon aan-passend naturalisme niet is te ontkennen, hoezeer dit dan ook dienstbaar is ge-maakt aan de voor het Boeddhisme geldende eischen van expressie van geeste-lijke toestanden en waarden, waarbij de fi-guratie en modelleering der godsvoorstel-lingen zich nauw aansluit aan de realiteit van het indische vorsten-ideaal; waarbij ten slotte het godenbeeld, evenzeer als dit bij de reliefs het geval was, een pro-jectie mag heeten van een schat van legendarische gegevens in de werkelijk-heid en de beeldhouwer zich ertoe heeft gezet om deze moeilijke problemen (vele armen, hoofden, attributen enz., enz.) zoo reëel mogelijk op te lossen en wel steeds met behoud van het bovennatuur-lijke vorsten-ideaal. Aan den anderen kant een streven naar een onwezenlijke

frontaliteit, die tenslotte een lijk-achtige houding voortbrengt, naar een streng-heid en onwezenlijkheid, die de voort-brengselen zeer vaak ongenietbaar maakt voor degenen, die zich langeren tijd of uitsluitend met het midden-javaansche type hebben beziggehouden.

Hier is de verleiding om de degeneratie-theorie aan te hangen ongetwijfeld het grootst. Want een mindere vaardig-heid en een minder levendig besef der oude vormen zou zeer licht tengevolge gehad kunnen hebben een vereenvoudiging of vermijding der problemen en dit zou on-getwijfeld aanleiding hebben kunnen geven tot een zeker verstarring der figuratie.

Alvorens stuk voor stuk deze opge-somde eigenschappen van de oost-javaan-sche kunst aan een nader onderzoek op hunne eigenlijke waarde te onderwerpen en na te gaan in hoeverre er een andere oplossing van het daardoor gestelde pro-bleem mogelijk zal blijken, een oplossing, die minder simplistisch is en minder lacunes overlaat, is het goed er nog even aan te herinneren dat ik bij de tegenstel-ling Midden- en Oost-Java voornamelijk op het oog heb de boeddhistische kunst van het Zuiden van Midden-Java en voor-loopig die van het Diëngplateau en om-liggende oudheden buiten beschouwing laat. Waarom, zal zoo aanstonds blijken. Hier kan slechts gezegd worden, dat de midden-javaansche kunst tamelijk scherp te verdeelen valt in een noordelijke groep, waartoe de bovenbedoelde oudheden van den Diëng enz. behooren en een zuide-lijke, waarin de op Java gebrachte kunst van het groote soematraansche rijk Gri-widjaja, de zoogenaamde Çailendra-kunst (aldus genoemd naar de heerschende dynastie), den hoofdschotel voor zich op-eischt en de niet-boeddhistische kunst-uitingen zeer sterk heeft beïnvloed. De kunst van den Diëng is hoogstwaarschijn-lijk eerder op Java gekomen en sluit aan

bij historische gegevens uit een ciwaïtisch rijk, dat zijn centrum had in de Kědoe en zijn vorstengeslacht opvoert tot in Zuid-Indië in den tijd van ongeveer de zesde en zevende eeuw na Christus. De çailendra-kunst daarentegen is vanuit het boeddhistische Çriwidjaja op Java gebracht en zal, als wij ons niet bedriegen, eerder onder noord-indische invloeden staan. Deze twee scherp te onderscheiden groepen met elkaar vereenzelvigen zal het probleem zeker moeilijker maken, dan het reeds is.

* * *

Het is helaas niet mogelijk in dit kort bestek en met een beperkt afbeeldingmateriaal voldoende gegevens te verschaffen, die de door mij voorgestane oplossing van het probleem kunnen staven. De wellevendheid gebiedt niet al te zeer de geboden ruimte in dit gastvrije tijdschrift te usurpeeren. Dit is echter ook niet noodig, aangezien ik elders ruimschoots heb uiteengezet, wat mij er toe bracht van de degeneratie-theorie af te wijken en naar een andere oplossing te zoeken. Zij, die nader op de zaak wenschen in te gaan, kunnen zich daar vervoegen. Hier gaat het er slechts om ons in groote trekken een beeld te verschaffen, van wat ik elders noemde het magicisme in de oost-javaansche kunst. Met dit woord bedoel ik niet meer dan het feit, dat de hier, op Oost-Java, in de kunst zich meer en meer manifesterende wereldbeschouwing en geestesgesteldheid er een is, die dóór en dóór magisch genoemd kan worden en alleen door de „prae-animistische” theorie voldoende kan worden verstaan.

Het is nog niet zoolang geleden, dat men algemeen aanvaardde, dat de „godsdienst”, dien men in den Archipel aantrof, voldoende kon worden aangeduid met den naam Animisme en dat men door het gebruiken van dit woord de werkelijke verhoudingen tamelijk zui-

ver benaderde. Men verstond daar dan onder een geloof in het bestaan van afzonderlijke machten, geesten of daemonen, die bijkans elk onderdeel der levende, zoowel als doode natuur „bezitten” en door middel van offers moeten worden afgeweerd of gunstig gestemd.

Men heeft echter leeren inzien, dat zulk een zienswijze niet alles kan verklaren, wat een verklaring behoefde en er verschillende zaken overbleven, die even duistere motieven kenden als voorheen. Men ontdekte, dat zulk een animistische wereldbeschouwing, zoo zij al afzonderlijk voorkomt, rust op een breede basis van voorstellingen, die in oer-oude opvattingen wortelen en die te kennen zijn uit allerlei gebruiken en gewoonten bij enkele primitieve volken.

Deze wereldbeschouwing gaat van verschillende praemissen uit, welke alle op te sommen ons hier veel te ver zou voeren. Toch wil ik wijzen op een enkel merkwaardig feit, dat in het bijzonder van belang zal zijn voor het beter verstaan van de oost-javaansche kunst.

De prae-animistisch of magisch denkende mensch ziet in de natuur niet een aantal afzonderlijke, als menschenlijke geesten optredende machten, doch veronderstelt dat alle gebeuren, alle ontstaan, alle vergaan het gevolg is van de wijze, waarop een allesvervullende magische kracht aanwezig is. Een teveel van deze magische macht kan voor sommige menschen evengoed noodlottig zijn, als een te weinig ervan voor weer anderen. Deze magische kracht wordt natuurlijk het duidelijkst waargenomen in den mensch en manifesteert zich daar in alles, wat de levensfuncties regeert; in het binnenste van het lichaam besloten, treedt zij naar buiten in de warmte van het bloed, van de fecaliën e.d. Een grondstelling van het primitief-magisch denken nu, die zeker verband zal houden met het symbolisme uit de psycho-analyse, is de opvatting dat gelijkenis tevens verwantschap beteekent en

zoo zal dan ook alle in de natuur optredende warmte, als die van de zon, van het vuur enz. geacht worden dezelfde magische kracht uit te maken, welke wij voor den mensch als levenswarmte kennen. Op allerlei wijzen tracht men nu die voor het bestaan van de wereld noodzakelijk gedachte kracht te behouden of in bepaalde verhoudingen aan te kweeken. Waar men dan ook om verschillende redenen het behoud van het „leven“, d.w.z. de magische lichaamswarmte, wil bewerkstelligen, tracht men op allerlei wijzen, die door de eeuwen heen geworden en als traditie plaatselijk geijkt zijn, door sympathische magie in zijn doel te slagen; door het aansteken en onderhouden van een vuur of vlam in tijden van gevaar voor de betrokken persoon, (bij kraamvrouwen, bij langdurige afwezigheid enz.) en dergelijke.

Het algemeene karakter van die vuurkracht wordt duidelijk gedemonstreerd door het feit dat niet alleen voor den mensch, doch evenzeer voor het belangrijkste hemellichaam, de zon, dergelijke praktijken worden in acht genomen (vuurceremoniën bij zonnewenden enz.). Doch ook alles wat door gelijkenis verwant geacht wordt aan het vuur (roode kleur), of op andere wijze met vuur samenhangt (ijzer, pottenbakkerswerk enz.) zal zulk een werking kunnen ten gevolge hebben.

In het algemeen kan men dus zeggen dat de juiste verhoudingen der magische kracht, noodig voor het onderhoud en behoud van de wereld en alles wat daarin is, door ingrijpen van den mensch kunnen worden in stand gehouden of verbeterd.

Evengoed als nu stervende menschen hunne levenskracht tegelijk met hun levensvuur inboeten, evengoed kunnen zij op een of andere wijze in het bezit komen van een surplus, dat voor sommigen gevaarlijk (magisch-gevaarlijk) kan zijn, voor anderen, helden bij de gratie gods, zeer goed te verdragen en te benutten tot

het verrichten van allerlei bovennatuurlijke daden. Zulk een surplus heet in de indonesische wereld *sěkti*, in Indië *tédjas*, en uit zich door een bij enkele gelegenheden naar buiten tredende en door anderen te constateeren vuurgloed, welke gloed wij zoowel in den *Islâm* kennen in den „noer noeboewwat“, als in de oud-javaansche geschiedenis in den vuurgloed, die uit de schoot van enkele vrouwen-met-bovennatuurlijke-kracht straalde (Ken *Dědēs* uit de *Pararaton*).

Het aureool is er een ook in het Westen erkende en geijkte vormgeving van.

Waar men als vaststaand mag aannemen, dat de basis, waarop de cultuur van ieder volk in opgebouwd, in wezen een dergelijke is en waar wij bij eenig onderzoek dagelijks in ons eigen leven nog talloze overblijfselen daarvan kunnen constateeren, die weliswaar niet meer als zoodanig bewust gevoeld worden, doch met groote hardnekkigheid in leven blijven (vooral bij geboorte-, huwelijken en begrafenisgebruiken), daar kan het ons niet verwonderen, zoowel bij de Hindoes als bij de Indonesiërs iets dergelijks te moeten constateeren. Het komt er echter op aan te weten of deze teekenen van een magische wereldbeschouwing voortspruiten uit een levend besef daarvan en een heilig geloof in de juistheid of dat zij niet meer zijn dan overblijfselen uit een overwonnen tijd, gedeeltelijk vervangen door andere opvattingen en slechts als fossiel terug te vinden in de uitingen van den geest.

Naast de literatuur nu is juist de kunst in staat ons daaromtrent veel te leeren. Reeds wees ik op het aureool, dat zoowel in de christelijke als in de indische kunst voorkomt, doch in de toepassing in alle gevallen duidelijk verraadt, dat het niet meer is dan een overblijfsel van een oorspronkelijk, wellicht in Centraal- of West-Azië geboren vormgeving van de uitstraling der boven-het-gewone gaande magische kracht van goden- en heldenfiguren. Een enkele maal komt het voor

op een wijze, die ons zou kunnen vertellen, dat de beeldhouwer er meer in zag dan een traditie alleen. Bij een boeddha-beeld uit de Gandhâra-periode treffen wij namelijk boven de schouders een vlam-mengroep aan die in dit opzicht een novum mag heeten; althans voorzoover mij bekend is. Het is echter zeer goed mogelijk, dat ook deze voorstellingswijze niet meer dan een traditioneele moet worden genoemd.

In den Archipel staan de zaken echter anders en het is de oost-javaansche kunst die ons dat leeren kan.

Op de reliëfvoorstellingen van verschillende tempels komen namelijk rondom en los van enkele voorname figuren kleine of grootere vlammen voor, die een puzzle vormden voor den onderzoeker of als zonder beteekenis eenvoudig over het hoofd zijn gezien. Het duidelijkste voorbeeld vertoont een reliëfpaneel van den hoofdtempel van Tjandi Panataran, waarop Hanoeman, de aap uit het Râmâjana, die bovennatuurlijke daden kan verrichten, opspringt uit de vijver, waarin hij een bad nam ter opruiming van den strijd tegen de daemonen. Rondom de staart van den grooten held zijn enkele vlammen uitgebeeld. Zooals bekend is, volgt op deze episode uit het Râma-verhaal een andere en wel die, waarbij de aap door de daemonen wordt gevat, zijn staart in olie wordt gedompeld, in brand gestoken en tenslotte de huizen van Langkâ door de onverwachte sprongen van het slachtoffer een prooi van het vuur worden. Brandes, die het eerst deze paneelen beschreef, meende dat de beeldhouwer zich had vergist en abusievelijk de vlammen van dat staartvuur reeds nu had willen uitbeelden. De vele keeren dat op zulk een vergissings-veronderstelling moest worden teruggekomen, aangezien naderhand bleek, dat de beeldhouwer wel degelijk bepaalde bedoelingen had met hetgeen door de onderzoekers voor vergissingen werd aangezien, geven ons de vrijheid, ook hier niet allereerst

aan een vergissing te denken, vooral waar het hier het allervoornaamste bouwwerk van Oost-Java geldt. Met andere woorden, in deze vlammen meen ik te moeten zien de vormgeving van een magischen gedachtegang, waarbij men Hanoeman in het bad zijn magische krachten laat hernieuwen.

Het resultaat daarvan wordt dan uitgebeeld in de vlammen, die als uitingen van zijn nieuw verzameld surplus aan die kracht, rond hem zijn aangebracht.

Gelukkig staat het geval niet alleen en kunnen wij in de oost-javaansche kunst (niet in de midden-javaansche) talrijke parallelen aanwijzen, terwijl de vlammen der mexikaansche helden- en godenfiguren en die van de chineesche en japan-sche kunst als parallelverschijnselen in andere culturen het geheel geloofwaardiger kunnen maken.

**

Ziet hier een uiting van wat ik noemde het magicisme der oost-javaansche kunst — één uiting, want er zijn er veel meer en alle wijzen erop, dat de grondslag, waarop deze kunst werd opgebouwd, er een was, welke als het ware is gedrenkt in magische opvattingen. Deze opvattingen, deze wereldbeschouwing waren levend, niet verdrongen tot in het onderbewustzijn van het javaansche volk, van waar zij bij enkele gelegenheden plotseling naar voren zouden treden, zooals dit bij de godsdienstige systemen der Hindoes het geval was. Daar had de werkzaamheid van het bewuste denken een ingewikkeld systeem gelegd over den ook in Indië natuurlijk aanwezigen bodem van magische volksoopvattingen, doch dit systeem heeft zich door de eeuwen heen weten te handhaven; waarschijnlijk doordat het telkens opnieuw gevoed en versterkt werd vanuit de streken, die het hadden doen geboren worden en die in het Noorden het indische land begrensden. In het Zuiden bleek het dan ook minder

Reliefpaneel Tjandi Lara Djonggrang met Hanoeman-figuur.

Reliefpaneel Tjandi Panataran met Hanoeman-figuur.

sterk en hecht en drong door dit nieuwe kleed de oude inhoud maar al te vaak heen.

Ongeveer gelijkwaardig aan wat Zuid-Indië te zien gaf, waar het daemonische der duiveldansen en der geestenbezweeringen ten duidelijkste de onvoldoendheid van dat systeem demonstreert ten opzichte van het daaronder schuilende volksleven, moet het indonesisch proces worden beschouwd.

In dat opzicht verschaft ook Tibet in de ontwikkeling van zijn kunst en cultuur een parallel en laat de eeuwig herhaalde strijd tegen de heterodoxie niets anders dan een variant zien op wat zich in den Archipel op vreedzamer wijze voltrok: restauraties in tibetaanschen trant zijn overigens ook voor Bali bekend, zooals de Tjalon-arang-legende ons kan leeren. En, mutatis mutandis, zijn er ook in het Westen talrijke cultureele feiten te constateeren, die een naar boven dringen van oude magische opvattingen verraden, en vooral in tijden van sociale ontwrichting getuigen van het nimmer geheel verdrongen collectief-onbewuste in Jung'schen zin.

Dit proces van doordringing der opgelegde cultuur met oud-inheemsche magische voorstellingen, dat in het Westen en wellicht ook in het klassieke Indië herhaalde malen werd gecorrigeerd, blijkt in den Archipel deze correctie in steeds minderende mate te hebben ondergaan en heeft tenslotte geleid tot een dienstbaarmaking van het nieuwe aan het oude. De wijze waarop dit geschiedde is nog niet volkomen duidelijk, ook al omdat de Indonesiër hierbij de hulp inriep van hetgeen vóór-hindoesch cultuurbezit was en juist hierover zijn wij maar al te slecht ingelicht. Doch voor enkele onderdeelen is het niettemin reeds nu mogelijk de verandering te constateeren en als uiting van bovenbedoeld proces aan te merken; daartoe behoort zeker het magicisme der vlammen op de oost-javaansche reliëfvoorstellingen.

Maar er is meer.

Boven wees ik reeds op de min of meer wonderlijke verandering, die het vrije beeld heeft ondergaan (terloops zij opgemerkt, dat van eigenlijke rondplastiek op Java bijna niet gesproken kan worden, daar ook in het midden-javaansche tijdperk de beelden tegen een achterstuk zijn aangebracht en daarmee gedeeltelijk samenhangen. Uitzonderingen hierop zijn o.a. de beelden van Tjandi Banon). Zij bestaat voornamelijk hieruit, dat de bij midden-javaansche beelden aan Indië herinnerende „bhangga'', enkel- of meervoudige doorbuiging van het lichaam, verdwijnt en dat daardoor het beeld een zekere stijfheid verkrijgt, welke stijfheid dan door allerlei andere veranderingen wordt versterkt om ten slotte een mummie-achtige gedaante in het leven te roepen en het beeld er als een lijk uit te doen zien.

De oplossing van deze overgang van levend godenbeeld naar doodenbeeld is te vinden in het slechts voor Indonesië en Achter-Indië bekende gebruik om de asch der overleden vorsten bij te zetten in een put, waarboven een bouwwerk wordt opgetrokken. In dit bouwwerk bevond zich een beeld van die godheid, welke reeds gedurende het leven met den vorst werd geïdentificeerd en in wiens uiterlijke verschijning de overleden vorst nu wordt afgebeeld. Bij de bekende verwantschap der indonesische en achterindische culturen is er alles voor te zeggen hierbij te moeten denken aan gebruiken als het plaatsen van herdenkingspalen voor overleden vorsten en hoofden, al of niet voorzien van een uit het hout gesneden menschegeaante, welke den overledene moet voorstellen. Dit gebruik is over een groot deel van den Archipel verspreid en sluit aan bij het gebruik der Toradja's inzake de zgn. doodengalerijen, ondiepe grotten in de rots, waarin de overledenen in effigie worden geplaatst. Om van schedelkorwars nog te zwijgen. Waar tot nog toe niets bekend is over een dergelijk gebruik in de op Java geïntroduceerde klassieke Hindoe-religie, mogen

wij aannemen, dat hier een oud-inheemsch, niet door de Hindoe's geïmporteerd gebruik te constateeren valt, iets, waarvoor ook andere zaken pleiten. Een dergelijke bijzetting van de asch in een tempel schijnt in de meeste der ons bekende tjañdis plaats gevonden te hebben en het woord tjañdi zelf, afgeleid van een naam van Doergâ (Tjañdi of (Tjañdini, kerkhofgodin), heeft als werkwoordsvorm de beteekenis van bijzetten zonder meer.

Tjañdi beteekent dan ook niet tempel, doch doodentempel, bijzettingstempel en is eerst door de archaeologen als woord voor godsdienstig bouwwerk in het algemeen aangewend. Evenmin als elk boeddhistisch bouwwerk een stoepa is, is elke tempel op Java een tjañdi.

Dat dergelijke beelden in bijzettingstempels zullen hebben gediend als media tusschen den nieuw opgetreden en den overleden vorst, dus als tijdelijke zetel van den geest van den gestorvene, mag men op grond van analogieën in de niet-hindoeïstische wereld aannemen. Daar toch wordt de geest van het overleden stamhoofd wel degelijk geraadpleegd en speelt de doodenpaal daarbij een zekere rol; aan den anderen kant treft dan een passage uit een eerstdaags te publiceeren oud-javaansche oorkonde, waarin de geesten der gestorven voorvaderen van een vorst in het eedsformulier met naam en toenaam worden aangeropen, terwijl met name in de historische oud-javaansche literatuur talrijke plaatsen zijn te vinden, die slechts op deze wijze een bevredigende verklaring kunnen vinden.

Zelfs vraag ik mij af of niet de oud-inheemsche expositie der lijken, die door de invoering van hindoeïstische begrippen voor een verbranding heeft moeten plaats maken, zich in deze doodenbeelden een vervanger heeft geschapen voor het verloren en aldus de door verbranding verloren gegane magische schakel tusschen overledenen en overlevenden weer herstelde. Daarenboven doet de bij latere oost-javaansche bijzettingenbeelden op te

merken vergrooting van het hoofd onmiddellijk denken aan de bijzondere magische beteekenis van dit lichaamsdeel, zooals dit in gelijk verband door de in „bijzettingstempels” geplaatste schedelkows elders in den Archipel wordt gedemonstreerd. In ieder geval is door de onderzoekingen van den laatsten tijd duidelijk geworden, dat de meeste der oost-javaansche tjañdi-beelden als bijzettingenbeelden zijn op te vatten en kan ons de sterke afwijking van de normale typen der godenfiguren, waarmede zij zelden zijn geïdentificeerd, op het spoor brengen van hunne werkelijke magische beteekenis: schakel tusschen de wereld der dooden en der levenden, plaats van contact, dat de nabestaanden doet profiteeren van de magische beteekenis der overleden vorsten. Op welke wijze dit contact verkregen werd en of het het volk betrof of den vorsten-zoon, die tot de opvolging was geroepen en die op deze wijze zijn magische energie-„lading” aan dat beeld en op die daartoe geëigende plaats kon aanvullen of onderhouden, is nog verre van duidelijk. Voortgezet onderzoek in deze richting kan hier misschien nog veel ophelderen en het grafbezoek der Javanen is hierbij bijzonder leerzaam.

Is hierdoor al een weg gewezen waarlangs men tot een verklaring kan komen van den veranderden inhoud der hindoe-javaansche reliefs en beelden, de vormveranderingen zijn niet steeds hierdoor op te helderen. Moge dit misschien al gelden voor de toenemende frontaliteit der oost-javaansche plastiek, de zoogenaamde wajang-stijl der oost-javaansche relieffiguren (waarmede men de treffende overeenkomsten van deze figuren met die der huidige wajang aanduidt) blijft onverklaard. Van verschillende zijden werd reeds gewezen op de mogelijkheid, dat deze overeenkomst werkelijker was dan men zou meenen en dat de huidige

wajangstijl zonder meer aan de oost-javaansche reliefstijl zijn oorsprong ontleende. Elders kwam men dan hiervan weer gedeeltelijk terug en veronderstelde men een parallele ontwikkeling voor beide categoriën, dus een oud-javaansche wajang, naast een stijlkundig daarmee samenhangende reliefstijl. Het laatste heeft zeker veel voor, maar laat den oorsprong onverklaard. Waar toch zouden dan deze nieuwe vormen vandaan zijn gekomen, als zij niet uit de midden-javaansche zijn ontwikkeld? Iets waaraan men zeker niet mag denken.

Hoewel minder aannemelijk dan de oplossing, die voor de bovenbehandelde verschillen tusschen Oost- en Midden-Java werd aan de hand gedaan, is toch de richting, waarin ik het onderzoek in dezen zou willen sturen, niet zoo geheel van waarschijnlijkheid ontbloomt.

Evenzeer als ik bij het bovenstaande uitging van kenmerkende verschillen, zoowel in uiterlijken vorm, als wel in wezen, moet ik ook hier de aandacht vestigen op datgene, wat den wajangstijl van Oost-Java van den naturalistischen stijl van Midden-Java onderscheidt. En dan vind ik als een der meest kenmerkende verschillen alweer de frontaliteit. Bij de beelden en de relieffiguren, die en face zijn gegeven, is zij zonder meer duidelijk, doch bij de profiel-figuren is zij slechts gedeeltelijk waarneembaar. Daar toch is door de plaatsing der beenen, armen en van het hoofd in de meeste gevallen getracht een werkelijk verband te leggen tusschen twee figuren eener groep, doch het bovenlijf blijft frontaal gericht en de schouders zijn in dat geval steeds beide zichtbaar. Indien werkelijk de oost-javaansche stijl zich logisch had ontwikkeld uit den midden-javaanschen, in welken laatsten dit niet steeds het geval is en waar frontale houdingen vaak gepaard gaan aan een frontaal plaatsen der voeten, zou een zoo scherp gestelde regelmaat van deze „egyptische" figuratie ondenkbaar zijn. Indien wij

daarentegen voor een oogenblik aannemen, dat de hindoeïstische stijlen van Midden-Java slechts invloed hebben uitgeoefend en wel op een bestaanden indonesischen stijl, die trekken gemeen moet hebben gehad met dien, welken wij heden nog op niet-gehindoeïseerde eilanden aantreffen, dan krijgt de zaak een meer aannemelijk karakter.

Een dergelijke vergelijking is echter zeer moeilijk, in sommige gevallen onmogelijk. Immers, de oud-inheemsche godsdiensten waren nu eenmaal anders dan de nieuw geïmporteerde en ook de kunstuitingen zullen naar hun inhoud en uiterlijk verschild hebben. Nu valt het op, dat de helden en goden in deze voorstellingen, dus de magisch-krachtige personen, het sterkst onderhevig zijn aan de frontaliteitswet, zoodat wij misschien een verband mogen leggen tusschen het magisch karakter der figuren en hunne wijze van uitbeelding. Een aardig voorbeeld hiervan leveren bijvoorbeeld de reliefs van Tjandi Soerawana, waar figuren van minderen rang op normale wijze „en profil" zijn weergegeven en waar van de beenen bij profielstelling slechts één te zien valt, terwijl op hetzelfde paneel een afgebeelde godin bij hare zittende profielhouding niet alleen toch tegen alle perspectief in beide beenen zichtbaar heeft, doch ook vrijwel het geheele lichaam in frontstelling plaatst. Dergelijke voorbeelden kunnen aantoonen, dat ons verondersteld verband tusschen magisch-krachtige personen en het bezigen van de frontaliteit inderdaad bestaat en dat vergripen tegen het perspectief niet altijd uit onkunde behoeven voort te spruiten. Weliswaar is het een ook elders te constateeren feit, dat de hoofdpersoon in een reliefvoorstelling meestal frontaal wordt gegeven, doch de systematische verbreiding daarvan over alle als magisch-krachtige personen te herkennen figuren en de half-frontale wijze, waarop deze op Oost-Java worden uitgebeeld, indien zij in verband staan

met een groep, pleit voor de opvatting dat de door de Hindoes eenmaal geleerde vormen werden gewijzigd, naar gelang zij zich verzetten tegen oud-inheemsche opvattingen inzake de magische waarde van enkele figuren en het daardoor noodzakelijk geworden frontale aspect dat zij, ter volledige beheersching van hun magischen invloed, moeten opleveren.

Deze vrees voor het oncontroleerbare van eenigerlei magische massa heeft er mijns inziens zeker eveneens toe geleid, dat de drie-dimensionaliteit, die op Mid-den-Java nog betrekkelijk sterk op te merken valt, op Oost-Java bijna volledig is verdwenen en slechts bij de magisch beschermde en in het tempelbinnenste verborgen rondplastiek in eere bleef, ook slechts gedeeltelijk. Het magisch-krachtige is slechts dan niet gevaarlijk, als het gekend en door daartoe overgeleverde middelen beheerscht kan worden; een relief met de ruimte-illusie der werkelijkheid in zijn driedimensionaliteit biedt een groter onoverzichtelijkheid en dus een groter mate van onkenbaarheid en dus gevaar.

Er zijn zoo nog talrijke merkwaardige dingen te constataren, die op een of andere wijze verklaard kunnen worden uit een magischen ondergrond en dus tot het bovenbedoelde magicisme behoren. Het zou veel te ver voeren, hier alles op te sommen en ik volsta met op een enkel feit te wijzen.

Allereerst is daar het phallisme der oost-javaansche tempels, dat door mij reeds te anderer plaatse in verband werd gebracht met magische voorstellingen. Het valt namelijk op dat op Mid-den-Java zoo schaars voorstellingen voorkomen, die door het opvallend aanbrengen van een phallus tot de categorie der obscene voorstellingen zouden behooren, terwijl op Oost-Java en het allermeeest op Soekoeh phallische voorstellingen lang geen zeldzaamheid zijn. Het behoeft thans wel nauwelijks nog een betoog om aannemelijk te maken, dat zulke voor-

stellingen allerm minst obsceen mogen genoemd worden, althans obsceen in den zin, die er in het tegenwoordige Westen aan wordt gehecht. Talrijk en talrijk zijn de voorbeelden uit de oud-aziatische culturen (die eveneens nog midden in het magicisme stonden!), waar ten duidelijkste blijkt, dat met de uitbeelding van zulk een phallus of andere geslachtelijke centra of functies slechts bedoeld is, de aan de lichaamsopeningen en de copulatie toegekende magische-kracht-uitstrooming te gebruiken tot afweer van booze invloeden; een tegenstroom te ontketen dus.

Welnu, in de in den Archipel gebrachte middeleeuwsche Hindoe-kunst waren deze gedachten tot in de lagen van het volk teruggedrongen, vonden zij althans geen uiting meer in de voortbrengselen der officieele kunst; daarentegen zullen op Oost-Java deze oer-oude opvattingen weer naar buiten breken en langzaam maar zeker het verloren terrein heroveren, tot ten slotte op Soekoeh een toestand ontstaat, die zich zeer goed met de phallische vooroudertempels elders in den Archipel, in het niet-gehindoeïseerde gedeelte, laat vergelijken.

En dat, terwijl deze voorstellingen niet zuiver oudinheemsch, doch eenigszins hindoeïstisch naar den vorm getint zijn. Ook hier dus een oude inhoud in een nieuwen vorm.

Magische afweer vertoont ook het merkwaardige Ganeça-beeld van Bara, dat op de rugzijde een kâla-gelaat draagt en aldus door het daemonisch oog is beschut tegen kwade invloeden, die het vrijstaande beeld (dit is een groote zeldzaamheid) aan de achterzijde mochten willen benaderen. Nog heden ten dage wordt een dergelijk gebruik gevolgd bij de wajang, waar de bloed-tongige, daemonisch blikkende garoeda moengkoer aan de achterzijde van de kroon of het hoofdtooisel voor bescherming zorgt (hoofd = magisch belangrijk lichaamsdeel; dergelijke koppen komen ook als schutplaat voor de genitaalstreek voor).

Ja, aldus voortgaande, zal het blijken, dat zeer vele ornamentstukken, die op Oost-Java anders zijn dan hunne mid-den-javaansche pendants, slechts door tehulp roepen van deze magicistische theorie een verklaring kunnen vinden, juist op dezelfde wijze als het gelukt is duizenden van onbegrepen traditioneele handelingen in ons dagelijksch leven door toepassing van hetgeen het prae-animisme leert te verklaren.

Op dezelfde wijze is het ook duidelijk, waarom men op Oost-Java boeta's met hun beide daemonische oogen afbeeldt, ook al is men gedwongen de persoon „en profil” te geven, en aldus noodgedwongen en niet door onkunde geleid een onjuist perspectief verkrijgt; waarom de armen verlengd worden en de handen bijna steeds een phallische houding vertoonen. Eenmaal oplettend geworden, zal men overal en overal iets kunnen ontdekken, wat een verklaring kan vinden, die het tevoren niet deelachtig werd. Dit te doen, zal men hier zeker niet van mij vergen en ik moet met het bovenstaande voorloopig volstaan.

Het is duidelijk, dat wij ons niet moeten voorstellen, dat de oost-javaansche kunstenaar persoonlijk langs den weg der rede-neering tot deze voorstellingen zou zijn teruggekeerd en het is naar mijn meening alleen goed mogelijk de zaak zoo voor te stellen, dat de aangeleerde hindoeïstische normen en wetten op den duur verdrongen werden door hetgeen in den kunstenaar levend was: het oud-inheemsch magisch denken en niet het ingewikkeld middeleeuwsch systeem, dat in Indië bij de hellenistisch geschoolde beeldhouwers van Gandhâra zich had aangepast aan indische overlevering. Reeds dáár moet de hellenistische kunst-school hebben ingeboet en zich hebben vervormd naar andere normen, doch het nauw contact tusschen deze groepen heeft

aan de eerste een belangrijk overwicht doen schenken.

Het wordt intusschen tijd, ons tot de andere verschillen tusschen oost- en mid-den-javaansche kunst te wenden, willen wij niet het gevaar loopen tenslotte door de boomen het bosch uit het oog te verliezen.

Een belangrijk verschil is gelegen in het gebruik van den makara eenerzijds en van den nâga anderzijds. Weliswaar is op Oost-Java de makara nog niet uitgestorven en komt hij, hoewel sporadisch, toch nog voor, maar uit een oppervlakkige vergelijking van de kunst-producten uit de bouwkunst van beide streken en perioden van Java blijkt reeds ten duidelijkste, dat de nâga als ornamentstuk het op Oost-Java verre van den makara wint.

Wij behoeven hier niet te zoeken naar magische verklaringen, doch hebben ons slechts te wenden tot de beide landstrekken, die, naar ik boven reeds aanstipte, als het ware achter de beide helften van de oud-javaansche periode staan: Indië en Indonesië. In Indië is de nâga, naast een enkele afbeelding, als vereeringsobject (slangenvorsten enz.) een tamelijk schaarsch ornamentmotief, voornamelijk voor den tijd, die ons hier belang moet inboezemen en waarin van een invloed van Indië op Indonesië sprake kan geweest zijn. Dat is dus ongeveer het eerste duizendtal jaren van onze jaartelling. Hiermede stemt dus overeen het feit, dat in dezen tijd de nâga ook in den Archipel een bescheiden rol speelt.

In Indonesië echter is de nâga, ook en vooral op de niet intens gehindoeïseerde eilanden, een ornament van den eersten rang en speelt dit dier in de folklore der verschillende volken een voorname rol.

Het bijna totaal verdringen van den indischen makara door den indonesischen nâga, is dus wel een zeer sprekend, hoewel slechts uiterlijk symptoom van het

doordringen der oud-inheemsche opvattingen en met hen van de oud-inheemsche voorstellingen. Daar laat zich dan tevens aan vastknoopen de apotheose van dat proces, welke wij op Tjandi Soekoeh kunnen vinden; talrijke nâga's, doch ook andere in den overigen Archipel als mythisch geldende en in hun phallisch karakter met den voorouderdienst samenhangende diersoorten als schidpadden, visschen en vooral hagedissoorten, komen daar voor aan een tempelbouw, die, zooals wij straks zien zullen, trekken van verwantschap vertoont met dergelijke bouwsels in den oostelijken Archipel.

Van de zuiver architectonische kenmerken en verschilpunten zal ik hier slechts die welke betrekking hebben op de plattegronden der tempels en tempelterreinen nog kortelijk toelichten, aangezien de overige nog te zeer met nieuwe inzichten van anderen aard samenhangen om hier te kunnen worden aangevoerd, zonder tevens deze inzichten nader te behandelen en te adstrueeren.

Boven werd het verschil reeds uitvoerig uiteengezet, dat op te merken valt tusschen de indeeling der tempelerven en hunne bouwwerken op Midden- en Oost-Java: hier asymmetrisch, daar symmetrisch, hier onoverzichtelijk, daar overzichtelijk en systematisch, hier acentrisch, daar centraal georiënteerd, hier bouwwerken van onderling geheel verschillenden aard en vorm, daar bouwwerken die als verkleiningen of vergrootingen van andere kunnen worden opgevat enz. Dat het midden-javaansche tempelterrein in de boven aangestipte kenmerken aansluit aan de systematische rangschikking van stoepa's en nevenstoepa's, hetzij los van elkaar, hetzij tot één bouwwerk vereenigd, zooals die bekend is voor de cultuurplaatsen van het oudere Mahâyâna en op welke bouwwerken naar mijn opvatting de onder boeddhistischen invloed staande midden-javaansche bouwwerken in laatste instantie teruggaan, is iets, wat bij een eerste be-

schouwing der betrekkelijke plattegronden opvalt. Hierin verschillen deze dan ook van de niet onder boeddhistischen invloed staande tempels van het Diëngplateau. Aan den anderen kan treffen wij echter als tegenpool een rangschikking aan in den oostelijken Archipel (met name Tahiti), waar geheel achterin het laatste van eenige erven een afgeknot-piramidevormige verhooging is aangebracht, die ook in allerlei andere merkwaardigheden een treffende gelijkenis vertoont met de bergoudheden van Soekoe en op den Argapoera. Waar het nu niet moeilijk is de verwantschap van deze laatste oudheden en de andere oost-javaansche als Tjandi Panataran enz. aan te toonen, bevinden wij ons bij de scheiding tusschen Oosten en Midden-Java als het ware midden tusschen twee polen, waarvan de eene in het Noorden van Indië is gelegen en de andere in het Oosten van den Archipel. Slechts indien men wil aanvaarden, dat de oostelijke Archipel-opvattingen een nazaat zijn van die der Hindoes, kan men hier met de degeneratie-theorie mogelijkzwaars uitkomen; zonderdat moet men ergens een scheidingslijn trekken en het ligt voor de hand dit te doen daar, waar zoovele andere feiten spreken van een verschil in structuur, vorm en inhoud der opvattingen van het oude Java.

Toch is het zeker niet goed deze lijn zoo zonder eenig nader voorbehoud te traceeren. Immers, het proces, dat zich hier voor onze oogen heeft afgespeeld, is dat van overname der vormen en vervanging van inhoud, met als gevolg, dat ten slotte ook de vormen zich meer en meer naar oud-inheemsche idealen wijzigden. Zulk een proces laat zich echter niet door een paar jaartallen begrenzen en wij kunnen rustig zeggen, dat het gedurende bijkans geheel den oost-javaanschen tijd is werkzaam geweest en nog werkzaam is. Nog heden ten dage strijdt het oud-inheemsche in den Javan met en tegen het door vreemden in de verschillende eeuwen en perioden ge-

Trapvleugel van Baraboedoer met Makara's.

Trapvleugel van Tjandi Sawentar met Naga's.

brachte nieuwe; in dat opzicht gedraagt de volksziel zich niet anders dan de ziel van den enkeling, die, alle aangeleerde en opgelegde beperkingen en aanwinsten ten spijt, toch vroeg of laat te voorschijn komt met datgene wat zich in de jeugd het alleenheerschtersrecht heeft moeten laten ontzeggen. Evengoed als, naar de psychologie ons leeren kan, het in het onbewuste verdrongene zich eenmaal door middel van in het bewuste levende symbolen weet te uiten, evengoed heeft de door Hindoes opgevoede Javaan het verstaan het door dezen als onbeschaafd aangemerkte en verdrongen oud-inheemsche geestelijk cultuurbezit in taal en vormen, hem door dezelfde Hindoes geleerd, een nieuwen uitweg te geven: het collectief onbewuste, naar den zin van Jung, treedt ook hier eerst op rijperen leeftijd op.

Men zal gezien hebben, dat ik bij de bespreking van de midden-javaansche kunst vóór alles op het oog had dat gedeelte, dat onder duidelijken invloed stond van de soematraansche Çailendra-cultuur, welke naar mijn meening en in tegenstelling tot wat met de andere midden-javaansche hindoe-cultuur het geval is, tot Noord-Indië moet worden teruggebracht. Naast deze voornamelijk in en om Prambanan zetelende Çailendra-cultuur bevond zich een daar tamelijk sterk van onderscheiden çiwaitische cultuur in de Kědōe en adiacente contreien; blijkens enkele mededeelingen in de oorkonden zou deze terug gaan op Zuid-Indië. Het staat vast, dat de laatstgenoemde cultuur langer op Java bestond dan de andere; hoe lang, staat helaas niet vast. In ieder geval mogen wij veronderstellen, dat zij dan ook langer onder invloed heeft gestaan van de oud-inheemsche opvattingen en dat zij daarvan duidelijker kenmerken draagt dan de boeddhistische. Het is helaas onmogelijk in dit

kort bestek dit met uitvoerig feitenmateriaal te staven, doch verschillende verschijnselen, als de geringe grootte der tempelkamers, terreinindeelingen en dergelijke, pleiten daar wel voor. Bedrieg ik mij niet, dan zou reeds op het Diěng-plateau het in dit artikel besproken proces van doordringing der geleende stof met oud-inheemsche waarden zijn aangevangen om zich eerst op Oost-Java volledig te manifesteren. Het onderzoek hiernaar vordert echter weer nieuwen nog onverrichtten arbeid. Trouwens ook van andere zijde wordt het ons meer en meer duidelijk, dat met het constateeren alleen niet kan worden volstaan, zij het dan ook, dat een meer of minder duidelijk beeld van hetgeen zich afspeelde daardoor wordt verkregen.

Immers, wát is dan dat oud-inheemsche? Is het een onbekende grootheid, waarvan de oorprong in een verleden ligt, van waaruit geen in oorkonden gedocumenteerde stem tot ons kwam, dat in de onbestemde vaagheid van de ethnologie en ethnographie zonder begrenzingsen van tijd en nauwelijks van ruimte moeten worden geplaatst? Of zou het mogelijk zijn in dat opzicht iets meer te weten te komen?

Naar mijn meening staan de kansen voor dit laatste tamelijk goed.

Het kan niet meer betwijfeld worden dat de huidige bevolking van Indonesië uit Achter-Indië afkomstig is, hetzij volgens Kern uit het zuidelijk gedeelte van dit schiereiland, hetzij volgen anderen uit noordelijker streken. Het is echter ten zeerste te bejammeren dat men, eenigszins in de war gebracht door de geringe gelijkenis van hindoe-javaansche en hindoeistische bouwstijlen uit Achter-Indië onderling, nimmer de mogelijkheden van verwantschapsresten tusschen de volken van beide landstreken verder naging en zich niet ermede vergenoegde, deze voor het linguïstieke deel der indische wetenschappen te constateeren, doch ook het ruime veld van folklore en volkskunst af te jagen. Dan had men onmiddellijk

gestooten op den in beide streken hoogst belangrijken rijstbouw met de Sri-figuur, die zoowel in Indonesië als in Achter-Indië ten nauwste verbonden is aan de Goeroe-figuur en vooral aan die van den nâga. Gaat men verder voort onder de oppervlakte van het geïmporteerde Hindoeïsme te zoeken naar wat als oud-inheemsch voor Achter-Indië moet worden aangemerkt (en ik moet tot mijn spijt zeggen dat hieraan voor dit zoo hoogst belangrijke deel van de indische cultuurelke wereld nog zeer weinig is gedaan), dan blijven meerdere contactpunten niet uit. Het zal dan zelfs mogelijk blijken vele op Java en elders in den Archipel als oud-inheemsch herkende zaken tot ver in het Noorden van het veronderstelde stamland terug te vinden. Daaronder spelen in de eerste plaats een rol juist diegene, die boven werden opgemerkt en waaronder in bijzonder naar voren treden het zonnevogel- en nâga-complex, de Sri- en Goeroe-cultus (natuurlijk in gewijzigden maar toch onmiddellijk te herkennen vorm), het pyramide-vormige toempangdak, magicistische elementen in de beeldende kunst en stamvadervereering in bijzettingenbeelden en bijbehooren. Misschien is er gelegenheid elders hierop nader terug te komen en het verwachte bewijsmateriaal te leveren; hier is ook daarvoor helaas geen plaats en gelegenheid.

Voldoende zij het, hier er de aandacht op te hebben gevestigd, dat ook achter de nieuw gegeven perspectieven in de hindoe-javaansche kunst zich weder andere opdoen en vragen om aan het bekende en nog te verzamelen feitenmateriaal getoetst te worden. Werk is er in overvloed.

* * *

Zoo komen wij dan op grond van hetgeen ik opmerkte aangaande kenmerkende wezensverschillen tusschen de gehindoeiseerde kunst van Midden- en Oost-

Java tot de slotsom, dat het aanvoeren van degeneratie-verschijnselen ter verklaring daarvan niet zonder meer bevredigend mag heeten en steeds meer en dringender om nieuwe en betere adstructie vraagt; welke adstructie naar mijn meening onmogelijk gegeven kan worden. Daartegenover kunnen wij dan stellen de opvatting, dat in de veranderde kwaliteiten der oost-javaansche kunst moet gezien worden een steeds sterker naar boven komen van oud-inheemsche opvattingen, niet, zooals men wel heeft gemeend, door het afbeelden van typisch javaansche voorwerpen daar, waar op Midden-Java hindoesche zouden zijn afgebeeld en door het optreden van zoogenaamde animistische opvattingen (waarvan geen spoor te bekennen valt), doch door het vormen van hindoesche normen naar oud-inheemsche magische voorstellingen. Ja zelfs mogen wij voor enkele gevallen, zooals de bergheiligdommen en dergelijke, aannemen dat omgekeerd de oud-inheemsche vereeringscultus zich in een nieuw gewaad stak, waarvan het patroon door de Hindoes eenmaal was geleverd, eerder dan dat een hindoesche bergcultus onder oud-inheemschen invloed zou zijn komen te staan. Het is duidelijk, dat ik daarmee een actiever rol toebedeelt aan dat oudinheemsch-magische dan tevoren gedaan werd; voortgezet onderzoek zal uitwijzen in hoeverre daarbij nog verder kan worden gegaan en reeds in de ciwaitische midden-javaansche heiligdommen van het Diëng-plateau een indonesisch denken en voelen tot uiting is gekomen.

Dan echter wordt hetgeen de Javanen na het hindoeïstische tijdperk heeft gepresteerd ook in een eenigszins ander licht gezien.

Geen voortgezette degeneratie doet dan meer een „geestelijk verarmden Javanen” veronderstellen, wiens wajang een zielig overschotje is van Hindoeglorie, doch een Javanen, wiens gedachten en voorstellingswereld zich in de hindoeïstische leerschool heeft gevormd,

Wisnoe-beeld van Banon.

Wisnoe beeld van Tjandi Soembördjati (bijzettingsbeeld van den stichter van Madjapahit).

Een der prauwen (prahoe majang) met geuniformde bemanning

De drukte onder den Madoerawal.

deze langzaam maar zeker den rug heeft toegekeerd en met den verkregen nieuwen vorm een basis van het oude, eigen goed wist te leggen voor een door den Islâm steeds verder van schijn-hindoeïsme afgebrachte javaansche cultuur. Zij, die weten dat er op Java meer te zien en

te hooren valt dan wat de dalang ver-
toont, zullen dan de ongegrondheid van den
kleineerenden, want vergoelijkenden toon,
die soms zelfs ex cathedra vernomen
wordt, ten volle beseffen.

Soerakarta 1926.

De Voorzitter wijdt een woord van dank en afscheid aan de aanwezigen.

In de eerste plaats dankt hij Dr. Stutterheim voor zijn dubbele werkzaamheid voor het welslagen van het congres. Niet alleen heeft hij zich bereid verklaard om de voordracht te houden, die zooveen door allen is aangehoord, doch hij heeft ook zijn volle medewerking verleend voor de organisatie der tentoonstelling en daarvoor is het Bestuur van het Java-Instituut hem groote erkentelijkheid verschuldigd.

Dan wijdt spr. een woord ten afscheid tot alle aanwezigen en spreekt de hoop uit, dat zij, die voor de eerste maal het congres hebben bijgewoond, een goeden indruk van het streven van het Java-Instituut, zooals dit is uiteengezet bij de opening van het congres, naar huis zullen medenemen.

Daarop deelt spr. mede, dat de heer

R. Sosrodanoekoesoemo, die een voordracht zou houden over Literatuur en Kunst in Madoera, verhinderd was op het congres aanwezig te zijn en dat zijn voordracht in het verslag van het congres zal worden opgenomen. Spreker hoopt dat en uit hetgeen op de tentoonstelling was te zien en door het lezen van deze voordracht, men tot de overtuiging zal komen, dat Oost-Java en Madoera op het gebied van cultuur iets eigens hebben.

Tenslotte dankt de voorzitter nog uitdrukkelijk den heer Dijkerman en den heer Koperberg, die hij gaarne in één adem wil noemen, omdat zij beiden evenveel toewijding, ijver en enthousiasme hebben getoond voor het welslagen van dit congres en daarna alle aanwezigen voor de aandacht, waarmede zij de voordrachten hebben gevolgd.

Hierop wordt het congres te 8 u. 55 n.m. gesloten.

KORT VERSLAG VAN DE PRAUWEN-REVUE EN WEDSTRIJDEN

TER GELEGENHEID VAN HET CONGRES VAN HET JAVA-INSTITUUT TE
SOERABAJA 23—26 SEPTEMBER 1926, UITGEBRACHT DOOR DE
PRAUWENCOMMISSIE.

Voorbereiding.

Het Java-Instituut wenschte op het congres te Soerabaja hoofdzakelijk onderwerpen betreffende Oost Java en Madoera behandelend, ook in het programma eenige punten op te nemen waardoor de aandacht zou worden gevestigd op het groote belang van de prauwenvaart, -scheepsbouw en aanverwante bedrijven in voornoemde gedeelten van den archipel. Het plan, waarvan de Ir. MacLaine Pont als de geestelijke vader kan worden beschouwd, werd op de vergadering van Juli uiteengezet voor een Commissie, voorgezeten door den Kapitein-Luitenant ter Zee F. Diephuis en bestaande uit verschillende personen, waarvan verwacht werd, dat zij zich omtrent het betreffende onderwerp zouden interesseeren en hun medewerking zouden willen verlenen.

Het eerevoorzitterschap werd den Commandant der Marine te Soerabaja, den Kapitein ter Zee Jhr. Mr. J. C. Jager aangeboden en door Z. H. E. G. aanvaard. Helaas kon de eerevoorzitter gedurende de wedstrijden echter niet te Soerabaja aanwezig zijn.

Het plan dan bestond uit het organiseeren van een prauwen-revue te Soerabaja, waarbij alle in Oost-Java en Madoera voorkomende typen zouden zijn vertegenwoordigd, terwijl als attractie hieraan verbonden zouden zijn wedstrijden in snelzeilen en snelroeien en eveneens prijzen zouden worden beschikbaar gesteld voor versiering, houtsnijwerk enz. Dit alles zou plaats hebben in aansluiting met een tentoonstelling op het Jaarmarktterein van een aantal modellen van prauwen uit dezelfde plaatsen, waardoor belangstellenden dus in staat zouden zijn de prauwen naar het model, zoowel als in natura te bestudeeren.

Na eenige vergaderingen, waarin een technische commissie werd benoemd ter uitwerking van detailplannen en eenige leden zich beschikbaar stelden om het finantieele gedeelte meer in het bijzonder te verzorgen, werden de plannen definitief vastgesteld.

Programma.

Het programma dan bestond uit:

I. Het houden van de prauwenrevue op Vrijdag 24 September aan het Noorderpark Oedjoeng Soerabaja, aanvangende ten 5 u. n.m.

II. Het houden van vóórwedstrijden op Zaterdagmorgen op de reede van Soerabaja, meer in het bijzonder bedoeld als oefening vóór den eigenlijken wedstrijd.

III. Het houden van roei- en zeilwedstrijden op Zondagmorgen 26 September, gevolgd door de prijsuitdeeling.

Behalve dat prijzen beschikbaar werden gesteld voor het snelste roeien en idem zeilen, werden ook prijzen bestemd voor:

a. de mooiste versierde prauw;

b. het schoonste houtsnijwerk;

c. de beste staat van onderhoud van prauw, tuig en inventaris.

In deze laatste drie categorieën zouden de prauwen beoordeeld worden naar toe te kennen punten van 0 tot en met 10, terwijl voor de twee hoogste totalen de twee uitgeloopte poesaka-stukken werden bestemd, t.w. een gouden kris in een zeer fraai besneden houten kist, uitgelooft door Z. H. den Sultan van Djodjakarta en een fraaien zilveren ketel in etui beschikbaar gesteld door Z. H. den Soesoehoenan van Solo. De overige prijzen waren geld-prijzen.

Deelname.

Na veel wikken en wegen, correspondentie en persoonlijke bezoeken van eenige commissieleden ter plaatse, werd bepaald dat 36 prauwen zouden deelnemen, waarvan de namen en plaatsen van herkomst te vinden zijn in bijlage I. De bemanningen van deze prauwen kregen een vergoeding van f 1.50 voor den djoeragan en f 1.— per man van de overigen, per dag, uit en thuisreis medege-rekend.

Bovendien werden uit Grisse, Bangkalan en Soerabaja nog 50 prauwen toegelaten ter vrijwillige mededinging, aan welker bemanning voor den geheelen duur der wedstrijden een vergoeding van f 2.50 per prauw zou worden toegekend.

De 36 eerstgenoemde prauwen zijn alle opgekomen, de 50 vrijwilligers zijn Vrijdag alle opgekomen, terwijl hiervan aan de wedstrijden op Zaterdag en Zondag slechts 18 hebben deelgenomen. Vermoedelijk is dit het gevolg van een misverstand. De prauwenvoerders waren van meening, dat de vergoeding f 2.50 per dag zou bedragen en toen dit bleek onjuist te zijn, zagen 32 van de 50 van verdere deelneming af en zijn huiswaarts vertrokken.

Behalve de deelnemers uit Probolinggo, welke per torpedoboot naar Soerabaja en na afloop weder naar Probolinggo zijn gesleept zijn alle overige prauwen op eigen kracht gekomen, hetgeen vooral voor de kleine prauwen, die zich gemeenlijk nooit ver van hun thuishaven verwijderen, een kranige prestatie moet worden genoemd.

De vergoedingen, zooals die door de Commissie voor de eerstgenoemde 36 prauwen waren vastgesteld, zijn geheel volgens dien opzet uitgekeerd, de organisatie van de desbetreffende administratie heeft geheel voldaan. Gedurende de wedstrijden bleek der Commissie, dat voor de vrijwillig opgekomen prauwen de vergoeding wel wat gering was. Aan alle 50 prauwen is daarom eerst f 3.— en aan de 18 deelnemers, welke de wedstrijden tot het laatste toe hebben medegemaakt bovendien nog f 2.— uitbetaald.

Vrijdag in den loop van den dag waren alle prauwen aangekomen en door de Commissie gerangschikt langs het Noorderboord van het Noorderpark aan den Oedjoeng. Bij het begin der revue, ten 4.30 u. n.m. was men hiernede gereed. Er was een terrein met zitplaatsen gereserveerd voor de leden van het congres van het Java Instituut en voor andere voor toegang in aanmerking komende personen, terwijl langs den waterkant een pad was vrij gehouden, waardoor de zich op het gereserveerde terrein bevindende personen zich vrij van het hoofdzakelijk uit Inlanders bestaande publiek konden bewegen en belangstellenden hierdoor in de gelegenheid waren de verschillende typen beter te bestudeeren. Tijdens deze revue werden de prauwen beoordeeld door een jury, bestaande uit den Luitenant ter Zee der 1e klasse H. Pitlo en den Heer Jhr. J. C. van Citters en wel naar de drie voornoemde categorieën betreffende versiering, houtsnijwerk en staat van onderhoud.

Voor de congresleden en daarna voor het publiek à raison van f 1.50 per persoon was er gelegenheid om een boottocht over de reede te maken, waarvoor welwillend door verschillende schepvaart-mijnen en den havenmeester eenige vaartuigen ter beschikking waren gesteld.

Door het publiek is hiervan weinig gebruik gemaakt, slechts 31 kaartjes zijn Vrijdagavond verkocht.

Na donker werd gepoogd de prauwen te verlichten met zoeklichten van Hms. Pro Patria, gemeerd in het Marine Bassin, een zoeklicht opgesteld door het M. E. op den uitkijktoren van de Toekang Plak, door het Politiestationsschip Zwaan ter reede en door de motorboot van de Waterpolitie LL. He-las waren deze zoeklichten niet in staat de prauwen voldoende te verlichten. Voor de meeste prauwen was het onmogelijk een illuminatie van lampions te voeren ten gevolge van den sterken wind, terwijl door een misverstand het plan van de Commissie om een verlichting met Bengaalsch vuur te organiseeren niet door kon gaan.

Speciale vermelding verdienen 2 majang-prauwen uit Poeloe Kambing en 1 idem uit poeloe Ketapang, waarvan de bemanning zich in speciale uniforme kleedij had gestoken en gedurende den geheelen dag muziek maakte op Inlandsche muziek-instrumenten, begeleid door een typische dans en zang. Deze menschen hebben onvermoeid uren lang gezongen en zeer veel bijgedragen tot het aardige aspect van de revue.

Tenslotte zij hierbij nog vermeld dat de Commissie de beschikking had over 600 wimpels, welke welwillend tegen kostprijs (zonder berekening van arbeidsloon) waren geleverd door de zeilmakerij Nimrod, Directeur de Heer Apon, te Soerabaja.

De voorwedstrijd op Zaterdag.

Het plan om bij de zeilwedstrijden de prauwen vanaf de Soerabaja-wal te laten starten en ter reede een driehoekige baan om boeien te laten zeilen, werd op dringend aan-

raden van den Assistent-Resident van Sampang J. Treur, welke ondervinding had van de regeling van prauwenwedstrijden, losgelaten, daar onmogelijk zou blijken de prauwen om een boei heen te doen zeilen zonder moord of doodslag en werd daarom besloten onder den Madoera-wal beoosten Kamal een start-lijn af te boeien en de finish te bepalen in een gang van het Marine Bassin aan de Soerabaja-zijde, zoodat een rechte bezeilde baan werd verkregen.

De prauwen werden ingedeeld in de klassen:

I. Grootte prauwen van 10 Kojang en ongeveer hetzelfde model prauwen van 5 Kojang, welke verdeeld in twee groepen tegelijk zeilden. Totaal waren er in deze klasse 11 deelnemers.

II. Prauwen van ongeveer 1½ Kojang, waarvan 18 deelnemers waren.

III. Twee ploegen van kleinere prauwen, tezamen 31 deelnemers.

Zaterdagmorgen werden alle deelnemende prauwen naar Kamal gezonden, de meeste zeilend, enkele groote prauwen werden gesleept. In de pasanggrahan van Kamal werden daarop alle prauwenvoerders verzameld, in het Javaansch toegesproken door den Assistent-Resident Treur en in het Madoe-reesch door den Patih van Sampang. Deze toespraken zijn gebleken zoo duidelijk te zijn geweest, dat zoowel de plaats waarop de prauwen moesten liggen als de regeling van den start, de indeeling, de baan en de finish den djoeragans volkomen duidelijk waren.

Door den Patih van Sampang, met behulp van eenige Inlandsche bestuursambtenaren van Kamal, werd daarna alles gereed gemaakt voor den start.

Speedig daarna kon door de vier groepen achtereenvolgens worden gestart, hetgeen geschiedde op een schot van een klein kanon, dat op een sloep was opgesteld.

Aan de finish werden de winnaars opgenomen door dezelfde reeds hiervoor genoemde jury. Het bleek dat de wedstrijd op Zondag geen moeilijkheden zou opleveren. Des namiddags werden door den Patih van Sampang nog nadere aanwijzingen gegeven en tevens de roeiwedstrijden voor Zondag geregeld.

Zooals reeds vermeld was de wedstrijd op Zaterdag als oefening bedoeld en werden dan ook geen prijzen toegekend, terwijl de aantekeningen omtrent de winnaars niet bewaard zijn gebleven.

Wedstrijden op Zondag.

Behalve de prauwen die aan den roeiwedstrijd moesten deelnemen werden om 8 uur weder alle prauwen naar Kamal gezonden en evenals op Zaterdag klaar gelegd voor den start.

De roeiwedstrijden, waarvan de deelnemers te vinden zijn in bijlage I, werden gehouden in het Marine Bassin. Twee groepen van 5 prauwen ieder startten achtereenvolgens en roeiden een baan van ongeveer 950 Mr., waarvan de finish dezelfde was als die voor de zeilwedstrijden.

Er werd met hartstocht geroeid, de wedstrijd was zeer aardig om te zien. De winnaars passeerden onder luid gejuich de

eindstreep, terwijl onmiddellijk daarna uit de winnende prauw Inlandsche muziek weerklonk, begeleid door dans en zang.

Dadelijk na den wedstrijd zijn de deelnemers eveneens naar Kamal gezonden, teneinde nog deel te nemen aan de zeilwedstrijden.

Helaas moesten deze wedstrijden samen vallen met de groote Karapan te Bangkalan, waarheen de meeste leden van het congres zich hadden begeven. Hoewel tevoren getracht is deze twee evenementen niet op Zondagmorgen samen te doen vallen, zou hieraan niet worden ontkomen. Om nu de congresleden de wedstrijden niet geheel te doen misloopen, moest met starten van den Madoera-wal worden gewacht totdat de booten welke de karapan-bezoekers na afloop terug naar Soerabaja brachten, zich op de reede bevonden. Door allerlei kleine vertraging had dit eerst om ongeveer 12 uur plaats. Het gevolg hiervan is geweest, dat veel publiek in het Noorderpark van 9 u. 30 tot ongeveer 12 uur niets te zien kreeg, daar de prauwen toen alle aan den overwal lagen te wachten. Wel was er evenals op Vrijdagavond gelegenheid om tochten over de reede te maken, maar ook nu werd daar weinig gebruik van gemaakt, slechts 46 kaarten zijn verkocht. Als reden hiervan moet echter ook wel worden beschouwd, dat zich op de reede sleepbooten, motorbooten, sampans enz. bevonden met kijkers. De zeilende ploegen werden buiten de baan dan ook door een vloot van die vaartuigen begeleid. Voorts moet nog in aanmerking worden genomen, dat, indien de wedstrijden vroeger waren begonnen, door de zeilende prauwen niet die snelheden waren bereikt, waarmede nu is gezeild, omdat de wind om 11 uur eigenlijk pas goed doorkwam.

Het verloop van den wedstrijd ging naar wensch, het starten, zeilen enz. ging vlot. De jury had druk werk, daar dikwijls vele prauwen bijna tegelijk door de finish zeilden.

Dit snelzeilen was een buitengewoon aardig gezicht, sommige prauwen vlogen als het ware over het water, dank zij den flink doorstaanden stevigen bries. De winnaars werden steeds met gejuich van de nog vrij groote menigte, die zich niet door de warmte en het lange wachten had laten afschrikken, begroet.

In bijlage II vindt men een staat van prijswinnaars.

Er heerschte onder de prauwenbemanningen werkelijk enthousiasme; zelden zullen waarschijnlijk de zeilen zoo snel bijgezet zijn als geschiedde na het vallen van het startschot. Dat geen enkele prauw verkeerd is gestart, bewijst wel dat de djoeragans goed op de hoogte bleven van den gang van zaken, als men daarbij bedenkt, dat ook de prauwen van 9 tot 12 hebben liggen wachten onder den Madoera-wal in den blakenden zon.

Prijsuitdeeling.

Dadelijk na aankomst van de laatste groep werden de prauwvoerders verzameld in de Sociëteit Modderlust en werd aan het publiek bekend gemaakt, dat aldaar de prijsuitdeeling zou plaats hebbez. Binnen een half uur werd door de jury de prijsuitdeeling georganiseerd. Er moesten toen nl. nog

verschillende bedragen gewijzigd worden in verband met gelijk aankomen, uitvallen enz. Aan deze Commissie is het te danken, dat de prijsuitdeeling vlot kon verlopen. Helaas duurde het verzamelen van de winnaars wat lang, daar sommigen moeite hadden de juiste plaats te vinden.

De uitdeeling werd ingeleid door een kort woord van den Voorzitter, de Kapitein-Luitenant ter Zee Diephuis, terwijl daarna de djoeragans in het Madoereesch werden toegesproken door den Regent van Sampang, gevolgd door een korte toespraak in het Javaansch.

Iedere uitreiking van een prijs werd gevolgd door een luid applaus van de velen, waaronder de verschillende autoriteiten, die met de Beatrix van Madoera waren teruggekomen, die bij de uitdeeling tegenwoordig waren.

Havenregelingen.

Door de Marine, het Marine Etablissement, het Havendepartement te Soerabaja, de Ned. Indische Steenkolen Handelsmij., de Kon. Paketvaartmij en de Stoomvaartmij. Nederland werden welwillend en kosteloos booten ter beschikking gesteld voor sleepdiensten en tochten van congresleden en publiek over de reede.

Door de Oost-Java Tramwegmij. werden Vrijdagavond extra trams ingelegd, welke tot ongeveer 9 uur 's avonds het publiek naar de bovenstad terugbrachten.

Het benodigde materieel en personeel voor verschillende regelingen werd door de Marine en het Marine Etablissement beschikbaar gesteld, zooals b.v. een aantal motorsloepen met bemanning.

Vele Onder-Officiëren boden zich aan om bij de regeling behulpzaam te zijn, waarvan dankbaar gebruik werd gemaakt. De Sociëteit Modderlust was opengesteld voor de congresleden en had een dependance ingericht aan de Toekang Plak, waarvan druk gebruik is gemaakt.

De Gemeente Soerabaja heeft controleurs van het pasarbedrijf beschikbaar gesteld, teneinde te voorkomen, dat den uit vreemde plaatsen komende prauwenbemanningen bij het koopen van voedsel te hooge prijzen zouden worden berekend.

Van de door het Marine Etablissement beschikbaar gestelde slaapruijme voor de prauwenbemanningen is door hen geen gebruik gemaakt.

Financieel verslag.

Het Financieel verslag is neergelegd in bijlage III. Het restant van de beschikbaar gestelde gelden is gerestitueerd aan den Secretaris van het Java-Instituut. Zooals uit het verslag blijkt zijn de geldmiddelen ruim toereikend geweest en is de schade, die een prauw helaas bij de thuisvaart heeft beloopt nog uit het restant kunnen worden vergoed.

De Officier van Administratie der 2e Klasse Spoor heeft gedurende de wedstrijddagen als Penningmeester gefungeerd.

Djanggolans

Golèkan

Prahoe djoeloeng
(uit Banjoewangi)

Prahoe djoekoeng.

Voorsteven

Zijaanzicht

Bhlätè uit het Ketapangsche.
(Er zijn twee soorten, de grootè voor handelsdoeleinden, de kleine voor vischvangst).

Samenstelling Commissie.

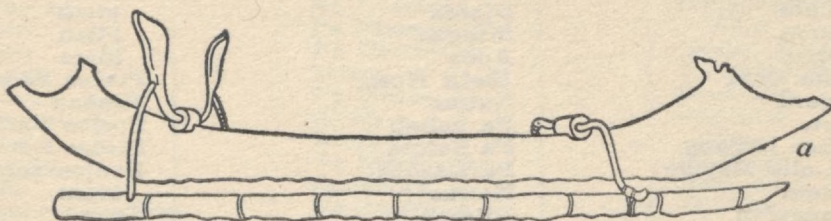
De samenstelling van de oorspronkelijke prauwencommissie is vastgelegd in de notulen van de eerste vergaderingen van de Commissie. Met het financieele gedeelte hebben zich in het bijzonder bemoeid de Heeren A. J. Huidekoper en J. D. Garrière.

De Technische Commissie bestond uit den Kapitein-Luitenant ter Zee F. Diephuis, Voorzitter, den Luitenant ter zee 1e klasse J. C. H. H. Mackay, den heer Jhr. J. C. van Citters, de Regenten van Soerabaja, Bangkalan en Sampang, den Onderhavenmeester

te Soerabaja M. H. Niemeijer, de Luitenant ter Zee der 2e klasse C. R. Merkus en den Heer van Dijk, Secretaris.

Voor de definitieve regeling heeft zich later beschikbaar gesteld de Assistent-Resident van Sampang J. Treur, de Patih van Sampang, de Patih van Soerabaja, benevens verschillende Inlandsche bestuursambtenaren van Soerabaja en Kamal.

Bij de wedstrijden hebben verschillende Luitenants ter Zee bij organisatie en regeling der diverse onderdeelen nog waardevolle diensten verricht.

Romp van een Madoereesche djoekong.
(a = voorstevan)

LIJST VAN DEELNEMERS.

De onderstaande prauwen hebben alle aan de revue deelgenomen.
Voor de wedstrijden zijn er 32 deelnemers uitgevallen. (Zie verslag).

No.	Soort	Naam djoeragan	Plaats herkomst
1	Djanggalan	Pa Salmo	Soekolilo
2	idem	Pa Naim	idem
3	idem	Pa Kamurat	idem
4	Plnis	Pa Djamalia	Brantas Pasisir
5	Tjemplong	Pa Habijah	idem
6	Golekan	Pa Matarip	Sepoeloe
7	Djanggalan	Pa Moes	Kamal
8	idem	Djadin	idem
9	idem	Mingas	idem
10	idem	Apos	idem
11	Balate Bese	Hadji Noer	Poeloe Kambing
12	idem	Ratmo	Toeбан
13	Balate	Pa Sabati	Poeloe Kambing
14	Praho Majang	Pa Salma	Poeloe Ketapang
15	Alis-alis Majang	Pa Dasoeeki	Banjoesangka
16	idem	Nawas	idem
17	Djanggalan	Djimon	Kamal
18	Alis-alis	Sentoel	idem
19	Djanggalan	Mardi	idem
20	idem	Pa Nanasi	Tandjoengan
21	idem	Pa Djasmo	idem
22	idem	Idji	idem
23	idem	Rais	idem
24	idem	Rombat	idem
25	idem	Tamon	idem
26	idem	Boeamin	idem
27	idem	Madji	idem
28	idem	Kasmidin	idem
29	Alis-alis	Satoe	Kamal
30	idem	Pa Taom	idem
31	idem	Pa Makomin	idem
32	idem	Tingal	idem
33	idem	Ponidin	idem
34	idem	Djiman	idem
35	idem	Pa Osin	idem
36	idem	Pa Maoellah	idem
37	idem	Pa Ewi	idem
38	idem	Pitrik	idem
39	idem	Pa Makomin	idem
40	idem	Ponin	idem
41	idem	Saliki	idem
42	idem	Pa Marka	idem
43	idem	Pa Aspa	idem
44	idem	Pa Salial	idem
45	idem	Pa Eli	idem
46	idem	Pa Moel	idem
47	idem	Pa Kasiadi	idem
48	idem	Manim	idem
49	idem	Djaimion	Sotjob
50	idem	Pa Eli	idem
51	idem	Djaidin	idem
52	idem	Pa Moes	idem
53	idem	Saia	idem
54	idem	Pa Pi	idem
55	idem	Pa Niti	idem
56	idem	Pa Doerati	idem
57	idem	Mindoeng	idem
58	idem	Saljo	idem
59	idem	Emin	Salempit
60	idem	Siti	idem
61	Alis-alis	Ason	Salampit
62	idem	Asmar	idem
63	Djanggalan	Pa Kembang	Patireman

No.	Soort	Naam djoeragan	Plaats herkomst
64	Golekan	Pa Doegapoer	Patireman
65	Alis-alis	Djomin	idem
66	Pintjoekan	Sarkawi	Weroe
67	Prahoë mantjing	Katjoeng	Kalianjar
68	Sekong	Kamsoeri	Karangsan
69	Alis-alis	Kasmiroen	Mandaranredjo
70	idem	Pa Djiman	idem
71	Kremanan	Kertowirjo	Podjok Pasisir
72	idem	Kertodai	idem
73	Golekan	Samiadi	Srowo
74	Alis-alis	Pa Markoesin	Loempoer
75	Djoekoeng	Pa Kerjani	Banjoeanjar
76	idem	Pa Moenawar	idem
77	idem	Pa Marloedin	Boeloe Katapang
78	Sampan	Misro	Tjoeradringo
79	Alis-alis	Pa Naim	Soekolilo
80	Polangan	Sirap	Sepoeloe
81	idem	Bidin	idem
82	Alis-alis	Pa Mardjoeki	Majangan
83	idem	Markawi	Loempoer
84	Djoekoeng Mantjing	Pa Saginten	Patireman
85	idem	Sadi	idem
86	Djanggolan	Pa Talmia	Kamal
87	Selandjangan	Moenadji	Pandjoenan-Kidoel
88	idem	idem	idem

LIJST VAN PRIJSWINNAARS.

Soort prauw	Naam djoeragan	Plaats herkomst		
1e Prijs voor het hoogste aantal punten in de beoordeeling van versiering, houtsnijwerk en staat van onderhoud. Gouden kris en fraai besneden doos, uitgelooft door den Sultan van Djocdjakarta.				
Balate	Hadji Noer	Poeloe Kambing		
2e Prijs als voren. Zilveren ketel in etui, uitgelooft door den Soesoehoenan van Solo.				
Praho majang	Pa Salma	Poeloe Ketapang		
Snelzeilen, klasse I, groote prauwen:				
Djanggalan	Apos	Kamal	1e prijs	f 100.—
Djanggalan	Pa Kamurat	Soekolilo	1e prijs	„ 50.—
Djanggalan	Pa Maoe	Kamal	2e prijs	„ 25.—
Djanggalan	Pa Talmia	Kamal	2e prijs	„ 25.—
Snelzeilen, klasse II, middelsoort prauwen:				
Balate	Pa Sabati	Poeloe Kambing	1e prijs	f 50.—
Balate	Hadji Noer	Poeloe Kambing	2e prijs	„ 25.—
Bese	Ratmo	Karangdinaja	3e prijs	„ 15.—
Snelzeilen, klasse IIIa, kleine prauwen:				
Alis-alis	Moekamin	Kamal	1e prijs	f 25.—
Alis-alis	H. Abdoellah	Kamal	2e prijs	„ 15.—
Snelzeilen, klasse IIIb, kleine prauwen:				
Golekan	Pa Doelgapoer	Patereman	1e prijs	f 25.—
Djoekoeng	Pa Marloedien	Poeloe Kambing	2e prijs	„ 15.—
Snelroeien 1e heat.				
Praho majang	Pa Salma	Poeloe Ketapang	1e prijs	f 50.—
2e prijs niet uitgereikt.				
Snelroeien 2e heat.				
Alis-alis	Idji	Kamal	1e prijs	f 25.—
Alis-alis	Pa Djasmoe	Kamal	2e prijs	„ 15.—
Prijs voor de mooiste versiering:				
Balate	Pa Sabati	Poeloe Kambing	1e prijs	f 40.—
Alis-alis	Nawas	Banjoesangka	2e prijs	„ 20.—
Prijs voor het mooiste houtsnijwerk:				
Djoekoeng	Pa Karjani	Banjoeanjar	1e prijs	f 25.—
Djoekoeng	Pa Moenawar	Banjoeanjar	2e prijs	„ 15.—
Prijs voor het best onderhouden tuig enz.				
Bese	Ratmo	Karangdinaja		f 40.—

FINANTIEEL VERSLAG DER PRAUWEN-COMMISSIE.

I N K O M S T E N		U I T G A V E N	
Bijdrage v/h Gouvernement van Ned. Indië.	f 1000.—	Vergoedingen aan de bemanning der deelnemende vrouwen.	f 1335.—
Idem van het Gewest Ma-doera.	„ 500.—	Tegemoetkoming aan idem in de kosten voor versiering 1).	„ 135.—
Idem S. M. Nederland.	„ 250.—	600 wimpels voor versiering 2).	„ 170.—
Idem Rotterd. Lloyd.	„ 250.—	Geldprijzen.	„ 600.—
Idem S. M. Oceaan.	„ 250.—	Reclamebiljetten.	„ 10.—
Idem Kon. Paketvaart Mij.	„ 250.—	Belasting van idem.	„ 26.—
Idem J. C. J. lijn.	„ 100.—	Idem van de verkochte entreekaartjes.	„ 19.25
Idem Bat. Petroleum Mij.	„ 250.—	Schadevergoeding voor een gescheurd prauwezeil.	„ 20.—
Idem Handelsv. Amsterdam.	„ 100.—	Idem aan de beschadigde vrouwen van Probolinggo 4).	„ 525.—
Idem Alg. Syndicaat van Suikerfabrieken in Ned. Indië.	„ 500.—	Verblijfskosten Inlandsche bestuursambtenaren van Ma-doera.	„ 67.—
Idem van particulieren.	„ 120.—	Ververschingen aan het tijdens de wedstrijden medewerkend personeel 3).	„ 72.95
Inkomsten kaartjesverkoop.	„ 115.50	Algemeene onkosten:	
		Prauwenhuur te Kamal.	„ 3.50
		Vervoerkosten.	„ 9.—
		Onderscheidingsteekenen	„ 10.75
		Belooning aan medewerkend personeel.	„ 15.—
		Kosten schrijfbehoeften, portienz.	„ 50.—
		Saldo 4).	„ 617.05
	f 3685.50		f 3685.50

1) Daar aan sommige prauwen beloofd was, dat in de kosten van extra aangebrachte versiering zou worden tegemoetgekomen en een verdeeling van deze vergoeding op een basis van de grootte van de prauwen niet mogelijk bleek, is aan alle deelnemers, 54 in getal, welke de wedstrijden en de revue geheel hebben medegemaakt, nog f 2.50 uitbetaald.

2) Zie het medegedeelde hierover in het verslag.

3) Welwillend geleverd door de Sociëteit Modderlust tegen inkoopprijs.

4) De schade aan de prauwen van Probolinggo en hun inventaris, benevens aan de eigendommen der bemanningen, bedroeg f 833.35, wanneer de verloren goederen alle nieuw waren geweest. Door den Controleur te Probolinggo werd in een nauwkeurige berekening echter het bedrag der werkelijke schade becijferd op f 467,05 en werd door hem geadviseerd tenminste dit bedrag te vergoeden.

Waar nu onder de beschikbaar gestelde gelden bedragen voorkwamen die door de

milde gevers niet uitsluitend waren bestemd ter bestrijding van de kosten van de prauwenrevue en wedstrijden, maar bedoeld waren als tegemoetkoming in de algemeene congresskosten, kwam het der Commissie billijk voor de aan de prauwenvoerders te Probolinggo uit te betalen schadevergoeding niet hooger te stellen dan op f 525.—, terwijl het restant van f 617,05 gerestitueerd werd aan het Java Instituut, daar volgens mededeeling van den Secretaris van die instelling de Congres-rekening vermoedelijk met een nadeelig saldo zou moeten sluiten.

Soerabaja, 15 October 1926.

Namens de Commissie

de Voorzitter:

(wg.) F. DIEPHUIS,

de wd. Secretaris:

(wg) C. R. MERKUS.

UIT DE PERS

DE PRAUWENREVUE EN DE PRAUWEN-WEDSTRIJDEN.

Nu wij de week, waarin de prauwenrevue en de prauwenwedstrijden zullen worden gehouden, zijn ingegaan, staat de prauwencommissie voor de „finishing touch” van hetgeen door haar werd voorbereid en lijkt het mij niet ondienstig den belangstellenden lezer een kijkje achter onze schermen te geven, omdat — de ervaring leert het juist — bij die voorbereiding aardige gegevens worden verkregen, die bij de uiteindelijke regeling tot richtsnoer dienen en die ook voor den buitenstaander de kennisneming ten volle waard zijn.

Onze medewerker in de commissie, de heer M., had reeds gelegenheid eenige indrukken weer te geven, door hem opgedaan bij het afreizen der diverse kustplaatsen, welke indrukken zonder twijfel door de Soerabaiërs met genoegen werden gelezen.

Het resultaat van al dit heen en weer reizen en corresponderen is geweest, dat op het moment op de Jaarmarkt zijn aangekomen 105 prauwenmodellen, die een collectie vormen, die niet alleen de bezichtiging overwaard zal zijn, doch tevens bij elkaar dient gehouden te worden, al was het maar om te verhinderen, dat datgene, wat met moeite werd verzameld, als studie-object zal uiteenvallen om ten slotte te verdwijnen.

Bij de uitvoering van haar taak is de commissie gestuit op het weinige, wat men van de prauwenvaart wist — ook de bestaande encyclopaedieën schieten daarin te kort — en men kan gerust aannemen, dat elk prauwtype, hetwelk wij in de ware grootte op de revue zullen zien en in verkleind model op de Jaarmarkt, het uitgangspunt kan vormen voor een studie van de omstandigheden, waaronder op de plaats van herkomst aan de zee- of vischvaart wordt deelgenomen.

De Regeering, welke weet, wat op dit gebied nog te verrichten valt, volgt hetgeen hier te Soerabaia wordt gedaan met groote belangstelling en het gevaar is niet denkbeeldig, dat men van regeeringszijde een poging zal doen om hetgeen hier te Soerabaia is samengebracht en waarvoor hier te Soerabaia is gewerkt, naar Midden- of Oost-Java samen te trekken en dat is het, waartegen wij ons als rechtgeaarde Soerabaiërs moeten verzetten. De prauwencollectie van het Java-Instituut te Soerabaia samengebracht en omvattend vrijwel alle modellen van prauwen, zooals deze tusschen Rembang en Banjoe-wangi worden gevonden, dus alle Oost-Javaansche typen, behooren te Soerabaia te blijven en te worden ondergebracht in een museum, waarin op den duur alles een plaats zal kunnen vinden, wat voor deontwikkelings-geschiedenis van Oost-Java van belang zal zijn. Moge dit artikel onder meer een opwekking zijn voor hen, die over de stichting van een dergelijk museum zullen hebben te beslissen.

Ik zeide hiervóór, dat elk prauwtype het uitgangspunt kan zijn van een uitgebreide studie van de plaatselijke nautische toestanden, waaraan de bouw der prauwen en het

gebruik daarvan zich hebben moeten aanpassen. Zonder twijfel heeft ook het feit, dat bepaalde materialen plaatselijk voor den bouw niet worden gevonden, er toe geleid, dat men ten détrimente van de visscherij-resultaten met materiaal werkt, dat wegens fragielen bouw niet alleen levensgevaarlijk is, doch waarmede ook niet meer dan een schamel bestaan kan worden verkregen.

Voorts zal men de prauwen zien uitgerust met onderdeelen, waarvan men de beteekenis als buitenstaander in het geheel niet begrijpt. Zoo bestaan er prauwen waarbij hoog in het want één der visschers plaats moet nemen om — uren lang — van de hoogte uit de scholen op te sporen; hier wordt dus juist de tegenovergestelde methode toegepast als door de Japanners, die onder water gaans om de geschikte vischplaatsen te vinden. Het zal mij niet verwonderen, wanneer de Regeering na dit congres van het Java-Instituut aanleiding zal vinden een onderzoek naar de visscherij in Oost-Java te gelasten en daarbij als uitgangspunt te nemen de modellen, waarvan de bouw en de onderdeelen reeds een waardevolle aanwijzing kunnen zijn voor de wijze waarop het onderzoek zal moeten plaats vinden.

Daar door een grondig onderzoek van de visscherij een economisch belang wordt gediend, blijkt reeds ten duidelijkste uit de weinige gegevens, welke de heer Van Ginkel in zijn bekend welvaartsrapport over de zeevisscherij heeft kunnen verzamelen. Hij zegt in dit rapport, dat de zeevisscherij een tak van volksbestaan vormt, waaromtrent statistisch weinig bekend is, terwijl hetgeen de statistieken aangeven, van een economisch standpunt bezien, weinig bevredigend is. In de vischbehoefte van de Inlandsche bevolking (hoofdzakelijk gedroogde en gezouten visch) wordt voor de grootste helft door invoer voorzien. Van jaar tot jaar wordt in Ned.-Indië ten behoeve der bevolking visch ingevoerd tot volumina van 28 tot 53 miljoen ton en tot bedragen van 7 tot 16 miljoen gulden.

Het centraal kantoor voor de statiek berekent het vischverbruik van de Inlandsche bevolking van Java en Madoera op 67000 ton, waarvan slecht de kleinste helft door eigen zeevischvangst wordt gewonnen. De grootere andere helft komt uit Siam, en de vraag dringt zich naar voren, of wij door doeltreffende maatregelen, die wij zullen moeten opsporen, Siam niet zullen kunnen uitschakelen. Aangenomen zullen kan worden, dat er in de Javazee voldoende visch zit en zeker niet minder dan daar, waar Siam de visch vandaan haalt. Het kan dus zitten in meer intensieve visscherij of een betere organisatie van de bedrijven, die daar de visscherij-producten verwerken.

Gelukkig laten de statistieken ons niet in den steek daar, waar het er om gaat aan te toonen, dat de visscherij-industrie een belangrijke toeneming sinds 1913 vertoont. Zoo werden in de inzoutingsloodsen op Java en

Madoera in 1913 nog slechts 315 kojangs (van 30 picol) zout verbruikt, welk kwantum in de latere jaren geleidelijk toenam van 1000 tot 1200 kojangs per jaar.

Men ziet dus, dat er op dit gebied nog heel wat valt te doen. Er zal echter met beleid moeten worden gehandeld, vooral wanneer het de belangen geldt van weinig ontwikkelde lieden als de Inlandsche visschers nu eenmaal zijn.

Mr. Van Ginkel eindigt zijn betoog omtrent de visscherij met de opmerking:

„De ervaring, met de afdeeling visscherij van het landbouwdepartement opgedaan, heeft geleerd, dat de visschers, behalve van credietverstrekking, van geene andere hulp gediend zijn, en zich met name van technische voorlichting niets aantrekken. Alles zal hier afhangen van een drang tot verbetering bij de visschers zelf, waarvan voorloopig nog niets valt te bespeuren”.

Ik heb gemeend hier eenigszins uitvoerig te moeten zijn om den lezer te overtuigen, dat hetgeen het Java-Instituut nu verricht, ver uitgaat boven den simplen drang om eenswat prauwen-modellen samen te brengen, ten einde het oog van den bezoeker van zijn tentoonstelling te streelen.

Tentoonstelling, revue en wedstrijden toch moeten worden beschouwd als zoovele middelen om te geraken tot een onderzoek, hetwelk van groot belang voor deze landen kan zijn en een — naar wij hopen — éclatant waterfeest te organiseren.

Voor wat het economische nut van ons werk betreft, meen ik voorloopig hiermede te mogen volstaan om over te gaan tot een bespreking van de regeling van de eigenlijke prauwen-revue en de wedstrijden.

* *

Zooals de regeling nu is, hebben de aan de revue deelnemende prauwen, voor zoover zij niet van haar standplaats naar Soerabaia worden gesleept, hetgeen mij met doorstaanden Oostmoesson een niet gemakkelijk werkje lijkt — het zijn er maar enkele — zich te melden bij het havenkantoor op Donderdagmiddag a.s. en Vrijdagmorgen, waarna zij haar ligplaatsen aangewezen krijgen aan het Noorderpark en in het Marinebassin. Men zal bij de prauwen drie categorieën moeten onderscheiden, nl. die, welke aan de Revue en die, welke aan de wedstrijden of aan beide hebben deel te nemen. Zooals reeds eerder gemeld, bestaat er vooral op Madoera veel belangstelling voor de wedstrijden. De prauwencommissie vangt haar eigenlijke praktische taak dus reeds op Donderdag aan met als hoofdkwartier „Modderlust”, waar al de draden van de regeling zullen samenkomen.

De Vrijdagmorgen zal in hoofdzaak worden benut voor het indeelen van de prauwen voor de revue en de wedstrijden. De aan de revue deelnemende prauwen zullen worden gepavoiseerd met wimpels, die de firma Apon zal leveren, welke firma, dit wordt hier gaarne gememoreerd, verklaard heeft belangeloos hulp te willen verleen om de pavoisering, die op Vrijdagmorgen zal moeten worden aangebracht, te doen slagen.

Vrijdagavond van 6 tot 8 uur zal de schouw

in vol maanlicht plaats vinden en zullen de Soerabaianen — welke Soerabaiaan houdt niet van poeteren — vrijelijk langs het Noorderpark kunnen poeteren om de revue in oogenschouw te nemen. Voor hen, die er nog een boottochtje op de reede aan zullen willen verbinden, zal gelegenheid bestaan, tegen vergoeding, gebruik te maken van de booten, die door enkele maatschappijen voor dat doel aan het Java-Instituut worden afgestaan. Overwogen wordt nog door de commissie om, behalve met zoeklichten, ook op andere wijze de prauwen te verlichten, zoodat een fantastisch effect zal worden verkregen, dat een bezoek aan het Noorderpark zeer zal loonen.

Wij kunnen hun, die den tijd en de moeite er voor beschikbaar hebben, de zekerheid geven, dat er van Vrijdagmorgen af geregeld wat te zien zal zijn aan den Oedjong, in het bijzonder voor hen, die de aardige scheepjes op de foto zullen willen vastleggen.

* *

De Zaterdag zal worden besteed aan oefening voor de wedstrijden van Zondag, die moeilijker zullen zijn te regelen dan die in Europa. In de laatste vergadering van de commissie hebben die wedstrijden een voorname punt van bespreking uitgemaakt en het waren vooral de gegevens van den assistent-resident van Sampang, die zeer waardevol waren. Wij rekenen ons gelukkig, dat deze assistent-resident ons bij de oefeningen op Zaterdag van voorlichting zal willen dienen.

Oorspronkelijk was de bedoeling, dat zou worden gezeild in een driehoekige baan, met als start en finish een lijn, loodrecht op het Noorderpark staande, welk plan, hoe aantrekkelijk dit ook was, niet verwezenlijkt zal kunnen worden. Men heeft bij de regeling nl. te rekenen met den stroom, den wind en... de mentaliteit van hen, die aan de wedstrijden zullen deelnemen. En dit laatste is een factor, waarmee terdege moet worden gerekend, evenals met het feit, dat men met het eigenaardige tuig van de meeste prauwen niet kan manoeuvreren, zooals men dat kan doen met de meer geraffineerde zeiltuigage van de Europeesche wedstrijdvaartuigen. Het nemen van een boei en het door den wind gaan (ook hier te lande is gijpen een bedenkelijk experiment) is voor wedstrijden met Inlandsche zeilvaartuigen niet door te voeren. Zouden wij geen rechte baan met flying start nemen, dan is het gevaar niet denkbeeldig, dat prauwen, die tegelijkertijd de boei zouden moeten nemen (stel dat dit praktisch mogelijk was) finaalweg over elkaar heen varen met het onvermijdelijk gevolg, dat er, gezien het fanatisme van de elkaar bekampende bemanningen, moord en doodslag zou volgen. Een schouwspel, dat bij ons de herinnering zou wakker roepen aan den tijd, dat onze voorvaders hun vijanden enterden om tot een man-tegen-man-gevecht te komen, hoe interessant dit ook zou zijn, zoowel voor den toeschouwer, als voor den heer Mullens voor zijn schoolfilm, moeten wij vóór alles trachten te vermijden.

De commissie heeft moeten besluiten de

prauwen, die op den eigenlijken wedstrijd dag (Zondag) aan den Soerabaiawal zullen liggen, gelijk met de congressistenboot, die deze naar de Karapan op Madoera zal brengen, naar de Madoerakust te doen opzeilen, om van daaruit te doen starten met als eindpunt den tweehonderd meter breeden ingang van het Marinebassin naast het Noorderpark, vanwaar men dus alles goed zal kunnen zien.

In zekeren zin heeft men dus twee wedstrijd dagen, nl. Zaterdag en Zondag a.s., waarvan de eerste dient om voor Zondag te „proefstoomen”. De Zaterdag is er dus voor, ons te oefenen om de wedstrijdendemannetjes voor den volgende dag in de hand te krijgen; deze oefeningen zullen voor belangstellenden vermoedelijk evenzeer het bijwonen waard zijn als de wedstrijden op den dag van Zondag zelf.

Wij zitten er nog mede, hoe wij met succes in de diverse klassen een „flying start” voor elkaar zullen kunnen krijgen. Op een gegeven moment toch bereiken de Inlandsche sportieve gemoederen zoo'n hoogtepunt, dat ze starten, of de starter — in dit geval de patih van Sampang, die reeds tientallen van jaren onder de visschers van Madoera heeft geleefd — het wil of niet en het is zeer zeker een, men zou bijna zeggen, navolgenswaardige opvatting van sportiviteit onder de Inlanders, dat men in zoo'n geval niet piekert over disqualificeeren, doch den weerspannige, die daardoor misschien het eerste door de eindstreep gaat, als den winner beschouwt. Men ziet dus, dat men Karapansappies, hoe fanatiek deze ook zijn, nog beter in bedwang kan houden, dan tot uiterste sportiviteit opgewekte Inlandsche zeevaarders.

Een probleem, dat op Zaterdag bij de oefeningen nog uitgeknoeld dient te worden, zijn de klassen, waarin wij zullen moeten laten zeilen en in welke aantallen wij de schepen over de baan zullen laten gaan. Het spreekt vanzelf, dat wij de vlugge vlerkprauwen, die al gauw 8 mijl per uur halen, tegen elkaar zullen moeten laten zeilen. Ook zal dan nog worden overwogen enkele roei nummers aan het programma toe te voegen; er zijn reeds stappen gedaan om groote prauwen — dat zijn de schepen met de tempat voor den man in den mast — naar Soerabaia te laten komen, die, voortbewogen door twintig stevige roeiers, zonder twijfel een zeer sportief schouwspel te zien zullen geven.

Speciale voorziening vroeg het vraagstuk van de voeding van de bemanning van de deelnemende prauwen, die zullen moeten worden beschermd tegen lieden, die hun slechts tegen verhoogde prijzen

zouden willen leveren; daarvoor wordt van gemeentewege gezorgd, terwijl de marine de bemanningen van de kleine prauwen (ik denk hierbij aan de vlerkprauwen) op den wal zal onderbrengen, omdat de scheepjes zich veelal niet voor het den nacht over aanboord blijven eigenen.

Zooals het meestal gaat met congressen, zullen de eigenlijke congressisten slechts een oppervlakkigen indruk van dit waterfeest kunnen medenemen, n.l. het levendige prauwenverkeer op de heenreis naar Bangkalan — op weg naar de Karapan — en het laatste deel van de wedstrijden, wanneer zij van Madoera terugkeeren. De niet-congressisten zullen dus het meest van dit waterfeest kunnen profiteren, hetwelk om 8 uur (op beide dagen) in den morgen aanvangend, tegen één uur zal zijn geëindigd.

Ten slotte meen ik nog een opwekking te mogen richten tot hen, die er in zullen slagen aardige foto's van de wedstrijddagen en van den prauwenschouw te maken. Het Java-Instituut heeft reeds stappen gedaan om in elke plaats van herkomst der prauwen deze fotografisch vast te leggen als studiemateriaal, zoodat deze foto's en die van amateurs een aanvulling zullen kunnen zijn van desamenengebrachte modellen. Aan de amateurs zal het echter gegeven zijn, de prauwen „in actie” gedurende haar verblijf te Soerabaia te fotografeeren, en het zal ten zeerste door het Java-Instituut worden gewaardeerd, indien van geslaagde foto's drie exemplaren aan het Instituut zouden worden afgestaan, met de ontvangst waarvan schrijver dezes op zich heeft genomen, zich voor het Instituut te belasten. Deze foto's zullen dan in collectie bij elkaar worden gehouden, terwijl het plan is vele daarvan later met begeleidenden tekst in een boekwerk te vereenigen. Ik meen dus een beroep op alle fotografeerende Soerabaianen te mogen doen in dezen ons en het Java-Instituut ter wille te willen zijn.

Slechts door medewerking van allen — en ook van hen, die buiten de eigenlijke regeling van de prauwenrevue en de wedstrijden staan — kan iets worden tot stand gebracht, waarop Soerabaia trotsch zal kunnen zijn.

Hetgeen wij van Soerabaia's burgerij vragen, is belangstelling voor onze modellen op de Jaarmarkt en voor de origineelen daarvan op de reede van Soerabaia en medewerking, waar men die ons zal kunnen geven.

VAN CITTERS.

Tijdens de jaarmarkt zal ter reede van Soerabaia een prauwenrevue worden gehouden in combinatie met verschillende prauwedstrijden. Om een en ander goed te doen slagen werd een speciale commissie benoemd, waarvan het eerevoorzitterschap werd aanvaard door den marinecommandant, mr. De Jager. Als voorzitter fungeert de kapitein-luitenant ter zee Diephuis, terwijl als leden toetraden de regenten van Soerabala, Pasoe-

roean, Bangkalan, Sampang, Grisseo en de heeren mr. Leendertz, ir. Schweizer, Mac Neill, Zurhake, Zimmerman, jhr. van Citters, Carrière, Breyer, Dozy, Groskamp, Huidekoper, Citroen, MacLaine Pont, Ladner, Jansen, Niemeyer, H. L. Liem en de zee-officiëren Verloop, Pitlo, Mackay, Logger, Merkus en Bax.

Deze commissie tracht aan de prauwenrevue en -wedstrijden een relif te geven

uitgaande boven het gewone, dat in den regel op dit gebied wordt geboden. Zij wenscht er een Inlandsch maritiem schouwspel van te maken, dat zijn wederga nog niet heeft gehad. Namens deze commissie werd het volgende stuk, van de hand van den heer van Citters, aan de Pers ter plaatsing aangeboden:

Bij de opening van de Jaarmarkt zal de belangstellende bezoeker worden gevoerd naar de gelijktijdig te houden expositie, waar als „clou” hem zal worden getoond eene collectie van omstreeks 80 modellen van inlandsche prauwen, van de typen, die op het moment in Oost-Java langs de kustlijn van Rembang tot Banjoewangi nog in de vaart worden aangetroffen. Reeds nu moet met erkenning melding worden gemaakt van de groote medewerking, welke daarvoor van de Inlandsche bestuurders wordt ondervonden.

Men zou, zonder zich aan overdrijving schuldig te maken, kunnen zeggen, dat den inwoners van Soerabaia een Inlandsche „Entos” zal worden geboden, mogelijk gemaakt door de coöperatie van belangstellende Nederlandsche oudheidkundigen en de Inlandsche bestuurders, die gaarne de gelegenheid hebben aangegrepen den Soerabaiaschen ingezetenen en den bezoekers van congres en jaarmarkt te toonen, wat er op scheepvaart-gebied in hun ressort te koop is, al is dit ook in den vorm van kleinere en grotere modellen, die — dit kan men den inlandschen eenvoudigen kunstenaar overlaten — eene getrouwe, maar dan ook een zeer getrouwe copie geven van het type, dat op hun gedeelte van de kust wordt gebezigd.

Niet willende vooruitloopen op de publicatie welke van de hand van den heer ir. H. MacLaine Pont zal verschijnen kan den lezer worden medegedeeld, dat met deze tentoonstelling tevens zal worden ingeluid eene grotere enquête inzake den Inlandschen scheepsbouw, die veelal op eene wijze wordt en werd gedreven (toeloeng-menoeloeng en sambatan-systeem), die geheel inhaarent is aan de gebruiken en opvattingen omtrent onderling hulpbetoon in de Inlandsche samenleving bestaande.

Ik heb gemeend dit even naar voren te moeten brengen om den lezer te overtuigen, dat aan het exposeeren van deze Inlandsche scheepsmodellen en het samentrekken van prauwentypen in grooten getale te Soerabaia meer ten grondslag ligt, dan de simpele wensch, om er eens een éclatant waterfeest van te maken.

Na deze inleiding wil ik den lezer bekend maken met de plannen van de Prauwencommissie, die zich, op verzoek van den burgemeester van Soerabaia, heeft geconstitueerd in eene vergadering van 23 Juli li. en dewelke aan de uit haar midden gekozen technische commissie heeft opgedragen de mogelijkheid te overwegen van en voorbereidende maatregelen te treffen voor eene Prauwenrevue en Prauwenwedstrijden te Soerabaia op 24 tot 26 September a.s.

De technische commissie heeft gemeend hare taak uiterst zakelijk te moeten opvatten om aan de burgerij scherp omljnde financiële en technische plannen te kunnen voorleggen en eerst daarna op de burgerij een

beroep te doen voor hare financiële medewerking aan die plannen, zonder welke medewerking van die plannen zal moeten worden afgezien, hetgeen te betreuren zou zijn, omdat dan der Soerabaiasche bevolking in hare geledingen een schouwspel zal worden onthouden, dat in deze landen alleen onze stad door hare bijzondere ligging aan de zee kan aanbieden.

Na het onderzoek, hetwelk door vragenlijsten en persoonlijke bezoeken ter plaatse is ingesteld, is gebleken, dat wij ongeveer 25 prauwentypen van uiteenlopende grootte zullen kunnen laten zien en het ligt in de bedoeling van elk type 4 prauwen te doen komen, zoodat wij een revue van 100 prauwen zullen kunnen hebben, welke ligplaats zullen nemen voor het Noorderpark bij het Marinebassin, waar men naast schaduw en een frissche bries op een mooi uitzicht over het vaarwater zal kunnen rekenen. Voorts zijn de plannen, dat op eene baan, driehoekig van vorm en recht op het Noorderpark staande, de wedstrijden op Zondag 26 September zullen worden gehouden, opdat men bij de wedstrijden de prauwen, die bij het Noorderpark door de eindstreep zullen moeten gaan, van alle zijden in volle actie zal kunnen observeren.

Naast geldprijzen zal een der groote aantrekkelijkheden voor de deelnemende prauwen zijn, dat een tweetal poesakakrissen door den Soesoehoenan van Solo en den Sultan van Djokja zal worden uitgelooft, terwijl den laatste zal worden verzocht de prijzen persoonlijk aan de winnaars uit te reiken.

Van inlandsche zijde bestaat groote belangstelling voor deze wedstrijden, zoodat met zekerheid kan worden aangenomen, dat, gaan revue en wedstrijden door, de reede door honderden prauwen zal worden bevolkt, met als kern de prauwen, die het Java-Instituut zal weten samen te brengen. Zoo deelde een der regenten van Madoera mij mede, dat het bericht dat er maar vier prauwen als typen uit zijn ressort werden gevraagd, groote teleurstelling verwekte en dat de anderen gaarne voor eigen rekening wilden komen als zij maar aan de wedstrijden mochten deelnemen. Er is dus animo genoeg, hetgeen wij moeten weten uit te buiten.

Waar het ons in de eerste plaats er om te doen is de meest uiteenlopende typen naar Soerabaia te laten komen moest den bemanningen eene vergoeding in uitzicht worden gesteld, die vrijwel overeenkomt met een dagloon voor de dagen, benodigd voor de heen- en terugreis en het oponthoud te Soerabaia. Wij achten daarvoor benodigd, aangenomen, dat wij 100 prauwen laten komen, een bedrag van f 3000 tot f 4000. Met de prijzen die o.m. zullen worden uitgelooft voor de mooiste en de mooiste getuigde en bewerkte prauwen, de illuminatie der deelnemende vaartuigen en de loondiensten mede, kan men het in totaal benodigde bedrag stellen op f 7.000, waarvoor wij meenen, dat op de burgerij van Soerabaia een beroep mag worden gedaan. Er zijn reeds niet onbevredigende toezeggingen uit de handelswereld gedaan, doch het principe bij het verschaffen van de benodigde middelen zal ook hier moeten zijn, dat vele

kleinen één groote zullen moeten maken.

Ik twijfel er niet aan of wij Hollanders, die in eigen land van water en van varen houden en die met trots zeilen een nationale sport noemen, zullen voor een waterfeest in de koloniën ook wel wat over hebben. Bij het schenken van een bijdrage, met de ontvangst waarvan de Redactie van deze courant zich wel zal willen belasten en ook de heer H. van Dijk, secretaris van de Prauwencommissie (Raadhuis), zal men zich in de eerste plaats moeten laten leiden door sympathie voor ons plan en in de tweede plaats voor overwegingen van plaatselijken trots, dat men als Soerabaiaan voor zijn plaats van inwoning een schitterende vlootrevue en groot waterfeest wil mogelijk maken. Voor alle geledingen van de bevolking van Soerabaia geldt dit beroep van de Prauwencommissie ook in het bijzonder voor hen, die van den grooten toevloed van vreemdelingen de voordeelen zullen plukken.

Als oud-roeier op Maas en Amstel, men kan feitelijk zeggen, op alle binnenwateren van Holland en als zeiler op de Zuiderzee, herinner ik mij twee episoden, waarvan ik tot mijn spijt de eerste slechts van hooren zeggen heb.

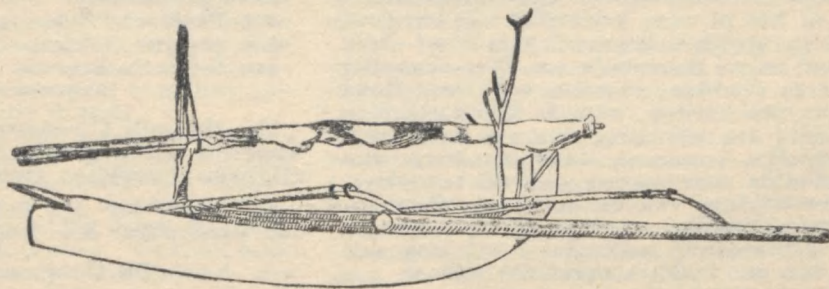
De eerste was de vlootrevue van alle vischersschepen op de Zuiderzee in 1890 als demonstratie voor het behoud van dien grooten waterplas, welke demonstratie Koningin Wilhelmina met hare moeder van een hoog duin in het Gooi aanschouwde. Het moet volgens ooggetuigen een grootsch schouwspel zijn geweest die honderden zeilen, die hun recht van bestaan kwamen opeischen,

waarbij het scheepstype niet een verscheidenheid van lijn vertoonde, die men in deze landen aantreft. Wij zullen hier, als wij de medewerking van de burgerij zullen hebben, ook honderden zeilen kunnen zien, doch schepen, wier lijnen eene openbaring voor ons zullen zijn.

De tweede episode, die ik medemaakte, was een wedstrijd van parlevinkers in hunne sloepen, die vóór 1909 een ligplaats vonden in de haven van de Roevereeniging „de Maas”, toen deze vereeniging nog op den Katendrechtschen wal gelegen was. Die lieden streden als leeuwen om een geldprijs en het was zelfs noodig voor den eigenaar van de erkend snelste ploeg om de week, aan den wedstrijddag voorafgaande, zijn sloep dag en nacht te bewaken, om te verhinderen, dat de concurrenten zijn vaartuig onder de waterlijn onklaar maakten om hem van mededinging uit te sluiten. De lezer ziet, dat men bij den flegmatieken Hollander zooveel fanatisme voor een volkswedstrijd aantrof, dat het feitelijk de sportieve spuigaten uitliep.

Nu vraag ik den lezers en mijzelf af of dit bij wedstrijdende Inlandsche watergasten — ik bedoel zeelieden — anders zal zijn. Moet het antwoord ontkennend luiden, dan geloof ik — denkende aan de uitlating van den Maadoereeschen regent — dat wij wedstrijden te zien zullen krijgen, die velen onzer slechts een enkele maal in hun leven zullen kunnen bijwonen. Soerabaijansen, steunt ons streven, waaraan wij reeds een groot deel van onzen vrijen tijd hebben gegeven! Wij vragen daarvoor geen dank doch steun in den vorm van eene bijdrage voor het Prauwenfonds vóór Zaterdag a.s.

(Soerab. Handelsblad)

Prahoe djoeloeng van Banjowangi

GEMEENTEBLAD VAN SOERABAJA.

Soerabaja, 5 October 1926.

No. 6100/6

Onderwerp:

Aankoop voorwerpen tenstoonstelling
Java-Instituut.Aan
den Gemeenteraad van
Soerabaja.

Wij hebben de eer Uwen Raad mede te deelen, dat van het door het Java-Instituut op de Jaarmarkt alhier tentoongestelde de na te noemen voorwerpen voor een totaal bedrag ad. ± f 6600.— te koop zijn t. w.

- een collectie prauwen 105 stuks
- id. lansen naar schatting ± 120 stuks of meer (?)
- id. gesneden plankjes 300 stuks gevende alle motieven (van Oost Jav. en Madoereesche snijwerk)
- id. topengs (1 stel)
- id. klamboehaken
- twee zeer mooi houten blentjongs
- een collectie rijstmandjes
- id. dakon spelen.
- drie garoedas (koperen)
- een stel koeda kepeng enz.
- 50 stuks groote gesneden planken
- 5 houten doosjes
- 10 kisten met bakjes
- 5 spiegelkastjes
- 2 paneeltjes
- een Perzisch-Mohamedaansch bed
- een pagger gebjok
- een collectie krissen
- id. koperwerk.

Waar deze voorwerpen even zoovele uitingen zijn van specifiek Oost-Javaansche kunst, en het in onze bedoeling ligt om voor Oost-Java, gelijk zulks reeds met West-Java het geval is, te Soerabaja een Gemeentelijk Museum te stichten, meenen wij Uwen Raad te mogen voorstellen, van de thans geboden gelegenheid tot vorming van een kern voor een dergelijk museum door aankoop van meerbedoelde voorwerpen, gebruik te maken.

Ter bestrijding van onvoorziene uitgaven, kosten van wellicht noodige aanvullingen en andere bijkomende onkosten, zal nog een bedrag van ca. f 900,— vereischt zijn.

Door Uw College ware derhalve in het geheel te voteeren de somma van f 7500.—.
Concept-besluit gaat hiernevens.

Burgemeesters & Wethouders
van Soerabaja,

G. J. DIJKERMAN,

Burgemeester.

Besluit

G. B. 1926 No. 242.
Soerabaja

DE GEMEENTERAAD VAN SOERABAJA

Gelezen het schrijven van B en W ddo.
5 October 1926, No. 6100/6;

Heeft besloten:

I. Een bedrag ad f 7500.— (zeven duizend vijf honderd gulden) beschikbaar te stellen voor den aankoop uit de op de Jaarmarkt alhier gehouden tentoonstelling van het Java-Instituut, van de hieronder vermelde Oost-Javaansche Kunst-voorwerpen:

- een collectie prauwen 105 stuks
- id lansen naar schatting ± 120 stuk of meer (?)
- id gesneden plankjes (oekiran) 300 stuk gevende alle motieven
- id topeng (een stel)
- id klamboehaken
- twee zeer mooie houten blentjongs
- een collectie rijstmandjes
- id dakonspelen
- drie garoedo's (koperen)
- een stel koeda kepeng enz.
- 50 stuks groote gesneden planken
- 5 houten doosjes
- 10 kisten met bakjes
- 5 spiegelkastjes
- twee paneeltjes
- een Persisch-Mohamedaansch bed
- een pagger Gebiok
- een collectie krissen
- „ „ koperwerk.

II. Het sub I genoemde bedrag te verantwoorden onder artikel 205 der begrooting van uitgaven dienstjaar 1926.

Afschrift van dit besluit te verleen aan den Controleur der Gemeente-financien.

De Burgemeester van Soerabaja,

EXTRACT UIT DE NOTULEN VAN DE OPENBARE VERGADERING VAN DEN
GEMEENTERAAD VAN SOERABAJA, GEHOUDEN OP
13 OCTOBER 1926 DES N.M. 6.30

in het gebouw van de Loge op Toendjoengan.

Voorzitter: Ir. G. J. Dijkerman, Burgemeester.

Secretaris: G. Hoeneveld, Gemeentesecretaris.

Aanwezig zijn de leden: Lie Ping An, Ir. Nessel van Lissa, Mr. Soebroto, Ir. Wermuth, Lafontaine, Dr. Soerjatin, Dr. Naessens, de Bont, Askaboel Djojopranoto, Ko Hong An, Prowirodirdjo, Stemmerik, R. P. Tjokrokoesoemo, Bach Kolling, Van Galen Last, R. Moebanoe Kartodirdjo, Soerjowidikdo, Mr. Van Gennep, Liem Thwan Tik, Ds. Bartlema, Rosenquist, Mr. Ploegman, Mr. Tichelaar.

Afwezig met kennisgeving zijn de leden: van Mook, Roggeveen en Dr. Moewaladi.

Afwezig zonder kennisgeving is het lid Tan Tjhiang Ling.

De Voorzitter enz.

Punt 25. Voorstel inzake aankoop kunstvoorwerpen van de tentoonstelling van het Java Instituut (G. B. 1926 No. 242).

Het lid Bach Kolling verklaart zich tegen den aankoop van deze stukjes speelgoed. Hij voorziet verder, dat om dit speelgoed een museum volgens een duur project van den heer Citroen zal worden gebouwd. Het blijft zeker niet bij de voorgestelde f 7500.—.

Het lid Mr. Tichelaar is het met den vorigen spreker eens. Hij is in de eerste plaats van meening, dat, waar nog zooveel dingen op verbetering wachten, de belastingen beter kunnen worden besteed en de gemeenschap beter kan worden gediend. Laat men het geld gebruiken voor het opruimen van allerlei oude dingen.

Bovendien is men er met de aangevraagde f 7500 niet af. De Raad mag er wel aan denken, dat voor den aankoop van andere dingen steeds weer geld zal worden aangevraagd. Dan volgt natuurlijk later de bouw van een gemeentelijk museum. Ook zal toch wel iemand moeten worden aangesteld, die verstand van oudheden heeft en er op uit gaat om waardevolle zaken aan te koopen, dus een conservator.

Tenslotte zegt spreker, dat de inrichting van een museum niet ligt op den weg van de Gemeente.

Het Lid Mr. Ploegman zegt dat het hem genoeg doet zijn warmen dank te betuigen, dat eindelijk het initiatief genomen is om ook te zorgen voor wat geestelijk voedsel. Het is de eerste stap en alle stappen kosten geld, doch daar moet men niet tegen op zien. Soerabaja moet ook in dit opzicht het brandpunt zijn van Oost-Java.

Spreker meent het warm te moeten toejuichen dat het gemeentebestuur dezen stap gedaan heeft.

De Voorzitter zegt den vorigen spreker dank voor de door hem gesproken woorden. Overigens kan spreker volkomen onderschrijven wat de heeren Bach Kolling en Tichelaar hebben gezegd, n.l. dat men er met de f 7500,— niet is. Het geldt hier inderdaad de eerste stap voor de instelling van een gemeentelijk museum.

Men kan zich nu wel op het standpunt stellen, dat het onderhavige onderwerp de Gemeente niet aangaat, doch B. en W. hebben zich gesteld op het standpunt, waarop ook de heer Ploegman zich gesteld heeft. De bedoelde collectie is zeer de moeite waard, men krijgt een dergelijke collectie zeker niet zoo gemakkelijk bij elkaar. De belangstelling hiervoor is in breeden kring opwekt en het lijkt spreker thans een goede gelegenheid om een aanvang te maken.

Spreker doet voorlezing van een tweetal brieven, binnengekomen van resp. de Indonésische Kunstvereeniging en den Kunstkring. De brieven luiden als volgt:

„Geven eerbiedig te kennen, ondergetekenden:

Dr. M. Soewarno, Dr. R. Soetopo en R. Soedirman, respectievelijk Voorzitter, Secretaris en Commissaris van de Indonésische Kunstvereeniging te Soerabaja;

dat zij vernomen hebben, dat er een voorstel in den Gemeenteraad zal worden ingediend, o.a. tot den aankoop van een gedeelte van de door Java Instituut tentoongestelde kunst- en nijverheidsvoorwerpen, om hiermede een begin te maken met het vormen van een museum Inheemsche kunst- en nijverheidsproducten en meer speciaal van die van Oost-Java;

dat zij met voornemen bijzonder medeinstemmen, omdat zij daarin zien het verzamelen en behouden van kunst- en nijverheidsproducten van Inheemschen aard, welke als basis kunnen dienen en inspireerend kunnen werken voor de verdere ontwikkeling en ontplooiing van Inheemschen kunst- en nijverheidszin;

dat dit museum en in het bijzonder de verzameling van modellen van kustvaartuigen voor de verdere ontwikkeling van den bouw van onze schepen voor de kustvaart vanzelfsprekend een onmisbare factor zal zijn.

Redenen waarom adressanten zich tot Uwen Raad wenden, met het beleefdelijk verzoek, dat het Uwen raad wel moge behagen genoemd voorstel aan te nemen om de totstandkoming van het museum mogelijk te maken”.

WelEdelGestrenge Heeren,

Inrichting museum; aankoop gedeeltelijke Collectie Java Instituut.

Naar aanleiding van het in de vergadering van Uwen Raad van heden te behandelen

voorstel van Burgemeester en Wethouders tot aankoop van een gedeelte der door het Java-Instituut bijeengebrachte en ter gelegenheid van de Jaarmarkt geëxposeerde collectie artikelen van inheemsche kunst en kunstnijverheid, met de uitgesproken bedoeling deze collectie als basis te doen dienen van een door de Gemeente Soerabaja op te richten museum, veroorlooft het Bestuur van den Soerabajaschen Kunstkring U als zijn gevoelen te kennen gegeven, dat de oprichting van een museum, waarin Oostersche en Westersche Kunst zouden worden tezamen gebracht, voor Soerabaja en geheel Oost-Java van groot belang moet worden geacht. Ons Bestuur is eveneens van oordeel dat de onderhavige collectie voor een dergelijk museum van zeer groote waarde zou zijn, zoodat het, mochten de plannen tot oprichting van een dergelijk museum tot verwezenlijking kunnen worden gebracht, ten eerste te betreuren zou zijn, wanneer deze collectie voor Soerabaja verloren zou gaan. Uit dezen hoofde veroorlooft ons Bestuur er bij U beleefd op aan te dringen aan deze voor Soerabaja en geheel Oost-Java gewichtige aangelegenheid alle aandacht te willen schenken en ertoe te willen medewerken, dat meergenoemde collectie voor Soerabaja behouden blijft".

Vervolgens zegt de Voorzitter dat wanneer Soerabaja de collectie niet wil hebben, ze in haar geheel naar Batavia gaat.

Het lid Bach Kolling: Daar hoort ze.

De Voorzitter deelt nog mede, dat door een van de Regenten uit de buurt van Soerabaja is medegedeeld, dat, wanneer de Gemeenteraad het voorstel aanneemt, hij gaarne eenige mooie stukken uit zijn eigen collectie zal afstaan om in het gemeentelijk museum op te nemen.

Van verschillende kanten zijn mededeelingen ontvangen omtrent te verleenen hulp en steun.

Het gaat hier om een kwestie, welke, de algemeene belangstelling heeft.

Het lid Mr. Tichelaar blijft het zonde vinden van het geld, dat hieraan wordt besteed. Een museum kan een goed middel voor studie zijn, doch daarvoor komt het hier niet in aanmerking. Spreker verwijst naar de wijze waarop in Holland de musea tot stand komen. Daar biedt een groote particuliere verzamelaar meestal zijn geheele collectie aan. De etnografische verzameling, waarvan thans sprake is, hoort thuis in het museum te Batavia.

Het lid Mr. Ploegman geeft toe, dat het jammer is, dat hier hiet zulke rijke verzamelaars zijn. Die gaan allemaal naar Europa. Wanneer hier niet door de gemeente begonnen wordt, krijgen wij nooit een museum.

De Voorzitter deelt nog mede, thans reeds toezeggingen van verschillende heeren van den oudheidkundigen dienst te hebben, die zich beschikbaar hebben gesteld voor het catalogiseeren van de verzameling, om de bezoekers zooveel mogelijk, juist bij de studie, van hulp te doen zijn.

Tenslotte verwijst spreker naar een artikel van Mr. MacLaine Pont in Djawa, waarin wordt betoogd, dat de collectie zich zoo goed voor studie eigent.

Het voorstel wordt in stemming gebracht en aangenomen met 15 tegen 5 stemmen.

Voor stemmen de leden: Mr. Soebroto, Ir. Wermuth, Lafontaine, Dr. Soerjatin, de Bont, Askaboel, Prawirodirdjo: Stemmerik, Tjokrokoesoemo, Moebancoe, Kartodirdjo, Soerjowidikdo, Mr. van Gennep, Liem Thwan Tik, Rosenquist, Mr. Ploegman.

Tegen stemmen de leden: Lie Ping An, Ko Hong An, Bach Kolling, van Galen Last, Mr. Tichelaar.

Enz.

Voor extract conform.
De Secretaris

HOENEVELD.

WEDSTRIJDEN IN JAVAANSCH E TEMBANG-VOORDRACHT EN JAVAANSCH E DANSEN.

Ter gelegenheid van de aan het Congres verbonden tentoonstelling van het Javaansche kunstambacht op de Jaarmarkt te Soerabaja werden er wedstrijden georganiseerd naar onderafgedrukt programma.

De prijswinnaars waren

In de danswedstrijden:

I^e prijs, R. Soemeh, 1^e klerk Nevenwerkplaats S.S.;

IIe prijs, Soewarso, klerk B.P.M.;

IIIe prijs, Hardjosoebroto, klerk b/d Escompto Mij.

In de tembang-wedstrijden:

I^e prijs, R. Tjokroprawiro, machineschrijver 1^e klasse b/h Marine-Etablissement;

IIe prijs, R. Soengkono, adj.-klerk b/h Pakketpostkantoor, allen te Soerabaja.

PROGRAMMA

„JAVAANSCH E KUNSTCONCOURSEN”

Pada hari Djoemahat malam djam 9 dan Saptoe malam djam 9 sore di tentoonstelling Java-Instituut

JAARMARKT

hari Djoemahat ddo. 8—9 October Tembang Concours dengan Gending

Dandanggoelo

II Midjil

III Sinom Ketawong (boewat finale)

Salien-Salien Tembang lamanja doewa poepoeh

Hari Saptoe ddo. 9—10 October

Beksoconcours Gending

I Onang-Onang

II Bondet

III Titi-pati

Lamanja djoget doewa gong

Atoeran toeroet ambil bagian, hanja diperkenangkan oentoek amateurs sadja. Boewat itoe deelnemers molai ddo. 6/10 bisa bertaoeken pada Java-Instituut tentoonstelling dengan datang sendiri atau dengan soerat dan haroes bertaoekan nama, pakerdjaan dan tempat tinggal.

Pada hari Djoemahat ddo. 8/9-10 semoewa deelnemers laat-laatnja masik bisa bertaoekan boewat ambil bagian sabeloen djam 8 malam, dan djoega bisa dapat ketrangan dari commissie pemilih bolih atau tidanja ambil bagian.

Jury aken didatangkan olih

Java-Instituut speciaal dari Solo.

PRIJZEN

Boewat Tembang

Java-Instituut-medaille dan verklaring

I^e prijs medaille mas besar

IIe „ „ „ ketjil

IIIe „ „ „ perak

Boewat Bekso

Java-Instituut-medaille dan verklaring

I^e prijs medaille mas besar

IIe „ „ „ ketjil

IIIe „ „ „ perak

Bila prijzen tadi djatoeh pada beroepskunstenaars maka tida berharga dan Java-Instituut berhak tjaboet kombali.

